F.3070/1

Dan Berindei

CULTURA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ MODERNĂ

Editura Eminescu

CUPRINS

Cuvînt înainte 9

CULTURĂ NAȚIONALĂ ȘI STAT NAȚIONAL . . . 11

I LUMINA ÎNVĂȚĂTURII

Gheorghe Lazăr, purtător de cuvînt al poporului și al iubirii de neam și patrie 31

Studenții români peste hotare și procesul de constituire a României moderne 38

Învățămîntul în anii făuririi statului național (1856—1862) 56

II TRECUTUL — ARMĂ A PREZENTULUI ȘI CĂLĂUZĂ ÎN VIITOR

Locul lui Gheorghe Șincai în istoriografia română . . . 75

Nicolae Bălcescu, personalitate marcantă a istoriografiei naționale 83

Eudoxiu Hurmuzaki și istoriografia epocii sale 92

A. D. Xenopol și istoricii din vremea sa 103

N. Iorga și A. D. Xenopol 115

Momentele culminante ale procesului de făurire a României moderne în viziunea lui N. Iorga 126

III PUTEREA CUVÎNTULUI TIPĂRIT

Începuturile presei românești 148

Presa bucureșteană în perioada formării și organizării statului național român (1856—1864) 161

IV CEL MAI ÎNALT FOR DE CULTURĂ AL NAȚIUNII MODERNE

Premise și proiecte de înființare a unei societăți academice (îndeosebi în vremea lui Alexandru Ioan Cuza) 183

Crearea Societății Literare (Academice) și sesiunea de constituire din 1867 224

Societatea Academică Română (1867—1878) 251

Academia Română în perioada 1879—1918 280

A. D. Xenopol și Academia Română 317

V LITERATURA NAȚIUNII MODERNE ROMÂNE

Istorie și literatură națională la români în prima jumătate a secolului al XIX-lea 326

Unirea Principatelor oglindită în literatura epocii . . . 334

Vasile Alecsandri diplomatul 347

VI UNITATEA CULTURALĂ A SPAȚIILOR ROMÂNEȘTI

Legături culturale dintre Transilvania și Principatele Unite (1859—1866) 358

Relații culturale între Transilvania și România anilor 1867—1918 372

VII „IMAGINEA CELUILALT"

Germania văzută de români în prima jumătate și la mijlocul secolului al XIX-lea 402

Călătoriile lui Dinicu Golescu în Europa de centru și de apus 419

Mihail Kogălniceanu la Berlin (1835—1838) 432

Mărturia lui J. A. Vaillant despre societatea românească în preajma revoluției din 1848 444

Istoricii români și lumea germană (de la mijlocul secolului al XIX-lea la începutul secolului al XX-lea) 457

Nicolae Iorga și Olanda 478

VIII DIN ACTIVITATEA UNUI OM DE CULTURĂ PATRIOT

Problemele populației Principatelor Unite Române în viziunea lui Dionisie Pop Marțian 491

Indice . . . . . .

[94] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 227.

[95] *Prepararea învețiatorilorŭ ventru scolele comunali*, în „Instrucțiunea Publică", 1860, p. 10.

[96] *De l'enseignement public...*, p. 9.

[97] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 132.

[98] *Ibidem*, vol. III, p. 130.

[99] „Instrucțiunea Publică", decembrie 1859, p. 16—18.

[100] *Ibidem*, p. 7—16.

[101] L⟨aurian⟩, *Scŏla tehnică*, în *Ibidem*, 1860, p. 42—44. Încă din 1857 se pleda astfel în „Museul Național" pentru dezvoltarea învățămîntului tehnic : „Științele agricolă, industrială și comerțială trebuiesc a lua loc lîngă științele ce sînt chemate a oferi alți avantagii țerii...", sau tinerii „să facă studii, care să țină în seamă trebuințele cele noui, tendențiile și necesitățile industriale si comerciale ale timpului nostru" *(Scoale. Despre instructiunea profesională*, în „Museul Național", nr. 4 din 9 decembrie 1857, p. 31.

[102] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 148.

[103] I. Zalomit, *Starea instrucțiunei publice în România la finitul anului scolastic 1862—1863, p. 3* (titlu eronat ; de fapt ; 1861—1862 !).

[104] *Ibidem*, p. 4.

[105] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 252—253.

II

TRECUTUL — ARMĂ A PREZENTULUI ŞI CĂLĂUZĂ ÎN VIITOR

LOCUL LUI GHEORGHE ŞINCAI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

Gheorghe Şincai, corifeu al Şcolii ardelene, ardent cărturar [1], ori, cum îl caracteriza cîndva Nicolae Iorga, „un luptător care striga adevărul nou în auzul tuturora, un profet prin sabie, venit să aducă războiul“ [2], marele istoric gîndindu-se neîndoielnic la neînfricatul spirit combativ al celui ce se născuse la 28 februarie 1754 la Răciul-de-Cîmpie [3] şi care se socotea învestit cu o misiune a naţiunii. Înfruntînd nedreptatea, cu care s-a confruntat, probabil, tocmai deoarece însuşirile sale erau rare, munca sa fără de preget şi credinţa sa în adevăr nemărginită, ducînd o viaţă plină de grele privaţiuni, recunoscut de contemporani ca o mare personalitate şi totuşi ignorat şi lovit de ei, inclusiv de cei din neamul său care i-ar fi datorat, ei cei dintîi, contemporanii săi, nemărginită recunoştinţă, Şincai ne impresionează astăzi prin uriaşa sa putere de a înfrunta o viaţă de apăsătoare şi grele încercări, prin capacitatea sa de dăruire nemărginită. Dincolo de veac, istoricul luptător ne impune respect şi cinstire, exemplu viu al unor rare însuşiri umane.

Formaţia lui Şincai a fost temeinică şi multilaterală. A trecut prin şcoli variate, de la şcoala elementară de sat românească la şcolile medii de la Tîrgu Mureş, Cluj şi Bistriţa, unde a învăţat temeinic maghiara şi germana, dar totodată şi limbile clasice, latina şi elina [4]. Cînd a ajuns la Roma, în 1774 — după o trecătoare trecere ca profesor de poetică şi retorică la gimnaziul din Blaj [5] — pentru a obţine doctoratele

în filozofie și teologie, tînărul care abia împlinise 20 de ani era un cărturar, ceea ce i-a înlesnit ca în cei cinci ani petrecuți în „Cetatea eternă“ să se poată consacra în copleșitoare și pasionată măsură culegerii izvoarelor care aveau să-i servească de temei operei nemuritoare a vieții sale [6]. Sosit la Roma împreună cu Petru Maior și cu Ioachim Pop, a studiat filozofia și teologia, dar în paralel, bine văzut de viitorul cardinal Ștefan Borgia, secretarul congregațiunii *De propaganda fide*, a ajuns bibliotecar al colegiului acesteia. Cu deosebită sîrguință a învățat și a cules cu dăruire din arhive și biblioteci informații istorice privind poporul său. A plecat din „Cetatea eternă“, după cinci ani, cu doctoratele luate și cu 18 sau 19 de volume cu minuțioase transcrieri și cu pertinente comentarii marginale [7], care ne dezvăluie vastitatea surselor edite și inedite abordate și demonstrează sîrgul și priceperea tînărului care își dăruise de pe atunci chinuita-i viață națiunii sale în ascensiune. În primăvara 1779, Șincai sosea la Viena, unde avea să mai stea un an, urmînd cursurile de drept ale Universității, prilej de radicalizare a gîndirii sale. Tot la Viena a revăzut pe mai vîrstnicul Samui Micu-Clain, s-a împrietenit cu Daniel Cornides, l-a cunoscut pe Iosif Benkö și pe nunțiul Iosif Garampi și mai ales a continuat să strîngă încă șase-șapte volume de izvoare referitoare la români [8].

Reîntors în patrie, în primăvara anului 1780, timp de peste un deceniu, a trebuit să uite că este istoric pentru a fi, cu înalt simț al demnității sarcinii sale, „director al celei dintîi școli naționale din Blaj și al celorlalte școli greco-catolice din marele principat al Ardealului“ [9]; cele aproape 400 de școli pe care le-a lăsat ființînd în urma sa [10], create prin stăruitoarea sa mergere, pe jos sau cu căruța, din sat în sat, repetata lor îndrumare și inspectare [11], precum și manualele pe care le-a alcătuit în variate domenii [12] — o gramatică (în vigoare pînă în 1820), două abecedare (unul cvadrilingv), o aritmetică și un catehism [13] — dovedesc seriozitatea cu care Șincai a înțeles să îndeplinească o sarcină prin care răspundea unora dintre cele mai acute trebuințe ale națiunii sale. Inspectorul școlar Lerchenfeld îl caracteriza în august 1792: „în toate ramurile de activitate ale oficiului său a satisfăcut nu cu mai puțin zel decît cu dexteritate și a năzuit din toate puterile ca în tinerimea națiunii sale să se propage cultura intelectuală și morală și noțiuni mai sănătoase despre oficiile civile“ [14]. Cu atît mai nedreaptă și de crudă a fost brutala

înlăturare din funcție în 1794 [15], care punea capăt ridicării sale sociale și-l sortea — după greaua perioadă de anchetă și închisoare — unui sfert de veac de viață mizeră și apăsată.

După anii relativ senini petrecuți ca preceptor ai fiilor contelui Daniel Wass, care indicau totuși decăderea socială la care fusese condamnat fostul director al școlilor, după perioada mai scurtă petrecută pe lîngă episcopul Ignatie Darabant la Oradea, Șincai ajunge în toamna anului 1803, pentru o jumătate de deceniu, la Buda [16], unde a reluat cu asiduitate vechile sale preocupări de istorie romane și vieneze [17]. Avea acum însă înaltul simțămînt că făcea o operă de însemnătate națională, el menționînd faptul că după săvîrșirea funcțiilor sale modeste de corector, „restul timpului îl consacru națiunii" [18]. Acest simțămînt i s-a accentuat după ce, în mai 1806, Samuil Micu a murit și cînd Șincai a scris : „de acum trebuie să mă ostenesc singur pentru folosul națiunii" [19]. Silit să plece în 1808 din Buda, unde a pierdut și slujba de corector, să-și găsească adăpost la foștii săi învățăcei, fiii contelui Wass, Șincai a continuat cu ardoare munca de întocmire a Cronicii, pentru care a folosit în primul rînd materialul ce i-l ofereau cele 27 de volume manuscrise strînse încă din vremea tinereții sale. La 21 octombrie/2 noiembrie 1811 această operă — din care tipărise doar cîteva fragmente în *Calendarele* de la Buda pe anii 1808 și 1809 [20] — era gata [21], dar singura satisfacție care ar fi răsplătit dăruirea unei vieți, tipărirea *Cronicii,* Șincai n-a avut-o. Dimpotrivă, lucrarea, considerată de episcopul Iosif Mărtonfi „periculoasă opiniei publice", a fost supusă sechestrului [22] ! Sfîrșitul istoricului, ultimii săi ani de viață, par a anunța, cel puțin în parte, sfîrșitul lui Avram Iancu. Cu desagii pe umeri, în care ducea puținul său avut, cele 27 de caiete cu notații și versiunea română și cea latină a *Cronicii* — „o națiune într-o cîrpă", cum plastic se exprimase Hasdeu [23] — Șincai a pornit în lungile peregrinări, încheiate în noiembrie 1816 în satul slovac Sinea al protectorilor săi [24].

Opera istorică a lui Gheorghe Șincai îl afirmă ca o personalitate dominantă a începuturilor istoriografiei moderne românești. Legătura nu se poate face și nu trebuie făcută între el și cronicarii mărunți din Principatele române din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea sau de la începutul secolului al XIX-lea, ci ea trebuie făcută cu Constantin Cantacuzino stolnicul și mai ales cu Dimitrie Cantemir, persona-

litate științifică de talie europeană. Comparația ne dezvăluie informația incomparabil mai bogată a lui Șincai, a cărui bibliografie a fost sistematizată în opt pagini a cîte două coloane fiecare de Alexandru Papiu Ilarian [25], biograful său din 1869. De asemenea, tratarea însăși este mai modernă, mai în spiritul veacului nou, dezvăluindu-ni-l pe Șincai în funcția unui apostol înflăcărat, dar și în aceea de cărturar stăpîn absolut al cunoștințelor sale, care a deschis mai larg porțile pentru ceea ce avea să fie istoriografia modernă românească.

Șincai a scris un *Dialog despre români* în timpul șederii sale la Viena, după anii petrecuți la Roma, scriere interzisă de cenzura imperială [26], și *Cronica*, din care n-a tipărit decît fragmentele amintite. Aceasta este toată opera sa de interpretare istorică, pe lîngă lucrările filologice, de economie rurală și de popularizare, ori manualele [27], dar neîndoielnic opera aceasta *istorică* este pentru el definitorie și ea îl impune îndeosebi respectului nemărginit al posterității. Lovit pe nedrept, Șincai a intrat în legendă încă din timpul vieții și s-a impus contemporanilor săi și urmașilor săi imediați. Nu întîmplător Mihail Kogălniceanu avea să consacre primele patru pagini ale tomului I din „Arhiva românească", în 1841, lui Șincai, evocîndu-i viața „atît de măreață" [28] și, de asemenea, tipărirea în 1843 la Iași și în 1844 la Buda a cîte unui masiv volum cuprinzînd părți inițiale ale *Cronicii* [29], ca și editarea integrală ce a avut loc apoi la Iași în 1853—1854, prin grija unui grup de fruntași moldoveni și în primul rînd a lui Kogălniceanu [30], sub patronajul domnitorului Grigore Ghica, reprezentau recunoașterea uriașei însemnătăți naționale a operei principale a cărturarului transilvan.

Întemeiată pe o rară bogăție de informație (însuși Iorga scriind : „informația lui Șincai ne uimește uneori" [31]), *Cronica* era, înainte de toate, o operă științifică pusă în slujba cauzei națiunii. „Hronica lui Șincai — scria Kogălniceanu în 1841 — este un lucru atît de mare, atît de prețios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea" [32]. Patriotismul este pretutindeni prezent în opera lui Șincai, însuflețindu-l și accentuînd caracterul ei militant și totodată impunîndu-i, ceea ce și limitele științifice îi indicau, să cuprindă în aria sa întreaga națiune, indiferent de granițele statale ce în acea vreme îi despărțeau pe români. Lucrarea era subordonată, totodată, de eruditul istoric unui cadru universal și mai ales sud-est european, ceea ce a contribuit în și mai mare măsură la afir-

marea valorii ei. Dar, totodată, Șincai era un spirit critic necrutător, care, departe de a accepta imediat conținutul izvoarelor, le supunea examenului și confruntării, comparației și analizei și care a reușit să impună lucrării o viață interioară, alimentată prin vivacitatea inteligenței, erudiției și deseori a capacității sale polemice. Important era și faptul că istoricul era pasionat de exactitate și adevăr, fiind, cum scria Iorga, „un om foarte scrupulos, care revenea necontenit asupra redacției sale de la început“ [33].

Marile probleme ale națiunii moderne în curs de constituire și de afirmare erau abordate frontal, cu îndrăzneală și competență științifică, dar mai ales cu militantism patriotic și pasiune erudită. Șincai a considerat neapărat necesar, ca o datorie față de adevăr și ca o necesitate de afirmare europeană a neamului său, să evidențieze legătura cu „Roma, stăpîna neamurilor și doamna lumei“ [34]. Semnifcative, deși cădea și el în păcatul Școlii ardelene privind teza dispariției dacilor în urma cuceririi romane, rămîn aprecierile sale referitoare la inteligentul și curajosul Decebal, ori la portul atît de asemănător al dacilor de pe Columnă cu cel al țăranilor români contemporani lui [35]. Energic a apărat ideea permanenței și a continuității, scriind : „românii nu sînt numai suferiți în Ardeal, ci ei sînt vatra Ardealului“ [36]. În egală măsură a ținut să evidențieze luptele pe care poporul său le-a dat pentru apărarea civilizației europene, elogiind marile figuri ale lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul [37] și și-a dezvăluit, pe cît i-o îngăduiau timpurile ce le trăia, simpatia pentru marile înfruntări sociale ale Evului mediu transilvan [38]. Faptul că n-a continuat opera sa după 1739 își păstrează semnificația, el vrînd să evite a fi obligat la concesii politice în aprecierea timpurilor contemporane lui. Nu putem însă decît să regretăm lipsa acestei „cronici contemporane“, în care experiența directă a autorului ar fi putut contribui la conturarea unei perspective din cele mai interesante.

Gheorghe Șincai, cel ce se ocupase „de istoria tuturor românilor“ [39] și care „sîngerîndu-și palmele — expresia aparține lui N. Iorga [40] — adunase din cele patru părți ale lumii pietrele“ cu care trebuia să înalțe „templul“ istoriei națiunii sale, n-a avut parte de răsplata osîrdiei sale în timpul vieții, dar opera sa l-a afirmat postum, așezîndu-l printre marii cărturari ai românilor în Panteonul nemuririi națiunii, iar lupta sa de om și creator de cultură a rămas și rămîne un exemplu

însuflețitor pentru toți cei care, în cursul generațiilor următoare și pînă astăzi, găsesc în dăruirea către patrie sensul suprem al existenței lor.

NOTE

[1] Pentru Gheorghe Șincai vezi clasica biografie a lui Alexandru Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Sincai*, București, 1869 și biografiile lui Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, 1965 și Serafim Ducu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, 1983 ; Manole Neagoe, *Prefață* la Gheorghe Șincai, *Opere*, București, 1967, vol. I, p. V—CVII ; mai vezi Pompiliu Teodor, *Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 63—69.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, București, 1933, vol. III, p. 200.

[3] Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, *Fragmentarium luminist*, Cluj, 1972, p.119 ; Ion Lungu, *Școala ardeleană*, București, 1978, p. 122 ; Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 13.

[4] Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 18—22, 27 ; Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 15—21.

[5] *Ibidem*, p. 22—27.

[6] Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 22—37.

[7] Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 33—35.

[8] *Ibidem*, p. 36—49.

[9] N. Iorga, *op. cit.*, vol. III, p. 210.

[10] Ion Lungu, *op. cit.*, p. 123.

[11] Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 54, 56.

[12] Vezi Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 55—58 ; mai vezi Nicolae Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Cluj, 1944, p. 251, 261 și urm.

[13] Vezi Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 60—68.

[14] Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 260—261.

[15] Pentru acest trist episod, vezi Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 86 și urm. ; Serafim Ducu, *op. cit.*, p. 71 și urm.

[16] Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 122.

[17] Iată cum relata chiar Șincai ziua sa de muncă în iulie 1804 : „...trăind numai din corectură, aceleia la zi dacă-i jertfesc mai mult de două ore, tot restul timpului îl consacru națiunii, deoarece eu în locuința mea din cetate, la Wiener Thor, mă scol de dimineață, la ora patru mă așez la masă, corectez, scriu sau citesc pînă la opt și jumătate,

[36] *Ibidem*, p. 387.

[37] Ştefan cel Mare este caracterizat drept „coroana vitejilor" (*Ibidem*, vol. II, p. 143), iar despre Mihai Viteazul Sincai scrie că fusese ucis „numai din pizmă pentru vitejia lui" (*Ibidem*, p. 380).

[38] *Ibidem*, vol. I, p. 598—601 şi vol. II, p. 181—184.

[39] N. Iorga, *op. cit.*, vol. III, p. 231.

[40] *Ibidem*, p. 237.

NICOLAE BĂLCESCU, PERSONALITATE MARCANTĂ A ISTORIOGRAFIEI NAȚIONALE [1]

Evidențiindu-se în domenii diferite, Nicolae Bălcescu se impune atenției biografilor săi ca istoric militant al epocii de adînci frămîntări a făuririi României moderne. De altfel și contemporanilor săi Bălcescu le-a apărut în primul rînd ca un istoric cu rare însușiri. Ion Ghica observa că „predilecțiunea" lui Bălcescu „era mai cu deosebire pentru studiile istorice" și că „scria lesne, stilul său era limpede, strîns, nervos și elegant" [2]. Pentru Eliade, Bălcescu dovedea un „talent eminent... asupra istoriei" [3]. Nu lipsite de însemnătate sînt și aprecierile lui Jules Michelet, pentru care Bălcescu era „un erudit de primul rang și totodată o minte practică foarte dreaptă, foarte luminoasă". „El ar fi fost — adăuga Michelet — marele istoric al țării sale și fără nici o îndoială unul din conducătorii ei cei mai înțelepți" [4].

Strălucitor de inteligent, învățînd, cum o mărturisea chiar el, „atît în Colegiul Sfîntului Sava, cît și în particular" științele umane, dar și cele exacte, setos de a studia în cursul întregii sale existențe, cunoscător al limbii franceze, al limbii grecești, ca și al latinei, avînd cunoștințe suficient de întinse de germană, engleză și italiană [5], Nicolae Bălcescu s-a putut impune de tînăr ca un remarcabil om de cultură și ca un istoric valoros.

Dînd o importanță primordială istoriei în ansamblul științelor sociale, el o considera „cea dintîi carte a unei națiii", în care aceasta își vedea „trecutul, prezentul și viitorul". „O

națiе fără istorie — mai sublinia el răspicat — este un popor încă barbar și vai de acel popor care și-a perdut religia suvenirilor“ [6]. Pentru Bălcescu, importanța istoriei consta în valoarea ei practică ca instrument în opera de transformare a societății. Descoperirea trecutului trebuia să-i determine pe români să acționeze „cu mai multă inimă la o reformă politică și soțială“, care urma să-i facă „vrednici“ de a-și lua „rangul“ ce li se cuvenea „în marea familie a națiilor europene“ [7]. Strîns legată de practica politică curentă, istoria trebuia să ofere învățăminte organizatorilor statului modern român. „Soarta părinților noștri — preciza Bălcescu — a pregătit pe a noastră ; instituțiile lor sînt baza instituțiilor noastre“ [8]. Altă dată el sublinia faptul că prin cunoașterea trecutului contemporanii săi ar fi îndemnați să imite „virtuțiile“ și să se ferească de „greșelile“ părinților lor [9].

Concepția lui Nicolae Bălcescu despre istorie conține unele elemente materialiste, reliefează caracterul dialectic al evoluției istorice, pune în valoare ideea de progres și evidențiază pe cea a luptei de clasă. Bălcescu a abordat în studiile sale probleme de bază ale istoriografiei moderne românești incipiente, care erau totodată cele ale constituirii statului românesc modern. Nu întîmplător în cercetările sale el a acordat atîta însemnătate problemelor sociale, în special problemei agrare, și a fost un ardent apărător al țărănimii, studiile sale dîndu-i prilejul de a lua poziție și de a-și clarifica propriile-i năzuințe în problemele eliberării sociale a poporului român. În egală măsură, el și-a consacrat activitatea de istoric cercetării unor aspecte legate de problemele eliberării naționale ; de aici atenția deosebită dată istoriei armatei ori istoriei domniei lui Mihai Viteazul, care simboliza pentru Bălcescu, ca și pentru contemporanii săi, ideea de unitate și cea de independență.

Întreaga operă istorică a lui Bălcescu este străbătută de un patriotism fierbinte, de dragoste nețărmurită pentru țara și pentru poporul său. Pe acesta din urmă îl definea, la un moment dat, în legătură cu revoluția din 1821 : „atlet ce de veacuri părea adormit“ și care se ridică „mare, puternic și îngrozitor și mătură țara de fanarioți“ [10]. Mari personalități ale trecutului sînt evocate prin cuvinte înflăcărate. Pentru Bălcescu, Mircea cel Bătrîn „fu cel dintîi cavaler al creștinătății“, care a îndrăznit să înfrunte pe turci și care „în cîmpurile Rovinei... înfrînse trufia lui Baiazet“. Pe Vlad Dracul îl

considera „vrednic emul al lui Ioan Huniad", care, la rîndul său, „ținu mai mulți ani, cu mirarea tuturor popoarelor, războaie crunte cu turcii" ; în sfîrșit, Vlad Țepeș a zdrobit „prin biruințele sale pe cruntul Mahomed II, concherantul Constantinopolii", scăpînd „independența amenințată" [11]. Cuvinte pline de admirație are Bălcescu pentru Ștefan cel Mare și în mod firesc scrierile sale înalță figura eroică a lui Mihai Viteazul, domnitorul aflat în centrul cercetărilor sale pasionate asupra trecutului. Pe acesta Bălcescu îl prezintă ca o personalitate singulară, impresionantă, în dimensiuni de epopee : „În capul Țării Românești sta un domn român, tînăr, îndrăznet, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejești, vestit și meșter în războaie".

Bălcescu a fost un istoric militant și a consacrat activitatea sa științifică cauzei eliberării națiunii sale. A evocat trecutul, idealizîndu-l în parte, dar reușind totodată să creeze în ochii cititorului o imagine înălțătoare a veacurilor apuse și prin aceasta să îndemne la acțiune pe contemporani și pe urmași. Direcțiile sale de cercetare i-au fost impuse de țelurile pe care le urmărea în lupta politică. Explicînd interesul pe care l-a manifestat prietenul său față de istoria militară, Ion Ghica arată că Bălcescu „avea credința că românii trebuie cu orice preț să se arate pe un cîmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirme ca națiune, idee pe care o vedem dominînd de-a lungul în toate scrierile sale" [12].

Bălcescu folosea orice prilej pentru a deduce din studierea trecutului învățături pentru acțiunea practică și îndemnuri adresate contemporanilor săi. „...Niciodată o nație nu se poate mîntui decît prin sine însuși", proclama Bălcescu în biografia consacrată spătarului Ioan Cantacuzino : „Ei nu știau ce poate face un popor cît de mic cînd își apără ale sale și cînd e aprins de o sfîntă și nobilă idee" [13]. O recenzie făcută unei lucrări a lui Aimé-Martin îi prilejuiește observații cu privire la relațiile internaționale. Subscriind tezei lui Aimé-Martin că „ideile de popoare alese, de popoare osîndite pier în Europa" și anunțînd, ca și el, „desființarea castelor, emancipația popoarelor și libertatea universului", Bălcescu mai mărturisea optimist, deși utopic, credința sa că „vremile concuistelor au trecut, că duhul concuistei doarme cu Napoleon în mormîntul său și că nimic nu-l va mai deștepta, că nădejdea civilizației popoarelor este în comunicația ideilor, care va veni din comunicația națiilor ce înlesnirile și relațiile comerciale

vor aduce“ [14]. Altă dată, în *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, Bălcescu adresa un solemn avertisment clasei feudale, scriind că „vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robia gloatelor ! Ele per !“ [15]

În lucrările sale Bălcescu a dat dovadă de curaj în susținerea opiniilor sale nu numai științifice, dar și politice și în repetate rînduri a făcut afirmații pline de îndrăzneală care reprezentau adevărate înfruntări la adresa boierimii. În 1844, în primul său studiu, el califica evenimentele revoluționare din 1821 drept „una din acele mișcări energice care arăt junețea popoarelor și dorința lor de propășire“ [16]. Criticile repetate aduse clasei feudale, aprecierile negative la adresa regimului Regulamentului Organic fac din scrierile istorice ale lui Bălcescu din perioada anterioară revoluției o operă de curaj și de înfruntare a reprezentanților orînduirii feudale.

Istoria fiind o armă necesară în lupta politică *imediată*, preocupările lui Bălcescu n-au îmbrățișat numai trecutul, ci s-au îndreptat cu atenție și asupra perioadei contemporane lui, lucrările sale conținînd aprecieri concluzive referitoare la problemele ce se impuneau a fi rezolvate în vremea sa. Bălcescu a scris în domeniul istoriei militare pentru a-și dezvălui opiniile sale privind organizarea militară necesară națiunii în perioada eliberării și a constituirii statului modern și neatîrnat, iar lucrările consacrate istoriei agrare s-au încheiat în mod firesc cu expunerea opiniilor sale referitoare la reforma agrară prin eliberarea țăranilor și împroprietărirea lor, preconizată de patrioți. În sfîrșit, atenția acordată lui Mihai Viteazul se justifica prin apelul patetic la unitate națională și la o viitoare recucerire a independeței. Bălcescu scria deci lucrările sale preocupat de a sluji practic luptei de eliberare socială și națională a poporului său. În primăvara anului 1850, cînd lucra grăbit la *Question économique des Principautés Danubiennes*, pentru a expune punctul de vedere al emigrației revoluționare în problema agrară supusă în Principate dezbaterii unor comisii, el scria lui Ghica că ar dori „să n-apuce turcii a primi lucrările comisiilor pînă a nu ieși lucrarea mea“, iar după apariție el îl îndemna să difuzeze broșura, punînd-o „în mîna turcilor și a ambasadorilor“ [17]. Scriind „istorie contemporană“, Bălcescu a consacrat pagini prețioase revoluției din 1848, subliniind că revoluția pașoptistă a fost departe de a reprezenta „un fenomen neregulat, efemer, fără

trecut și viitor" și mai ales străduindu-se să desprindă învățămintele care se degajau din evenimentele revoluționare. De aceea *Mersul revoluției în istoria românilor, Mișcarea românilor din Ardeal la 1848* și corespondența sa cuprind pagini remarcabile de analiză istorică și politică, care dezvăluie capacitatea istoricului talentat și a omului politic îndrăzneț.

Corelînd istoria acțiunilor sale politice, Bălcescu a înțeles necesitatea de a aborda în mod larg fenomenul istoric și de a abandona simpla narare a faptelor unor domnitori. În prospectul „Magazinului istoric pentru Dacia" el remarcă faptul că toți istoricii care se ocupaseră de trecutul țărilor române, cu excepția lui Kogălniceanu, nu descriseseră „decît biografia stăpînitorilor, care cu toate acestea încă e nelămurită și chiar șirul domnilor e nehotărît, iar partea cea mai interesantă a istoriei, instituțiile, industria, comerțul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de viață s-a trecut sub tăcere" [18]. Era evident că Bălcescu voia, pe de o parte, să atragă atenția asupra complexității fenomenului istoric, iar pe de alta să sublinieze faptul că și el, ca și Kogălniceanu, acorda importanța primordială în studierea trecutului poporului și nu stăpînitorilor.

Urmărind deci cunoașterea dezvoltării multilaterale a societății în trecut, pentru a putea trage concluzii pentru prezent și viitor, considerînd istoria ca un tot organizat, întemeiat pe legi și îndreptîndu-și atenția asupra întregului teritoriu locuit de români, Bălcescu s-a dovedit un istoric pentru care abordarea multilaterală a fenomenului istoric s-a impus ca o necesitate, el punînd totodată accente firești pe aspectele de care se lega mai puternic lupta de eliberare pe care o slujea cu abnegație. *Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei* — discursul de la 1 ianuarie 1847, descoperit de Cornelia Bodea [19] —, *Mersul revoluției în istoria românilor,* ca și unele scrisori ale sale din exil, dovedesc excepționala capacitate de sinteză și de generalizare pe care o avea Bălcescu, darul său de a desprinde din studierea trecutului elementele esențiale și de a degaja prețioase învățăminte pentru viitor. De asemenea, el s-a străduit „să străbată dincolo de vălul aparențelor, pînă la înțelegerea cauzelor și a legilor dezvoltării" [20].

Cele șase părți ale „Magazinului istoric pentru Dacia" — „Cronicul românesc", „Diplomaticul românesc", „Memoratoriul dacian" „Inscriptorul dacian", „Disertatoriul istoric"

și „Buletinul bibliografic“ — ilustrează, de asemenea, cadrul larg în care Bălcescu înțelegea să considere fenomenul istoric. Izbindu-se el însuși de greutatea lipsei de izvoare, a acordat în mod firesc, într-o perioadă de început a istoriei moderne românești, întreaga atenție editării surselor istorice. Și, pentru a da instrumente de lucru istoriografiei românești, el a plănuit, de data aceasta, împreună cu Kogălniceanu, editarea unui dicționar biografic menit să evidențieze marile figuri ale trecutului poporului său, „din toate țările și din toate veacurile“ [21].

Este neîndoios că Bălcescu s-a străduit să dea o orientare modernă istoriografiei națiunii sale, să întemeieze studiul trecutului pe o solidă bază documentară, să înzestreze istoriografia românească cu instrumente de lucru. El a plănuit înființarea unei societăți istorice și tot lui, harnic cercetător al bibliotecilor și arhivelor, îi revine ideea detectării și a strîngerii izvoarelor referitoare la istoria românească din bibliotecile și arhivele europene [22]. După Kogălniceanu, Bălcescu a fost cel de-al doilea român care a întemeiat o revistă de istorie, intitulată atît de semnificativ : „Magazin istoric pentru Dacia“, a cărei difuzare în epocă arată profundul interes pe care ea l-a stîrnit [23]. Nu de mică însemnătate a fost apoi străduința lui Bălcescu de a achiziționa peste hotare cărți rare referitoare la trecutul țărilor române, pe care să le strîngă apoi în țară în cadrul unei biblioteci a revistei sale de istorie [24].

Cărturarul Bălcescu a dat o deosebită însemnătate documentării socotind-o condiție de bază pentru elaborarea unor lucrări științifice valoroase. Bibliografia lucrărilor, ca și însemnările sale, indică ampla arie de informare la care recurgea atunci cînd ataca o problemă. Prima sa lucrare a fost întemeiată pe lectura a șase cronici, a *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab, a unor documente și a douăzeci și patru lucrări scrise în nu mai puțin cinci limbi. Pentru celelalte lucrări, și îndeosebi pentru *Românii supt Mihai-Voevod Viteazul*, Bălcescu a utilizat în mod critic sute de lucrări și a făcut cercetări de arhivă în țară și în străinătate, la Viena, Paris, Neapole, Roma, Genova etc. Minuțiozitatea sa în privința documentării a mers atît de departe, încît a rugat pe Ion Ghica să-i procure unele pasaje transcrise din cronici otomane [25].

Sfera de lectură a cărturarului democrat-revoluționar era largă și reflecta varietatea sa de preocupări. Ca iuncăr, fo-

losea orele libere, arăta Ioan Voinescu II, „unele în citirea autorilor clasici, altele în studiul său favorit, al istoriei și mai ales al istoriei naționale". Bălcescu a citit lucrările economiștilor Charles Barre, Pelegrino Rossi, Henri Stock ; a urmărit cu atenție scrierile socialiștilor utopici ori mic-burghezi : Saint-Simon, Charles Fourier, Louis Blanc și Pierre-Joseph Proudhon ; a cuprins în lecturile sale pe Rousseau, pe Bernardin de St. Pierre, dar și pe Guizot, pe Cesare Cantù și pe Augustin Thierry, iar Byron, Schiller și Mickiewicz l-au atras în mod firesc, după cum îi era apropiată opera profesorilor săi Michelet și Quinet. Bălcescu a consacrat o bună parte din timpul său de lectură studierii autorilor români. „Cine nu cunoaște — scria el — numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Cichindel, Clain, Lazăr, Petru Maior care prin școli, prin cultivarea limbei și a istoriei puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale ?" [26]. Bălcescu a cuprins în aria sa de informare și literatura. Îi plăceau scrierile lui Alecsandri, Negruzzi, Alexandrescu ori Andrei Mureșanu, dar totodată critica „potopul de poezii" al unor incompetenți [27].

Lectura sa era minuțioasă, deosebit de atentă și animată de un ascuțit spirit critic, căci în ceea ce l-a privit pe Bălcescu, cum bine s-a scris, lecturile l-au „emulat", dar nu l-au „anexat" ! [28] Exemplarul lucrării lui Kogălniceanu *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens,* plin de prețioase adnotări și observații ale lui Bălcescu, este edificator în această privință [29]. Notînd sîrguincios informația istorică, Bălcescu a atras în privința aceasta atenția contemporanilor asupra sa cînd era încă aproape un copil. Un caiet de notații istorice, rupt în timpul luptei cu Sotea, l-a impresionat pe Ion Ghica prin conținutul neașteptat al foilor risipite în timpul „bătăliei" pentru bucățica de halviță [30]. De pe băncile școlii, Bălcescu a fost animat de pasiunea descoperirii trecutului și această pasiune a avut-o pînă la sfîrșitul vieții, ca dînd puteri nebănuite trupului său istovit de boală. La [25 ianuarie]/6 februarie 1851 îi arată lui Ghica că se găsea „pînă în urechi îngropat în niște *in folio* grozave", de unde culegea „vitejiile strămoșilor" [31].

Bălcescu și-a dat întreaga silință pentru a ridica nivelul istoriografiei moderne românești, aflată de-abia la începuturile ei, la acela al istoriografiei din țările înaintate ale vremii. Corespondența sa ne dezvăluie grija pe care a acordat-o

nu numai strîngerii materialului informativ, ci și elaborării lucrărilor și editării lor. Era necontenit în căutarea preciziei și a realizării unui text științific în forma cea mai optimă. Grija pentru colaționarea textelor, pentru editarea corectă a lucrărilor este edificatoare pentru a prezenta pe omul de știință pasionat și animat totodată de un simț de responsabilitate remarcabil.

Deschizător de drumuri noi, abordînd fenomenul istoric în complexitatea sa, editor de izvoare — în care vedea baza cercetării istorice —, Nicolae Bălcescu a dat istoriei o valoare practică, ceea ce explică răsunetul scrierilor sale. Unele limite ideologice, ca și unele erori izvorîte din insuficienta bazei de informare din vremea sa, nu afectează valoarea operei în ansamblul ei. Înscriindu-se în perspectiva istoriei ca un mare istoric al poporului nostru — care a lăsat în urma sa „o operă de istoric complet" [32] —, ca unul dintre iluștrii întemeietori ai istoriografiei moderne românești, Bălcescu impune respect și prețuire. A lucrat pasionat pe tărîmul istoriei, jertfindu-se pe sine, animat de nătărmurita sa dragoste de patrie. Viața și opera lui Nicolae Bălcescu, figură ilustră a trecutului nostru, vor rămîne nepieritor înscrise în cartea de aur a României.

NOTE

[1] Mai vezi și Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie", I (1956), p. 188—224 ; Paul Cornea, *N. Bălcescu și problemele filozofiei istoriei*, în volumul miscelaneu *Studii despre N. Bălcescu*, București, 1969, p. 27—34 ; Leonid Boicu, *Istoricul Nicolae Bălcescu*, în „Studii și articole de istorie", XIV (1969), p. 41—49 ; Gheorghe Toma, *Nicolae Bălcescu — concepția sa asupra istoriei*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai. Historia", 19 (1974), fasc. 1 ; Ion Popa, *Elemente de teoria istoriei la Nicolae Bălcescu si dimensiunea lor europeană*, în „Revista de Istorie", 31 (1978), nr. 5, p. 793—808.

[2] Ion Ghica, *Nicu Bălcescu*, în *Opere*, București, 1967, vol. I, p. 447 și 448.

[3] P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1924, p. 34.

[4] J. Michelet, *Les légendes démocratiques du Nord*, Paris, 1854, p. 305—306.
[5] N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, București, 1964, vol. IV, p. 35.
[6] Idem, *Prospect pentru „Magazinul istoric"*, loc. cit., vol. I, p. 89.
[7] Idem, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor*, loc. cit., p. 95.
[8] Idem, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, loc. cit., p. 45.
[9] Idem, *Cuvînt preliminariu...*, loc. cit., p. 95.
[10] Idem, *Mersul revoluției în istoria românilor*, loc. cit., vol. II, p. 108.
[11] Idem, *Campania românilor în contra turcilor la anul 1595*, loc. cit., vol. I, p. 191.
[12] Ion Ghica, *op. cit.*, vol. I, p. 447.
[13] N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în *Opere*, vol. I, p. 123.
[14] Idem, *Filozofie socială*, loc. cit., p. 168.
[15] Idem, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, loc. cit., p. 161.
[16] Idem, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, loc. cit., p. 72.
[17] Idem, *op. cit.*, vol. IV (Corespondență), p. 293 și 299.
[18] Idem, *Prospect pentru „Magazinul istoric"*, loc. cit., vol. I, p. 89.
[19] Cornelia Bodea, *Pagini inedite din opera lui Bălcescu*, în „Studii" XXII (1969), nr. 3.
[20] Paul Cornea, *op. cit.*, p. 29.
[21] N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 65.
[22] Idem, *Cuvînt preliminariu...*, loc. cit., vol. I, p. 101.
[23] Vezi Horia Nestorescu, *Știri inedite privind tipărirea și răspîndirea «Magazinului istoric pentru Dacia» în țările române*, în „Studii și articole de istorie", XI (1967).
[24] Vezi Nicolae Liu, *N. Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca «Magazinului istoric»*, în „Studii si cercetări de bibliologie", II (1957).
[25] N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 386.
[26] Idem, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, în loc. cit., vol. II, p. 114.
[27] Idem, *op. cit.*, vol. IV, p. 79—80.
[28] Paul Cornea, *op. cit.*, p. 32.
[29] Vezi Virgil Cândea, *Adnotările lui N. Bălcescu pe o carte a lui M. Kogălniceanu*, în „Studii si cercetări de bibliologie", II, (1957).
[30] Ion Ghica, *op. cit.*, vol. I, p. 445—446.
[31] N. Bălcescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 353.
[32] Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 41.

EUDOXIU HURMUZAKI ȘI ISTORIOGRAFIA EPOCII SALE

Eudoxiu Hurmuzaki, cel pe care un biograf, care l-a și cunoscut — Theodor Ștefanelli —, l-a caracterizat, aducîndu-i un frumos elogiu drept „cel mai modest om din lume“ [1], se înscrie printre făuritorii României moderne. „Liniștit, serios, tăcut, puțin comunicativ și de o simplicitate spartanică în port și în trai — ni-l prezintă Teodor Ștefanelli —, nimeni n-ar fi putut ghici ce comoară de știință și energie se ascunde sub această înfățișare simplă și modestă“. „Pare că-l văd și astăzi — continua el, reînviindu-i portretul —, mic de stat, cu înclinațiune spre grosime, cu fața sa expresivă, barba lată, mai mult albă decît sură și cu un pince-nez care îi atîrna pe piept, prins de o sferiță de mătasă neagră ; cu mîinile veșnic la spate sau în buzunare...“ [2].

Aparținînd Hurmuzăkeștilor, prestigioasa familie bucovineană, care-și găsește replica doar în familia Goleștilor munteni, în ceea ce privește puterea de dăruire și patriotismul, Eudoxiu Hurmuzaki a consacrat națiunii cei 62 de ani ai existenței sale. Biografia sa ne dezvăluie necontenita și sîrguincioasa sa activitate : școlar pe băncile școlii bucovinene, student pe cele ale Universității vieneze, jurist, bărbat de stat și, desigur, istoric [3]. Deși contemporanii l-au definit drept „tipul unui bărbat de stat adevărat cult, statornic și plin de caracter“ — aprecierea îi aparține lui Dimitrie Sturdza [4] —, posteritatea l-a nedreptățit într-o oarecare măsură, datorită poate și realizărilor sale din domeniul istoric, evidențiind în-

tr-o măsură mai restrînsă meritele politice ale acestui membru al familiei Hurmuzăkeștilor, definită de „Românul", în necrologul consacrat lui Eudoxiu, drept „floare a Bucovinei" [5]. Într-adevăr, acest om de bine n-a apărat numai drepturile cîmpulungenilor [6], ci, în primul rînd, și cu o rară pricepere și energie, drepturile provinciei sale natale, căreia i-a apărat autonomia, atît în anii 1848—1849, cît și în anii 1860—1861, cînd din nou a amenințat-o o contopire administrativă cu Galiția, luptă în fruntea căreia s-a găsit și în anii următori, în ducatul bucovinean [7]. Dar Hurmuzaki n-a exprimat doar un patriotism local, deoarece atît pe tărîm științific cît și în viața publică el s-a afirmat fără sfială *ca român*. „O mărturisim franc și sincer — spunea el — că iubim pe frații noștri români din țară și străinătate, pe cei din Transilvania, ca și pe cei din Moldova, îi iubim cu aceea dragoste firească care este explicabilă între conaționali" [8]. Nu întîmplător, relatînd mamei sale în 1854 întîlnirea cu Hurmuzaki, în tren, între Leipzig și Dresda, Alexandru Odobescu îl numise „un român... locuind la Viena și ocupîndu-se de istoria națională" [9]. Apartenența lui Eudoxiu Hurmuzaki comunității poporului său a fost evidențiată cu prilejul morții. Atunci „Familia" lui Vulcan a scris că „prin moartea lui națiunea noastră a pierdut un fiu bun al ei" și a publicat, pe prima pagină, elogiul lui V. Bumbac adus „Umbrei măreție a baronului Eudoxiu Hurmuzaki" din partea societății „România Jună" [10], „Telegraphul" bucureștean a făcut o semnificativă apropiere între „pierderea eruditului și patriotului cetățean Eudoxiu Hurmuzaki" și faptul că „din Paris o scire analogă ne anunță moartea marelui istoric Jules Michelet" [11], iar în „Românul" un amplu necrolog a evidențiat meritele dispărutului, caracterizat „mai presus de toate, bun român și stîlp al naționalității sale în Bucovina" [12].

Eudoxiu Hurmuzaki a aparținut unei generații deosebite, numărîndu-se printre cele cîteva zeci de tineri intelectuali moldoveni, munteni și transilvăneni care au înțeles momentele de cotitură pe care le trăia națiunea lor și și-au consacrat viața creării unui stat unitar, independent și modern românesc. Conlucrînd strîns, conștienți că aparțineau aceleiași entități naționale și avînd ca obiectiv suprem a da viață statului românesc, acești tineri au acționat neobosiți, multilateral, afirmîndu-se ca luptători pe tărîm social-politic, recurgînd fără sfială și la arma revoluției și totodată înțelegînd imperioasa nece-

sitate a creării și dezvoltării unei culturi naționale, prin intermediul căreia să fie afirmate valorile spirituale ale poporului căruia îi aparțineau. Ei n-au făcut artă pentru artă, știință pentru știință, sau literatură pentru literatură, ci toată strădania lor și deseori jertfele lor n-au avut în vedere, înainte de toate, decît țelul măreț al *reînvierii* națiunii, al afirmării României *ca o realitate europeană*.

Hurmuzaki n-a reprezentat în această privință o excepție. Viața și-a dăruit-o conaționalilor, activității publice și istoriografiei, în care a văzut domeniul în care prin însușirile sale — cunoștea, între altele, opt limbi ! [13] — el putea contribui în măsura cea mai mare la dezvoltarea culturii naționale românești. Istoriografia modernă română își avusese începuturile în prestigioasa activitate a marelui Dimitrie Cantemir, principele cărturar, la realizările căruia, ilustrînd atît istoria poporului român cît și istoria universală, s-a adăugat, apoi, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului următor, harnica activitate a corifeilor Școlii ardelene, dintre care, neîndoielnic, s-a impus contemporanilor — de la Tudor Vladimirescu și pînă la Kogălniceanu — Petru Maior a cărui *Istorie pentru începutul românilor în Dacia* a văzut lumina tiparului în 1812. Lui Dionisie Fotino — tradus în românește abia în anul Unirii de George Sion —, cronicarilor întîrziați ai aceleiași perioade, unui Dionisie Eclesiarhul, unui Naum Rîmniceanu, unui Zilot Românul sau unui Alecu Beldiman, avea să le urmeze noua generație de cărturari „europenizați", animați — pe întreg teritoriul locuit de români — de conștiința necesității unei afirmări pe tărîmul istoriei la nivelul țărilor înaintate ale vremii. Nu întîmplător se întîlnesc preocupări de istorie la aproape toți oamenii de cultură mai marcanți ai epocii, istoria intrînd în preocupările lui Asaki sau ale lui Seulescu în Moldova, ori ale lui Aaron Florian și Iosif Genilie în Țara Românească, pentru Barițiu — vajnicul animator al mișcării culturale românești din Transilvania — ea fiind, de asemenea, o firească și necesară preocupare.

Dar *înnoirea* nu o vor aduce acești cărturari cu răspîndite activități în cultură, ci doi tineri, care se vor evidenția în perioada efervescentă pe tărîm cultural din deceniile premergătoare revoluției pașoptiste. Kogălniceanu și Bălcescu vor fi cei dintîi care vor încerca să creeze fundamente temeinice noii istoriografii românești, istoria fiind în viziunea lor o deosebit

de însemnată armă de luptă social-politică [14]. Primele reviste de specialitate — „Arhiva istorică", încă din 1840 și „Magazin istoric pentru Dacia" în 1845 —, prima sinteză modernă — cea realizată de cel dintîi la 20 de ani, într-o limbă străină pentru a avea putere de penetrație dincolo de hotare și a apăra drepturile naționale [15], prima monografie de proporții — nu întîmplător consacrată de Bălcescu lui Mihai Viteazul —, editiile de izvoare — și în primul rînd *Letopisețele* lui Kogălniceanu [16] —, sînt datorate lor, dar mai ales lor li se datorează maniera europeană de abordare a istoriei, străduința de a alinia istoriografia românească, prin instrumente și realizări, cursului istoriografic general al epocii. Desigur că n-au fost singuri în efortul lor ; Aaron Florian a publicat manualul său încă din cel de-al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea și secundantul lui Bălcescu, la „Magazin istoric pentru Dacia", Laurian avea să publice la Iași, în 1853, în trei tomuri, *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre*, dar și el, ca și Florian, a fost lipsit de puterea de creație și de afirmare a inteligentului Kogălniceanu și a minții atît de luminate a lui Bălcescu. Un pas mai departe nu va însemna, decît în privința informației, arhaice, chiar în momentul apariției, *Istorie a Moldovei pe timp de 500 de ani* a lui Manolache Drăghici, unchiul celui mai mare istoric dăruit umanității de români (Iași 1857). În schimb, atît Bogdan Petriceicu Hasdeu, cît și Alexandru Papiu Ilarian se vor afirma prin realizările lor la nivelul istoriografic european. „Colecția se înfățișa în cele mai elegante condiții tipografice — comenta N. Iorga în 1903 „Tesaurul de monumente istorice pentru România" al lui Papiu — ...și supt acest raport, ea poate fi considerată ca un model... Notele și Prefața... erau tot așa de bune cum și un învățat din Apus ar fi fost în stare să le redacteze" [17]. „Arhiva istorică a României", revista lui Hasdeu — precedată de alte patru publicații efemere și urmată apoi de „Traian" și de „Columna lui Traian" — avea și ea să însemne un moment în procesul evolutiv al tinerei istoriografii moderne românești, după cum — cu toată orientarea ei precumpănitor filologică — merită a fi evidențiat și periodicul lui Timotei Cipariu „Archiv pentru istorie și filologie". Dar străduințele acestei perioade, evocate atît de N. Iorga în largul său studiu publicat în *Prinos lui D. A. Sturdza*, cît și de Ioan Bogdan, în discursul său de recepție la Academie [18], nu pot fi apreciate în toată amploarea lor, fără a se ține

seama de importantul aport al lui Eudoxiu Hurmuzaki la dezvoltarea istoriografiei moderne românești.

Ceea ce Bălcescu considera că nu putea fi rodul decît al unei societăți, care ar fi urmat să grupeze pe cărturarii români cu preocupări istorice [19], a fost realizat de Hurmuzaki, prin sîrguință, devotament și jertfă. Pe drept cuvînt, a caracterizat el acțiunea de depistare și copiere a documentelor căreia i s-a dedicat ca fiind „o întreprindere de amploare, pentru care trebuie mulți bani și răbdare, atît știință cît și voință, dar care în cele din urmă va fi foarte folositoare“ [20]. Preocupări identice — dar doar în privința documentelor interne — le manifestaseră și autoritățile românești ale vremii sale, sub administrația generalului Kiselef alcătuindu-se o comisie pentru strîngerea de izvoare „spre luminarea geografiei și a istoriei țării“, iar în vremea lui Alexandru Ghica constituindu-se o comisie rînduită de Obștească Adunare a Țării Românești pentru a cerceta și a copia documentele mănăstirești [21]. Practic însă rezultatele nu s-au văzut. De asemenea, semnalările lui Kogălniceanu și ale lui Bălcescu — cel dintîi arătînd în 1843 că documentele ce interesau cursul său de istorie națională se găseau „prin țeri străine... în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moldovei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stockholmului“ [22] — n-au fost urmate de inițiative concrete de îndreptare. Doar Hurmuzaki, de unul singur, a izbutit să efectueze cercetările sale nu numai la Viena, dar și la Budapesta, Cracovia, Lemberg, Innsbruck, München, Stockholm, Paris, Veneția, Milano și Roma [23]. Aceste călătorii nu vor fi reluate, de data aceasta sub auspiciile Societății Academice Române, decît după moartea lui Hurmuzaki, în anul cuceririi independenței, cînd Tocilescu a efectuat cercetări la Odesa, Kiev și Moscova, alte călătorii de studii similare fiind apoi întreprinse în anii următori de N. Densusianu, C. Esarcu, A. Odobescu etc. [24].

Uriașul fond de documente externe referitoare la români a fost strîns de Hurmuzaki cu o rară pasiune, dar în primul rînd ca o sacră datorie. El și-a exprimat convingerea că „este necesar să se jertfească unii indivizi pentru binele public și să fie gata să cheltuiască, în măsura mijloacelor sale, timp, muncă și bani pentru promovarea unei laturi a culturii spirituale a națiunii lor“, arătînd că alesese, în ceea ce îl privea, „domeniul istoriei care la români stă încă în mare sufe-

rință“ [25]. El considera că efectua munca uriașă în care se angrenase „pentru națiunea română“ și „în interesul națiunii“ [26]. Nu trebuie văzut, în același timp, în Hurmuzaki un simplu culegător de documente, ci un *istoric,* care urmărea să reconstituie, pe baze înnoite, „o istorie documentată a Moldo-Valahiei și a națiunii românești în general“, animat, cum a scris-o el însuși, de „dorința clarificării istoriei românești“ [27].

În prima parte a vieții, activitatea publică a lui Hurmuzaki a fost relativ restrînsă, ceea ce i-a îngăduit să consacre cercetării istoriei un timp destul de îndelungat, dacă am face o comparație cu timpul pe care l-au putut afecta acestor preocupări Kogălniceanu sau Bălcescu. Timp de 12 ani, cu unele întreruperi, între 1846 și 1858, el și-a desfășurat activitatea de cercetare peste hotare, îndeosebi la Viena, dar și în alte centre europene, alegînd documente și punînd a fi copiate, de cel puțin doi copiști, dar ajungînd uneori și la patru [28]. Uriașul fond pe care l-a strîns va fi inclus apoi, după moartea sa, în anii 1876—1899, în 12 tomuri ale colecției ce-i va purta numele [29]. Dar și în ultimele decenii de viață, cînd treburile publice i-au dat răgaz mai mic, „aceste cercetări, aceste lucrări“, cum scria Dimitrie Sturdza, „neobositul învățat nu le-a părăsit niciodată“. „În mijlocul luptelor politice celor mai viue și mai arzătoare, în timpuri de victorie ca și în ore de tristețe — adaugă el — nu scăpa un singur moment din ochi lucrarea lui și rămăsese credincios sciintei căreia i se dedase cu o adevărată predilecțiune și iubire“ [30]. După moartea sa, fratele său Nicolae aprecia că Eudoxiu se ocupase „mai vîrtos cu culegerea de documente istorice“ [31], iar prietenul Barițiu considera și el că fruntașul bucovinean înțelesese să se devoteze „pe toată viața sa studiului istoriei“ [32].

Cele circa 6 000 de documente rămase de la Eudoxiu Hurmuzaki [33], care au fost apoi cuprinse în colecția amintită, după ce mai întîi un prim lot servise la întocmirea broșurii menite să evoce la centenar pierderea Bucovinei de către Moldova, au reprezentat un fond de bază, un tezaur național, în temeiul căruia istoriografia modernă și contemporană română a putut face însemnați pași mai departe, desprinzîndu-se din perioada de început, căreia i-au aparținut, prin informația limitată de care au beneficiat, și cei doi deschizători de drum Kogălniceanu și Bălcescu [34]. Documente externe au mai fost publicate, chiar în timpul în care Hurmuzaki își desfășura activitatea de colectare, în „Arhiva românească“ — și nu întîmplător

unul dintre colaboratorii lui Kogălniceanu, care mai tîrziu a furnizat unele documente și lui Papiu [35], a fost Constantin Hurmuzaki, fratele mai mare al lui Eudoxiu — și în „Magazin istoric pentru Dacia". Cîte ceva a fost cuprins și în colecția haoticului *Uricariu* al lui Teodor Codrescu, și, de asemenea, respectîndu-se toate rigorile științei din aceea vreme, documente externe, transcrise chiar de Papiu în arhivele din Prusia și Italia, au fost cuprinse în „Tezaur de monumente...", în care însă au dominat precumpănitor izvoarele narative externe, și, în sfîrșit, Hasdeu a dat și el la lumină un număr de documente externe. Toate aceste străduințe n-au reprezentat însă decît o palidă contribuție față de uriașul aport al istoricului bucovinean, mulțumită eforturilor căruia a putut fi creată o colecție de însemnătate și la nivelul istoriografic mondial, care a folosit operei însăși de înnoire a istoriei naționale românești. N. Iorga a arătat pe drept cuvînt că „marea colecție Hurmuzaki... a aruncat în urmă, ca povestiri fără valoare actuală, tot ce se scrisese pînă atunci, în monografii sau în opere generale asupra istoriei românilor" [36]. „Se poate zice că niciodată o dezvăluire de izvoare n-avusese un caracter așa de măreț, prin proporțiile ei — mai preciza în 1903, N. Iorga, subliniind meritele deosebite ale lui Hurmuzaki — și nu influențase într-un chip așa de hotărîtor, preschimbînd tot, ca seria de volume care veșnicesc, înaintînd necontenit, despicînd negurile necunoașterii, numele baronului Eudoxiu de Hurmuzaki" [37].

Dar nu trebuie văzut în Eudoxiu Hurmuzaki, cum am arătat, doar un harnic culegător de texte, animat de calde simțăminte patriotice, deoarece el a fost, totodată, și un adevărat istoric, numele său putînd fi înscris alături de cel al contemporanilor mai tineri ca deschizător de drum al istoricilor români de talie mondială. Nici Xenopol și nici Iorga nu ar fi putut înregistra succesele pe care le-au repurtat, dacă n-ar fi putut beneficia de capitalul științific strîns cu atîta dăruire de sine de către cărturarul bucovinean. Acesta însuși n-a vrut să fie doar un harnic culegător de texte, ci un *istoric*, care să interpreteze și să înțeleagă materialul descoperit de el. De aceea, *Fragmentele* [38] sale nu reprezintă doar un episod pe drumul ascendent al istoriografiei moderne românești, ci dovada capacității și însușirilor de istoric ale lui Eudoxiu Hurmuzaki. Nu sînt decît „fragmente" ale acelei istorii la care Hurmuzaki visase, dar ele dezvăluie nu numai o mare bogă-

ție de informații și un stil atractiv, ci și puncte de vedere, ce merită a fi luate în considerare, spiritul istoric al autorului lor, inteligența și erudiția sa. Întocmirea lor inițială în limba germană nu reflectă numai educația pe care Hurmuzaki o primise, ci și intenția sa de a realiza o istorie documentată într-o limbă de circulație în vederea slujirii idealurilor pentru înfăptuirea cărora își consacrau eforturile devotate făuritorii României moderne.

Eudoxiu Hurmuzaki a fost ales membru al Societății Academice Române abia în septembrie 1872 [39]; el n-a trecut decît „ca un meteor", cum se exprima un contemporan [40], prin Academie, deși a întîmpinat cu vie satisfacție vestea alegerii sale. Prin bogata sa colecție Hurmuzaki și-a legat însă pentru veșnicie numele de prestigioasa instituție, care, la rîndul ei, înainte chiar de a primi de la Ministerul Instrucțiunii, spre valorificare, tezaurul de documente dăruit de frații ilustrului dispărut, a înțeles a-l omagia prin glasul lui Dimitrie Sturdza, care i-a prezentat în septembrie 1877 o „schiță biografică" pricinuind, potrivit procesului verbal, o „emoțiune generală" [41].

Hurmuzaki ocupă un loc marcant printre istoricii români ai secolului trecut, iar roadele muncii sale se vădesc și astăzi vii, confirmînd aserțiunea celui ce-i elogia memoria în fața celui mai înalt for de cultură al țării că „memoria acestui bărbat va fi nestearsă nu numai în sînul Societății Academice, ci ori și unde bate o inimă românească" și că „mulți bărbați, iubitori de sciință și laborioși se vor nutri la fîntînele ce el a deschis exploratorilor adevărului" [42]. Eudoxiu Hurmuzaki și-a cîștigat prin viața sa, dar mai ales prin rezultatul strădaințelor sale pe tărîmul istoriografiei locul pe care l-a avut în procesul de dezvoltare a culturii românești, iar numele său se înscrie firesc printre acelea ale marilor făuritori de cultură.

NOTE

[1] Teodor V. Stefanelli, *Eudoxiu Hurmuzaki 1812—1912. Discurs rostit la festivalul aranjat în ziua de 1 decembrie 1912 în Cernăuți*, Cernăuți, 1913, p. 9.

și reclamația Consulatului general al Austriei și adresa însoțitoare trimisă de ministrul de Externe muntean ministrului de Interne (Arh. M.A.E., vol. 111, f. 383—384). Însuși domnitorul va aproba expulzarea ziaristului, scriind lui N. Kretzulescu că „presa a ajuns un scandal de dispreţuit și supărător" (A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812—1900*, București, 1915, p. 169).

[31] P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, București, 1956, p. 122—124. Foaia „Apărătorul" nu este cuprinsă în catalogul lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu.

[32] P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 123—124.

[33] Pentru începuturile presei de limbă franceză în România, vezi „Le Journal de Bucarest", nr. 52 din 9 februarie 1871, p. 1—2.

[34] „Revista Carpaților", 1860, partea I, p. 6.

[35] „Revista română", 1861, p. 1, 2.

[36] A. Papiu Ilarian, *Leptorelui salute*, în „Tezaur de monumente istorice pentru Romania", București, 1862, tom. I, p. V.

[37] A. Papiu Ilarian, *loc. cit.*, p. VI.

[38] *Ibidem*, p. IX.

[39] *Introducerea*, în „Archiva istorică a României", I (1864), p. 1.

[40] *Ibidem.*

[41] Acesta este suprimat la 14/26 iulie 1859, în urma unor reclamații ale consulatelor habsburgic și țarist (Arh. M.A.E., vol. 111, f. 363—371).

[42] *Cronica ilustrată a unei lumi apuse*, București, 1959, p. 9.

[43] *Ibidem.*

[44] *Ibidem*, p. 10.

[45] *Ibidem*, p. 17.

IV

CEL MAI ÎNALT FOR DE CULTURĂ AL NAȚIUNII MODERNE

PREMISE ȘI PROIECTE DE ÎNFIINȚARE A UNEI SOCIETĂȚI ACADEMICE (ÎNDEOSEBI ÎN VREMEA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA)

În prima jumătate a veacului trecut, a existat preocuparea de-a se întemeia o societate literară sau academică, care să cuprindă în activitatea ei toate provinciile locuite de români. Preocuparea aceasta reflecta pe plan cultural puternicele tendințe naționale, care se împleteau cu frămîntările sociale caracteristice unei perioade de profunde mutații.

Unul din principalele țeluri ale culturii naționale a fost deci, în afara dezvoltării învățămîntului, literaturii și artei, și înființarea unei societăți academice cu menirea de a fixa regulile limbii unitare a națiunii, precum și de a-i îmbogăți lexicul în condițiile modernizării ei. În complexul vieții culturale, societatea urma să aibă un rol central. Ea trebuia să fie coordonatoarea activității culturale multilaterale și totodată să dea poporului român o ortografie, o gramatică și un dicționar, sprijinind unitatea pe plan politic.

Oamenii de cultură din acea vreme înțelegeau însemnătatea problemelor legate de limbă [1]. „Nici un lucru nu interesează o nație în de obște — scria G. Asachi în 1837 — ca limba, avînd asupra ei drept de proprietate pînă și aceia care nu au alta nimica.“ [2] Peste un număr de ani — în 1840 — Kogălniceanu cerea în „Dacia literară“ : „o limbă și o literatură comună pentru toți“ ; iar după revoluția de la 1848, Costache Brăiloi a format un „comitet gramatical“ însărcinat să alcătuiască „o gramatică rezonată a limbii românești cu toate regulele, pentru toate părțile cuvîntului, spre a sluji de temei

la învățăturile colegiale“ [3]. In 1850, tînărul Dimitrie Sturza a instituit un premiu de 50 galbeni pentru o lucrare „în obiectul limbei“, făcîndu-l public prin „foaia de la Brașov“ [4]. Ar mai fi de menționat că tot cu acest prilej se instituie și o comisie de apreciere a eventualelor lucrări, care trebuia să activeze la Blaj. Aceasta urma să fie compusă din reprezentanți ai cărturarilor din toate părțile locuite de români (Citariu, Aron, Barițiu, Alex. Hurmuzaki, Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Pumnul, A. Șandor, G. Seulescu și dr. P. Starmate) [5]. Limba era firescul catalizator al energiilor naționale, elementul de sudură a unei națiuni încă despărțită prin hotare nefirești.

De necesitățile progresului limbii și a culturii, în general, s-a legat strîns, în această perioadă, înființarea societăților științifice și culturale. Începutul trebuia să-l facă, încă înainte de încheierea veacului al XVIII-lea, așa-numita *Societate filosoficească a neamului românesc în Mare Principatu Ardealului*. Înștiințarea din 1795 începea cu următoarele cuvinte : „După cum cetim că vestesc Istoriile cele vechi, mai vîrtos toate neamurile au avut sîrguință ca să-și împodobească stilul limbii sale cu usebita și întocmita cuvîntare, cît putem zice : că prin poliirea stilului și deprinderea în învățături s-au înălțat firea a multor neamuri pînă la cea înaltă stare a nemuririi“ [6]. Cărturarul muntean Ienăchiță Văcărescu ar fi trebuit să fie și el implicat în activitatea societății transilvane, a cărei proiectată publicație urma să fie răspîndită pe tot întinsul pămîntului românesc. Dacă proiectul din 1795 n-a putut fi concretizat, nici preconizata — în acel dintîi deceniu al secolului al XIX-lea — *Societate pentru cultivarea limbii române* (din inițiativa lui G. Diaconovici-Loga), care urmărea realizarea unui dicționar și neîndoielnic „cultivarea limbii“, n-a lăsat urmele activității ei. „Putem fi mîndri și fericiți — se arăta însă semnificativ în înștiințarea societății — gîndindu-ne că, deși sîntem robi, totuși limba noastră va stăpîni odată în țara asta“ [7]. Nu trebuie uitată nici propunerea lui I. Budai-Deleanu, care sugera supunerea problemelor limbii unui „sfat a mai multor învățați ai neamului“ [8].

A trebuit să treacă încă un sfert de veac ca să se întemeieze tot la Brașov, de data aceasta într-un mod concret, *Societatea literară*, ai cărei membri au fost mai mulți boieri refugiați aici în timpul revoluției din 1821, în cetatea de adă-

post pentru clasa dominantă munteană[9]. Din activitatea acestei societăți, reorganizată apoi spre sfîrșitul aceluiași deceniu în Țara Românească, ne-a rămas *Gramatica românească* a lui Eliade, publicată la Sibiu în 1828. În prefața acesteia, autorul cerea să se întemeieze „o Academie de cîțiva bărbați, a căror treabă să fie numai literatura românească, cari cu vremea vor pune în regulă și vor desăvîrși limba prin facerea unui dicsioner“ [10].

În deceniul următor înființării *Societății literare* de la Brașov, a luat naștere în capitala Moldovei o nouă societate. Este vorba de *Societatea medicinei și istoriei naturale*, amintită în „Albina Românească“ din 28 ian./[9 febr.] 1834, a cărei înființare se datora doctorilor Zotta și Cihac [11] și care trebuia să poarte inițial numele semnificativ de *Societate literară a medicilor și naturaliștilor* [12]. Este deosebit de interesant că această societate — ale cărei statute sînt întărite la 6/18 mai, în același an, acordîndu-i-se și o subvenție [13] — nu se limita la niște scopuri mărunte. Potrivit amintitelor statute, „scoposul“ societății medico-naturale nu trebuia să se mărginească la „știința vindecării“, ci el trebuia „să îmbrățișeze însăși toate științele naturale“ (art. 1) [14]. La art. 5 se revenea asupra „scoposului“, spunîndu-se că acesta era „a păși, pe cît va fi cu putință, deopotrivă cu literatura“, sporindu-se „ramul medicinal“ în Moldova [15]. Ar mai fi de adăugat în privința acestei societăți că a avut ca membri străini pe Humboldt și pe vestitul Demidov, nobil rus, călător din țările române. Societatea, cu o viețuire foarte lungă, a avut o secție medicală, una de științe naturale și una de agronomie. Prin 1852 a scos timp de vreo doi ani și o foaie periodică, tipărită prin îngrijirea dr. Constantin Vîrnav [16]. Legat de această societate se va dezvolta, la Iași, Cabinetul de istorie naturală — după aceea muzeu — de amintirea căruia se leagă și alegerea din Moldova a lui Alexandru Ioan Cuza.

Tot în Moldova s-a înregistrat în 1841, de data aceasta din partea unui străin — Emile Kohly de Guggsberg, preceptor de limbă franceză al nepoților comisului Ioan Gherghel — o propunere de înființare a unei „Academii“. În *Le Philodace, aperçu sur l'éducation chez les Roumains...* (Iași, 1841), el sugera constituirea „Academiei“ cu membri recrutați atît din Moldova cît și din Țara Românească, care, întrunită la Focșani, ar fi urmat să alcătuiască o gramatică și un dicționar. Tot el mai propunea întemeierea unui „Institut“ cu trei de-

partamente (de istorie, istorie naturală și de inscripții — pentru înregistrarea descoperirilor și a faptelor moderne !), influențat, neîndoielnic, de sistemul de organizare existent în Franța [17].

În Țara Românească nu se va întemeia o societate cu un caracter apropiat de științele exacte, pozitive, ci se va dezvolta o nouă societate pe bazele *Societății literare*. În 1833 a luat astfel ființă societatea *Filarmonica*. După art. 5 al statutelor, scopul acesteia era „cultura limbii românești și înaintarea literaturii, întinderea muzicei vocale și instrumentale în principat și spre aceasta formarea unui teatru național" [18]. De activitatea societății *Filarmonica*, ale cărei meniri au fost mai largi decît mărturisește rezervat un articol al statutelor ei, se leagă figura patriotului muntean Ioan Câmpineanu.

O inițiativă a Eforiei Școlilor din Țara Românească, deși fără urmări concrete și limitată la o singură țară, merită și ea să fie reținută, deoarece dezvăluia pentru întîia oară o astfel de preocupare la un fond diriguitor de cultură. Printr-un jurnal — semnat de Alexandru Filipescu, Ioan Bălăceanu, Nicolae Picolo și Petre Poenaru — erau făcute publice statutele unei noi Societăți literare — patronate de stat ! — în vederea alcătuirii căreia a fost numit un comitet pregătitor alcătuit din P. Poenaru, E. Marcovici, G. Ioanid, I. Pop și F. Aaron. Inițiativa era motivată cu următoarele cuvinte : „cu întinderea scrierii și publicării a feluri de cărți românești, văzîndu-se trebuință de a se așeza oarecari reguli, prin care să se poată păși o uniformitate în construcția zicerilor ce se introduc în limba românească, Eforia Școalelor a chibzuit a întocmi un comitet literal, care să se ocupe a cerceta cu de-amănuntul duhul limbii și lipsele ce are și a îndeplini aceste lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze, rezemate pe reguli gramaticești și potrivite, cît se va putea mai mult, cu însușirea limbei românești. Acest comitet se va îndeletnici și la alcătuirea unui dictionar românesc și frantozesc" [19]. Inițiativa — deși fără urmări practice — a avut răsunet peste munți, în Transilvania. Jurnalul Eforiei a fost publicat de Barițiu în „Foaea literară" [20].

Dar ceea ce era necesar, era, înainte de toate, o societate care să îmbrățișeze în activitatea ei *întreg* cuprinsul românesc. Lucrul acesta l-a înțeles Iordache Golescu, cînd, în 1832, preconiza realizarea unei gramatici pe calea unei *conlucrări inter-românești*. „Aceasta — scria el — socotesc că cu mare

ușurință s-ar săvîrși cînd din fiecare țară unde se grăiește această limbă s-ar aduna la un loc cîte unul sau doi din cei mai învățați profesori ai școalelor de știința canoanelor gramaticești și cu toții, într-o glăsuire, ar canonisi și gramatica și slovele obștești, silindu-se ca și cuvintele să le aducă, cît va fi prin putință, la o regulă, a lipsi neregularitatea lor și slovele să le asemeneze cu cele latinești, ci sînt slove obștești" [21]. „Iară o societate singură și numai din partea unei țări, fie aceea din oricare mădulari și oricît de învățată nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obște a hotărîrilor sale", remarca, șase ani mai tîrziu, în 1838, cu dreptate, Timotei Cipariu [22]. Același caracter *universal* românesc îl pretindea și moldoveanul Asaki, cînd, un an mai tîrziu, sugera înființarea unui „giudeț", înalt for de judecată al culturii închegat „din gramaticii români a Transilvaniei, a Țării Românești și a Moldovei" [23].

Străduințele culturale s-au împletit în epocă cu puternice proiecte și acțiuni de eliberare a națiunii, concretizate, în primul rînd, în mișcarea revoluționară de la 1840, în fruntea căreia s-a evidențiat eroic Dimitrie Filipescu. Dura reprimare a mișcării n-a putut împiedica menținerea pe mai departe a spiritului de luptă, care-și va găsi cadrul plenar de afirmare în 1848. În aceste condiții, a luat ființă la București o nouă societate literară, de data aceasta strîns legată de politică, și în care, alături de numele cîtorva mari boieri, binevoitori culturii, au apărut vajnici luptători pentru progres, mari personalități culturale ale vremii. În această nouă *Societate literară*, înființată în ianuarie 1844 și transformată apoi, în 1845, în *Asociația literară a României*, au intrat frații Bălcești, Bolliac, Golești, Christian Tell, Gr. Alexandrescu, Eugen Predescu, Eliade, Laurian, Ioan Voinescu ș.a. Important a fost și faptul că, potrivit statutelor reînnoite și completate din 1847, „cîrmuirea operațiilor Asociației" urma să revină unui comitet alcătuit din cinci persoane, care — fapt semnificativ și care asigura caracterul universal românesc — „va avea cîte un comitet împreună lucrător în Moldavia și peste Carpați" [24]. Nu era încă o societate academică, în ceea ce privea desfășurarea activității, dar temeiurile *naționale* fuseseră așezate. De altfel, un contemporan avea să dezvăluie, cîteva decenii mai tîrziu, acțiuni naționale ale *Asociației literare*, arătînd că lui Grigore Sc. Grădișteanu i se încredințase de către aceasta o misiune în Transilvania. El trebuia să stabilească legături cu

intelectualii români ardeleni, urmărindu-se, „sub pretext d-a se face o gramatică românească și un dicționar, să se adune românii din toate provinciile cînd la București, cînd la Iași, cînd la Brașov și aiurea și cu mijlocul acesta să se consulte pentru o acțiune generală din partea tuturor românilor dacă evenimentele ar cere-o“ [25].

Dar și gîndul înființării unei societăți academice, cu menirea principală de a pune ordine în domeniul limbii, era departe de a fi părăsit în acei ani. „Însoțire literară“ în vederea alcătuirii dicționarului limbii era cerută de profesorul Ioan Russu [26], un „Congres central“ îl sugera pentru a se realiza „o uniformitate de vorbire în toate țările române“ [27] și Sofronie Scarlat Vîrnav, bănățeanul Nicolae Tincu Velia pleda și el pentru întemeierea unei „societăți de literați“ [28], iar „un român din partida stîmpărat propășitoare“ propunea a se aduna „din toate părțile românești oarecîtiva bărbați cu pricepere în această materie, formînd o soțietate literală“ [29].

În primul deceniu al celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea, s-au organizat în Transilvania cîteva societăți culturale (cea dintîi înființîndu-se de altfel încă din 1845 la Cluj) [30] și, de asemenea, în Moldova și Țara Românească au luat ființă unele societăți științifico-culturale. Astfel, în 1854, a luat naștere la Iași, fiind aprobată în anul următor, *Societatea pentru încurajarea junilor români la învățătură în străinătate*. Ea a fost întemeiată de N. Ionescu, N. Chinezu, D. Ralet, Sc. Vîrnav și I. Lecca. Această societate va trimite mai mulți tineri la studii în străinătate; între aceștia numărîndu-se istoricul V. A. Urechiă și filosoful V. Conta [31]. În 1857 s-a înființat la București o *Societate medicală științifică din România*, care peste un an va fi urmată de *Societatea medicală științifică din București*, cu statute similare. Aceasta însă nu va avea o activitate vie, pînă prin anii 1863—1864 și chiar pînă în 1867, cînd va fi reorganizată sub noua formă a *Societății medico-chirurgicale*. Este de menționat că scopul societăților din 1857—1858 era dezvoltarea științei medicale, culegerea cazurilor interesante și menținerea legăturii dintre medici [32]. Mai trebuie amintit și faptul că la crearea lor au avut primul rol Nicolae Kretzulescu și Carol Davila, adevărați animatori ai vieții culturale și științifice din epoca cercetată [33].

În primul deceniu al celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, s-a mai înregistrat și o inițiativă, din nou prevestitoare

a societății academice, ce se cerea înființată. Deși modestă, propunerea din 1857 a lui Constantin G. Florescu, care cerea ca dicționarul limbii române să fie lucrat de „o comisiune de învățați", merită să fie subliniată. Inițiativa lui Florescu este interesantă prin aceea că el propunea ca membrii comisiunei să meargă prin sate, pentru a culege „ziceri" de la popor. Tot Florescu cerea ca o dată cu dicționarul, comisiunea de învățați să redacteze și o gramatică românească [34].

În prima jumătate a veacului trecut, a existat deci preocuparea de a se grupa cărturarii în societăți culturale și științifice. Deși existînd și un interes pentru științele exacte, dominante s-au impus preocupările filologice și tendința de a se înființa o societate literară cu rosturi largi, care să reprezinte toate provinciile locuite de români, numărînd în rîndurile ei membri aleși sau numiți din toate aceste provincii. Pe de altă parte, tot acum se remarcă și tendința, care se va face din ce în ce mai simțită, legată tocmai de creșterea noilor forțe sociale, de a cuprinde într-o societate de acest fel personalitățile culturale ale epocii, care în mare măsură proveneau din rîndurile noi ale clasei burgheze în ascensiune. În sfîrșit, o altă caracteristică a încercărilor de a forma o societate literară cu caracter larg este aceea că în toate aceste proiecte și încercări aria societății literare nu depășea domeniul limbii și cel al literaturii. Nu apăruse încă, evident, necesitatea de a se da un caracter complex acestui înalt for de cultură preconizat. Ceea ce interesa era ortografia, gramatica și dicționarul. Problemele științelor exacte erau lăsate mai la o parte sau, mai bine zis, încă nu se socotea că ele trebuiau să intre în preocupările acestui for.

Societățile care se formează în decursul acestei jumătăți de veac [35] n-au reușit pe deplin să unifice toate provinciile românești din punct de vedere cultural. În ele, sau în legătură cu ele, s-au manifestat însă evidente tendințe de contact, de strînse legături ; uneori se vor întîlni și membri dintr-o provincie în societățile provinciilor învecinate, deși unificarea organică nu a fost realizată. Pe de altă parte, toate aceste societăți, cu excepția *Societății medico-naturale* de la Iași, nu vor avea o lungă viețuire. Vor fi tot atîtea încercări efemere, arătînd că încă lucrurile nu erau coapte pentru întemeierea unei societăți pe baze trainice, în stare de a rezista și de a birui timpul. Lucrul este desigur în bună mă-

sură explicat de însăși existența regimului feudal, care, deși în accentuată descompunere, continua să fiinţeze și care nu putea să fie compatibil cu o dezvoltare a culturii naționale. Abia după 1859, în noi condiții socio-politice și naționale, se va putea trece la forme de organizare mai complexe și mai desăvîrșite în ceea ce privește societățile de cultură, deschizîndu-se drum către momentul de unificare instituțională printr-o academie a vieții culturale a națiunii.

Unirea și formarea statului național au creat noi posibilități de dezvoltare pe plan cultural. Organizarea unei *noi* vieți, care se remarca în toate domeniile, nu putea rămîne fără urmări pentru cultură. De altfel, trebuie menționat că personalitățile culturale, cu rare excepții, erau în fruntea luptei pentru desăvîrșirea Unirii și pentru noua organizare a statului. Din primii ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza, s-a simțit un suflu nou în cultură. Necesitatea dezvoltării acesteia a impus claselor posedante și îndeosebi burgheziei, în propriul ei interes, sprijinirea activității cărturarilor. Problemele culturale au devenit însă mult mai complexe. În Principatele Unite cultura ajunsese un bun comun al muntenilor și moldovenilor. Nu mai avem de-a face cu două state separate, ci cu un singur stat unit și lucrul acesta a avut noi consecințe în dezvoltarea culturii. În Transilvania, avîntul cultural era, de asemenea, mai accentuat, simțindu-se în mod sporit nevoia unei dezvoltări puternice a culturii naționale. Democratizarea vieții instituționale, cuprinderea mai largă în ansamblul de procese sociale a unor categorii pînă atunci ignorate sau minimalizate, a contribuit, totodată, la progresul culturii și, mai ales, la creșterea ariei ei de acțiune în societate.

În această nouă perioadă de progres, se remarcă noi elemente în viața culturală a statului român și a poporului însuși. Dacă încă din 1834 dr. Cihac anunța deschiderea unui curs public de istorie naturală [36], problema cursurilor libere nu se va pune cu acuitate decît în perioada Unirii. La București, ele au fost inițiate de doi străini, legați însă strîns de viața și de cultura poporului român : Ulysse de Marsillac, care a inaugurat la Sf. Sava cursuri de literatură franceză (din anii 1855 și pînă în 1864), și Carol Davila, care, tot la Sf. Sava, a ținut prelegeri cu caracter științific, între anii 1857

și 1859 [37]. La Iași, primele cursuri libere din această perioadă au fost cele inaugurate de Șt. Micle, în primăvara anului 1858, el predînd publicului noțiuni de fizică [38]. Mai tîrziu, în 1859, la cererea lui Dimitrie Miclescu, ministru pe acea vreme, s-a deschis un curs public de contabilitate, de economie politică și de finanțe, curs pentru ținerea căruia a fost însărcinat Ion Ionescu (de la Brad) (decret domnesc din 19 septembrie 1859). Cursurile ținute nu au fost însă pe placul ministrului, inițiatorul cursului, și de aceea, în scurtă vreme, Ionescu a fost suspendat din activitate și înlocuit cu un anume Mândinescu, care n-a putut face față cerințelor unor astfel de prelegeri [39].

Un element nou în cultura timpului este și atenția arătată față de muzee. În primăvara anului 1859, generalul Mavros a dăruit statului o colecție de antichități și monede, punînd bazele (după M. Ghica) viitorului Muzeu de antichități. De altfel, în perioada care ne interesează s-au făcut și unele cercetări arheologice, ele fiind întreprinse mai ales de Bolliac, Odobescu și de maiorul Papazoglu. Tot în 1859, guvernul piemontez a dăruit o colecție de animale și de minerale Muzeului de științe naturale din București (întemeiat în forme incipiente cîteva decenii mai înainte) [40]. În sfîrșit, în ultimii ani ai domniei lui Cuza, muzeele vor cunoaște o înflorire deosebită.

Un aspect nou al vieții culturale îl constituie și premiile literare, menite să dea un impuls activității pe acest tărîm, potrivit intereselor claselor posedante, dar, care, în același timp, a amplificat viața culturală, în interesul unor cercuri mai largi și a constituit o încurajare pentru oamenii de cultură. Statul însuși a căutat să sprijine pe autori prin premii de încurajare pentru lucrările lor. În 1859, Grigore Brâncoveanu a instituit un premiu de 300 galbeni, care urma să fie dat la doi ani o dată pentru cea mai bună carte „originală românească de interes național românesc", privind domeniile cele mai diferite : istorie, geografie, statistică, industrie, comerț sau agricultură. Pentru anul 1860 s-a pus la concurs subiectul *Tratat despre coloniile romane din Dacia* [41]. În Moldova, Adunarea a înscris în bugetul pe 1860 premii pentru cele mai bune lucrări privind „dezvoltarea limbii române" ; iar în Țara Românească s-au prevăzut, în același an, patru premii de cîte 100 galbeni, pentru cei ce vor alcătui „patru cărți în trebuința școalelor comunale" [42]. Tot în 1860, Scarlat

Rosetti a instituit un premiu „pentru lucrarea unei istorii a românilor“ [43]. În anii următori, neîncetat se vor da astfel de încurajări sub formă de premii sau mai ales sub forma cumpărărilor masive de cărți de la autori, în vederea distribuirii lor ca premii școlare. Dosare din fiecare an, aflate în fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, atestă dezvoltarea acestui aspect al vieții culturale.

Înflorirea presei periodice, care se remarcă tot în acești ani ai Unirii, s-a resfrînt și asupra publicațiilor periodice de natură culturală. Între periodicele ce au apărut în această vreme, merită a fi menționate următoarele : „Muzeul național“, „Amicul familiei“, „Albumul literar“, „Instrucțiunea publică“, „Isis sau Natura“, „Revista Carpaților“, „Ateneul român“, „Revista română“ etc. ...

Tot în primii ani ai domniei lui Cuza, s-au organizat societăți sau grupări științifico-culturale, care îndeplinesc, pe de o parte, unele funcții noi, iar, pe de alta, par a prevesti organizarea mai complexă a viitoarei academii. Cea dintîi trebuie menționată *Societatea Ateneului Român*, înființată la Iași, în toamna anului 1860. La 15/27 septembrie 1860, a apărut în capitala Moldovei primul număr din publicatia „Ateneul român“, care era „redeasă de mai mulți profesori ai școalelor publice din Moldova“. Este semnificativ faptul că moto-ul la precuvîntare era următorul : „Literile sunt expresiunea societății“ (Seneca) [44]. Peste cîteva numere, noua revistă anunța că urma să se transforme în „organul unei mari asociațiuni științifice literare, al cărîa nume îl poartă“ [45]. Începînd cu nr. 7 din 12 noiembrie, revista a apărut ca „organul societății literare, artistice, științifice, cu numele ei“ [46]. În același număr, se anunța că se aleseseră de către noua societate ca redactori ai periodicului ei : Strat, Mîrzescu, Missail, Z. Columb și V. A. Urechiă [47]. Într-un discurs al acestuia din urmă, rostit în 1894, se spunea că Ateneul român de la Iași fusese organizat în 1860 la „îndemnul“ lui Kogălniceanu [48].

Statutele noii asociații indicau că „Ateneul este o societate esclusiveminte literară, științifică și artistică“ (art. 1). Aceleași statute mai dezvăluie că membrii Ateneului urmăreau „prin mijlocul discuțiunii și al lecturii“ de a-și adăugi cunoștințele și de „a le răspîndi prin gazete, foi periodice, cărți și corespondențe cu ateneele din Turin, Madrid și Paris“ (art. 2). Articolul următor arăta că Ateneul avea trei secții,

una de științe morale, politice, alta de științe naturale, fizice și matematice și a treia de literatură și de bele-arte. În sfîrșit, alt articol semnala că în asociație puteau intra, în afara profesorilor, inginerii, arhitecții, scriitorii, juriștii, teologii, medicii și artiștii (art. 17) [49].

Ateneul român nu va avea, în această formă de organizare, o lungă perioadă de viețuire. Foaia va ființa în cursul anilor 1860 și 1861, colaborînd oameni de cultură ca Mihail Kogălniceanu, Papiu Ilarian, S. Bărnuțiu, Hasdeu, Filaret Scriban, poetul G. Tăutu, artistul Baltazar Panaiteanu, istoricul Urechiă, fabulistul Donici [50]. Dar, spre sfîrșitul anului 1861, în urma unirii administrative a Țării Românești cu Moldova, o bună parte din membrii societății înființate în 1860 și chiar din redactorii revistei s-au strămutat la București, și în primul rînd Vasile Alexandrescu-Urechiă, animatorul atît al revistei cît și al societății. O dată cu ultimele luni ale anului 1861, Ateneul român de la Iași și-a încetat existența [51].

Într-un număr din luna martie 1861 al „Ateneului român", s-a redat un prospect al „Revistei române" cu următoarea introducere : „Trebuința simțită de membrii societății Ateneului la fundarea acestei foi nu era numai o trebuință individuală, simțită numai de ei. Fiece zi ce trece vine a-i convinge că nu s-au înșelat. Lipsa ce are țara noastră de foi în care să se facă măcar un cît de mic pas spre a ieși din letargia literară în care zăcem de cîtva timp, setea de cultură și de cunoștință, simțindu-se la București, ca și la Societatea Ateneului Român, avem plăcerea de a publica mai jos prospectul unei noi publicații «Revista română»..." [52]. Această „Revistă română", pe care o anunța Ateneul din Iași, a reprezentat un moment important în dezvoltarea culturii din timpul anilor Unirii. Ea apare la București între anii 1861 și 1863. Găsim în paginile acestei reviste un serios nivel științific, scrieri ale unor mari dispăruți ca Nicolae Bălcescu, ca și ale unor poeți și literați consacrați ca Vasile Alecsandri, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, Nicolae Filimon, Ion Ghica etc. Această publicație era pătrunsă de noul suflu al generației, care abia se ridica în 1848 și se călise în emigrație, sub influența lui N. Bălcescu. Este vorba mai ales de grupul de la „Junimea română". Reîntîlnim acum, în paginile „Revistei române", pe Alexandru Odobescu, pe George Crețeanu, pe Panait Iatropol, pe Dimitrie Berindei, toți colaboratori ai efemerei publi-

cații din 1851. Lor li se alătură un însemnat contigent de tineri, ca Pană Buescu, C. Aninoșanu, I. Fălcoianu, Radu Ionescu, Cobălcescu, Bacaloglu și mulți alții [53]. Deși afirmau că se vor feri „de orice spirit de partid", organizatorii, conducătorii și colaboratorii „Revistei române" se găseau situați pe pozițiile părții înaintate din burghezie, militînd pentru progresul culturii naționale.

De numele multora dintre colaboratorii „Revistei române" se leagă și întemeierea, cu rezultate totuși destul de modeste, a unei *Societăți de Științe*. Aceasta a luat naștere la începutul anului 1862, din inițiativa a 16 persoane. Statutele ne dezvăluie următorii membri fondatori : D. Ananescu, Const Anioșanu, P. S. Aurelian, E. Arion, dr. Iulius Baraș, E. Bacaloglu, Dim. Berindei, M. Caputineanu, I. Fălcoianu, Pană Buescu, dr. I. Felix, col. Tobias Gherghel, dr. Panait Iatropol, maior G. Manu, D. Manovici și dr. N. Turnescu. Tot statutele ne arată că scopul societății era „de a contribui la cultura și progresul științelor în România". Ea trebuia să lucreze pentru început cu o singură secție, privind științele matematice, fizice și naturale (art. 5).

Societatea de Științe urma să-și înceapă lucrările, potrivit statutelor, la data semnificativă de 24 ianuarie 1862, data unificării depline pe tărîm politic, organizatoric și administrativ a Principatelor. Este interesant faptul că în intenția fondatorilor, societatea trebuia să mai aibă menirea de a fi popularizatoare de cunoștințe, prin aceasta *Societatea de Științe* de la București apropiindu-se de *Societatea Ateneului Român*, ce ființase ceva mai înainte în capitala Moldovei. Lucrul este arătat în adresa pe care o parte din membrii fondatori au adresat-o ministrului Cultelor și Instrucțiunei Publice, pentru a obține aprobarea statutelor. Ei spun : „Formarea unei societăți de științe, pentru răspîndirea cunoștințelor, fiind generală simțită, am luat inițiativa a fonda o asemenea societate" [54]. Barbu Bellu, ministrul de care depindea soarta ei, a făgăduit sprijinul său membrilor societății „în orice cercetări și investigații vor voi a întreprinde în cercul curat științific" [55]. Dar activitatea societății a fost stînjenită de acțiunea politică a unora dintre membrii săi, pe care îi vom reîntîlni mai tîrziu în noua societate a *Ateneului român* și care probabil încă de acum manifestau un spirit de frondă la adresa domnitorului Cuza.

În atmosfera culturală a vremii, în animația ce ființa în domeniul culturii, problemele limbii, prezentate încă din primele decenii ale secolului, nu puteau lipsi. Mai mult ca oricînd, se impunea necesitatea unificării și ordonării limbii. În direcția aceasta, introducerea alfabetului latin însemnase un pas înainte. În școlile din Țara Românească măsura fusese luată treptat încă din 1853 ; în schimb, în Moldova se întîmpinaseră în această privință greutăți mai mari [56]. După întemeierea statului național, introducerea alfabetului latin tinde să se generalizeze. În corespondența ministerelor, alfabetul chirilic și chiar și cel de tranziție au fost înlăturate. Pe de altă parte, la 11/23 iulie 1859, Comisia Centrală a a adoptat pentru protocoalele ei tiparul cu litere latine. De asemenea, la 10/22 august 1859, „Monitorul Oficial al Țării Românești" începea să tipărească decretele cu litere latine. An de an, s-a desăvîrșit procesul de trecere de la alfabetul de tranziție la alfabetul latin în publicațiile oficiale, ca și în cărți, deși încă prin 1865 se mai tipăreau cu litere chirilice suplimentele din „Monitor" adresate satelor [57].

Problemele limbii se făceau prezente și prin numărul mare de dicționare, care se tipăreau în acei ani. Sînt unele dicționare cu titluri semnificative, ilustrînd tocmai procesul de dezvoltare a limbii și acest moment de cotitură pe care ea îl trăia. În 1860, V. Popescu și E. Protopopescu au publicat un *Dicționar de ziceri străbune uzitate în limba română*. Tot ei au publicat, peste vreo doi ani, în 1862, un dicționar intitulat *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, cuprinzînd și termini scientifici și literari*. În același an, un al autor, G. M. Antonescu, publica un *Dicționar român. Mic repertor de cunoștințe generale, coprinzînd vorbe streine cu etimologia, termeni tehnici, numiri proprii, noțiuni historice*, ș.c.l. [58] De altfel, în ceea ce privește dicționarele, în afara publicațiilor amintite, s-au tipărit și altele, atestînd legătura ce încerca să se facă între limba română și limbile apusene și îndeosebi limba franceză, ale cărei influențe se resimțeau puternic în acea vreme. De pildă, în anul 1863, a apărut un dicționar româno-francez, al lui Raoul de Pontbriand, care s-a bucurat de sprijinul statului și tot în același an, Alecsandri (V. Mircesco) publica la Paris lucrarea *Grammaire de la langue roumaine* [59].

Constatăm, în această vreme, și o vie activitate publicistică legată de problemele lingvistice. De exemplu, în 1865,

a apărut în „Aurora română“ chiar și o noveletă intitulată *Despre limba română* [60]. Cîteva cuvinte semnificative ale lui Gh. Hurmuzaki, rostite în legătură cu o scrisoare a Asociației române de la Arad, merită, de asemenea, a fi reținute, ele ilustrînd importanța dată de contemporani problemelor de limbă. Iată ce spune Hurmuzaki : „Unitatea poporului în limbă și literatură e legea supremă... Poporul român respinge toate încercările făcute spre a răsturna, fără necesitate, unitatea limbii“. În 1869, tot Gh. Hurmuzaki scria : „Nu destul că ne-a separat soarta, noi nu voim să recunoaștem că noi înșine cei ce scriem rădicăm, de bună voie, în toate zilele, în limba noastră cea comună noi podețe de despărțire între noi și între ei“.

Chestiunea limbii apare în acești ani, de altfel, ca și mai înainte, ca o problemă care privește pe toți românii, indiferent de hotare. Conlucrarea românilor din diferitele provincii se remarcă mai mult ca oricînd. În „Ateneul român“, revista ieșeană din 1860, a fost prezentată la rubrica *Curieriu literariu,* lucrarea lui Gavril Munteanu, directorul gimnaziului român din Brașov, intitulată *Gramatica română.* Se sublinia, cu acest prilej, ca un lucru pozitiv, adoptarea de către profesorul ardelean a ortografiei Eforiei Școlilor din București. „Astfel — se însemna în revistă — curînd se va scrie în același mod peste Milcov, ca și la Brașov ; iată un pas mare“ [61]. Ceva mai tîrziu, tot în „Ateneul român“, se republica după „Revista Carpaților“ din București articolul *Ortografia Ardealului,* studiu privind „rezultatul comisiunii instituită, în cele de pe urmă luni ale anului din urmă, de guvernul austriac din Transilvania, pentru stabilirea ortografiei române în Ardeal“ [62]. În ceea ce privește pe Gavril Munteanu, acesta a fost unul din colaboratorii „Revistei române“ de la București, în care i s-a publicat articolul *Miliția romană* (în 2 părți) și, după aceea, articolul *Purismul în limba română* [63].

În foile de peste munți se găsesc, de asemenea, prezente problemele limbii. În „Amicul școalei“ se publică, de pildă, în 1861 un articol reprodus din „Naționalul“ de la București (foaie întemeiată de V. Boerescu) datorat lui I. Circa și intitulat *Observațiuni generale asupra limbei române și dizertarea asupra ei* [64]. În Transilvania, în general, se constata o activitate mai intensă, mai vie, în jurul problemelor de limbă, dar din nefericire această activitate era totuși în bună măsură sterilă, fiind orientată în direcția curentului latinist și a școlii

etimologice, lucru care paraliza o reală și sănătoasă dezvoltare a filologiei.

În Transilvania vor lua naștere primele asociații de un caracter stabil și de o temeinică organizare, pe baze cu mult mai solide decît toate asociațiile efemere întîlnite în țările române pînă atunci și care, în anumite privințe, anunțau apariția unei societăți unitare, a mult așteptatei *Societăți Literare* pentru toți românii. Aceste asociații au fost una din principalele arme de luptă ale burgheziei românești din provinciile Imperiului habsburgic locuite în mare majoritate de români.

Prima asociație a fost *Astra (Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania)*, socotită cu drept cuvînt, o „întreprindere politică prin cultură“ [65]. *Asociația* a luat naștere în primăvara anului 1860, cînd, la 7/19 aprilie/10 mai, 176 de cărturari români au înaintat Vienei petiția pentru aprobare, în termeni „pipăiți, umiliți și respiratori de loialitate“ — după cum se exprimă Barițiu [66]. După multe greutăți, statutele votate în primăvara anului următor au fost aprobate și la 9/21 octombrie 1861 a avut loc la Sibiu adunarea de constituire a *Asociației*. Cu acest prilej, primul ei președinte declara : „Maica noastră de acum înainte se îmbracă în haine de sărbătoare“ [67].

Cea dintîi adunare generală de lucru a noii asociații a avut loc la Brașov în 1862. Aici, Șaguna, în calitate de președinte, a schițat un program vast în care, pe lîngă preocupările literare și culturale, au apărut și unele preocupări de ordin economic [68]. Alexandru Odobescu, martor și participant la această adunare, va critica în „Revista română“ atitudinea rezervată a lui Șaguna [69], explicabilă prin poziția sa prudentă față de Imperiul habsburgic. În adunarea din 1862 s-a hotărît înființarea a trei secții : cea de arheologie, cea istorică și cea fizico-naturală. Această împărțire în secții pare a prevesti viitoarele subîmpărțiri ale *Societății Academice* [70]. Tot la Brașov se adoptă de către *Asociație*, un sistem ortografic etimologic, lucru criticat de Odobescu, el semnalînd primejdia ruperii unității limbii. Cu toate lipsurile care îl supărau pe Odobescu, neîndoielnic că *Astra* a jucat un rol de seamă în acei ani, atît în ceea ce privește problema națională, cît și în privința problemelor legate de dezvoltarea culturală a poporului român din Ardeal. De însemnătatea ei își dădeau seama conducătorii acestuia. În 1864, președintele *Asociației* scria

lui Bariţiu : „Să nu lăsăm să apună «Asociaţia» noastră, să o susţinem cu toate braţele, încît dacă s-ar întîmpla să pierdem toate celelalte drepturi la cîte ne bizuim, să rămînem cel puţin cu acest mijloc comun de cultură a limbii şi a spiritelor“ [71].

Astra nu va fi singura asociaţie culturală a românilor din Imperiul Austriei. Cea de-a doua, în ordinea importanţei, a fost *Societatea pentru cultură şi literatură română din Bucovina,* organizată, la început, într-un mod mai modest, sub forma unei *Reuniuni române de lectură,* iar, mai apoi, în noua formă de *societate pentru cultură şi literatură română* [72]. Animatorul societăţii a fost profesorul I. G. Sbiera, discipolul credincios al lui Aron Pumnul, care a influenţat puternic activitatea ei. Primul articol al statutelor societăţii stabilea că ea va fi un centru de adunare pentru familiarizarea cu progresele limbii şi literaturii române şi pentru discutarea, la nivel ştiinţific, a diverselor probleme.

La 19 aprilie/1 mai 1862 s-a deschis adunarea constitutivă a societăţii.

Societatea bucovineană şi-a organizat o bibliotecă, la care, fapt semnificativ, au contribuit şi oamenii de cultură din Moldova, din Ţara Românească şi cei din Transilvania. Între donatorii bibliotecii s-au numărat Laurian, Odobescu, Negruzzi, Bolliac, Alecsandri, Şaguna, Filimon şi poetul G. Tăutu. Pătrunderea de cărţi româneşti a fost împiedicată de poliţie. Sbiera însă a organizat un transport clandestin de cărţi şi a reuşit să asigure aprovizionarea bibliotecii cu publicaţiile din Principate ; de altfel, societatea coresponda în limba română cu autorităţile, ca şi cu românii de pretutindeni, care se arătau interesaţi de bunul ei mers.

Peste cîtiva ani, *Societatea* din Bucovina şi-a lărgit baza de lucru. La 20 decembrie 1864/1 ianuarie 1865 au intrat în vigoare noile ei statute. Societatea a oferit premii pentru lucrări, a dat burse la elevi şi la studenţi, şi-a îmbogăţit biblioteca, a făcut membri onorari pe Bariţiu, Bolliac, Andrei Mocioni, Şaguna, Laurian, Cipariu, V. Alecsandri, Bolintineanu şi pe C. Hurmuzaki. În sfîrşit, tot începînd din 1865, a apărut „Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina“, la care vor colabora şi oameni de cultură din Principate (Negruzzi, Sion, Alecsandri etc.). *Societatea* din Bucovina a întîmpinat mari greutăţi din pricina limbii artificiale „pum-

nuliste", care a fost totuși cu încetul înlăturată, chiar de conducătorii ei și îndeosebi de frații Hurmuzaki.

Asociației din Ardeal și *Societății* din Bucovina li s-au alăturat și alte societăți culturale, cum a fost cea din Maramureș, ori asociația intitulată *Asociațiune națională din Arad pentru cultura și conservarea poporului român*, a cărei deschidere solemnă a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863 [73].

Între toate aceste asociații a ființat o legătură vie, după cum, tot în acei ani, s-au intensificat legăturile înseși dintre românii din Principate cu cei de peste munți. Nu este vorba numai de legături de ordin literar, de ordin publicistic — care sînt evidente prin publicarea a numeroase produse literare într-o parte și în alta a munților, prin tipărirea necroloagelor personalităților sau prin publicarea de vești de ordin cultural —, ci de o legătură organică, națională, care se stabilea din ce în ce mai profund și se strîngea zi de zi. Cînd la 12/24 ianuarie 1863, Ministerul de Poliție austriac suspendă interzicerea pentru aducerea de cărți de peste munți, lucrul a fost salutat cu bucurie de „Aurora română" [74], tocmai pentru că această măsură urma să aibă consecințe favorabile în privința intensificării legăturilor cu Principatele.

Există declarații din această vreme, făcute de personalități dintr-o parte și din alta a munților Carpați, dovedind strînsa legătură dintre problemele culturii și ale limbii și problema națională. În 1861, G. Crețeanu, cel mai vîrstnic membru al grupului din 1851 de la „Junimea română", a publicat un articol în care sublinia, între altele, următoarele : „Ideea reconstituirii edificiului nostru național a străbătut asemenea în multe capete ; ea face a vibra multe inimi june și arzătoare. Să avem bune speranțe, ea se va realiza într-o zi. Dar pînă atunci, să nu stăm cu brațele încrucișate... să pregătim inteligențele, de voim a nu fi surprinși de evenimente" [75]. Dacă astfel de lucruri le spunea Crețeanu, care beneficia de oarecare libertate de a vorbi, cu atît mai frumoase apar cuvintele însuflețite rostite de Cipariu, în adunarea *Asociației* din 1862, care dezvăluiau limpede strînsa legătură pe care el o făcea între problemele de cultură și planurile de înfăptuire a unității naționale depline a poporului român [76]. Simțămintele calde și gîndurile ce scapără din declarația lui Cipariu par să fi fost unanime la membrii *Asociației*, căci în aceeași sesiune, ea a ales ca membri onorari, la propunerea

lui Gh. Barițiu și lui Timotei Cipariu, o seamă de români din Principatele Unite [77].

Desigur că pentru poporul român din Transilvania manifestarea simțămintelor sale reale era dificilă. De aceea asistăm uneori la manifestări forțate, impuse de dependența față de Curtea de la Viena. Astfel, în 1859, chiar Barițiu a publicat un articol în care considera ca „o gogomănie" și ca o punere „între drumuri" orice căutare din partea românilor ardeleni spre „o nouă protecție", adică spre Principate [78]. Dar acest articol al lui Barițiu, apărut într-un moment de tensiune, în vremea conflictului din Italia, în care timp Austria privea cu mare ostilitate pe Cuza, constituia neîndoielnic o notă falsă, ceva cu totul forțat. Mult mai aproape de adevăr și de adevăratele simțăminte ale românilor de peste munți era Papiu Ilarian, în memoriul pe care l-a adresat lui Cuza în 1860, în care îi scria că românii din Transilvania, „bărbați și femei, bătrîni și tineri, toți ar fi gata să moară pentru domnul Cuza" [79]. Papiu Ilarian exclama tot în acest memoriu, evocînd figura lui Mihai Viteazul : „O Principe și Doamne al românilor ! fie ca să vă stee întru ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare domn și român ce a avut odată Dacia lui Traian" [80].

Asocierile de o formă apropiată — în unele privințe — de aceea a viitoarei *Academii,* care sînt înființate de românii din Imperiul habsburgic, se cereau neapărat încununate în forul înalt al unei societăți cu autoritate asupra întregii națiuni române. Numai în Principatele Unite, cu sprijinul statului românesc, se putea forma o astfel de societate, care, în același timp, nu trebuia să se limiteze, în privința membrilor, la personalitățile culturale muntene sau moldovene. Societatea urma să înfăptuiască cu autoritate opera de ordonare și de unificare a limbii și să fie în același timp organul coordonator al vieții culturale românești de pretutindeni.

O dată cu formarea statului național, problema creării unei societăți academice s-a impus cu acuitate opiniei publice din Principate. Înființarea, era evident, nu mai putea întîrzia. De data aceasta nu mai avem de-a face, ca în deceniile precedente, cu propuneri disparate ale unor personalități clarvăzătoare, ci acum se asistă la o adevărată avalanșă de

propuneri. Noua stare de lucruri era desigur o urmare directă a Unirii. Unitatea politică și economică era strîns legată de unitatea culturală, menită de altfel să pregătească desăvîrșita unitate statală a întregii națiuni.

În una din primele ședințe ale *Societății Literare*, în 1867, se vor adresa mulțumiri — la propunerea lui Barițiu — „către toți bărbații de litere, cîți s-au ocupat *de la anul 1860 încoace* cu ideea înființării unei societăți științifice" (sublinierea ns. — D. B.) [81]. Pentru contemporani era limpede că societatea nu se datora unei personalități, ci unei serii întregi de inițiatori și străduitori. Anul 1860 a fost un punct de plecare în ofensiva finală pentru întemeierea societății. O polemică din 1867 confirmă și ea caracterul complex al acestor inițiative. Combătînd asertiunea unui corespondent, care atribuia lui Șt. G. Morărescu ideea alcătuirii unei gramatici printr-o societate științifică compusă din români de pretutindeni (idee emisă într-un număr din 1864 al foii „Amicul Sciinței") [82], Em. Mihăescu precizează în „Perseverența" că ideea nu aparținuse lui Morărescu, ci că ea fusese „rezultatul mai multor întrevorbiri urmate pe atunci în mijlocul acelei grupe de tineri ai universității noastre" [83]. Adevărul era că încă mai înainte, cu 4—5 ani, inițiativa fusese luată de mai multe personalități culturale din cele mai proeminente. Este de reținut și o scrisoare pe care o adresează V. A. Urechiă foii „Românul" și în care el afirmă că deși personal propusese încă din anii 1858—1859 înființarea unei „Societăți literare" totuși aceasta trebuia socotită drept un produs al „românismului" [84]. Urechiă voia să arate prin aceasta că societatea luase naștere ca urmare a unui larg curent de opinie.

Deși inițiativa întemeierii nu se poate atribui în mod exclusiv vreunei personalități, totuși, inițiatorii din acești ani trebuie menționați. Unul din cei mai aprigi susținători ai ideii a fost G. Sion. El a dus o adevărată campanie în acest sens prin publicația sa „Revista Carpaților". Încă de la începutul anului 1860, Sion a cerut ca guvernul să întemeieze „o academie compusă din bărbați competenți, eruditi, atît în științele pozitive, cît și în cele abstracte, aleși după valoarea operilor *din orice provincie română*" (subliniere — D. B.). Academia urma să redacteze un dicționar, să țină concursuri și să acorde premii „pentru gramatici și cărți filologice" [85].

Peste cîteva numere, Sion a publicat un nou articol, în care a făcut un istoric al academiilor [86] și a cerut din nou

BIBLIOTECA

întemeierea societății, căci „fără de aceasta, talentele sînt osîndite a zace în întunerec ca florile mirositoare abandonate între mărăcini sau călcate de picioarele profane", iar „limba se va învîrti încă mult timp în rătăcirile ignoranței... sau în anarhie și desordine" [87]. El se pronunță împotriva imitării statutelor academiilor străine, îndeosebi cele germane, ceea ce, după informațiile sale, era în intenția Eforiei Școlilor, care intenționa să creeze o academie didactică, „cu facultăți mărginite și supusă iurisdicțiunei autorităților scolastice". Sion era de părere să se copieze, în cazul imitării, modelul Academiei franceze [88]. El atrăgea atenția Adunărilor elective asupra însemnătății problemei, scriind că „a vivifica și a înălța morala unei națiuni este tot atîta, ba încă și mai important ca ideea de a-i spori armata" [89].

În încheiere, Sion făcea propuneri practice, cerînd să se întemeieze o „academie română" formată din 15 membri, avînd în preocupări : probleme de limbă, acordarea de premii și ordonarea documentelor istorice. Guvernul urma să numească 9 membri, iar ceilalți, să fie aleși. Toți membrii trebuiau să fie numiți pe viață, iar vacanțele completate prin alegere. Semnificativ este și faptul că Sion propunea ca orice român să poată fi membru al societății, „fără distincțiune de provincie sau de protecțiune", dar cu „oarecare titlu literariu cunoscut". El mai cerea retribuirea membrilor și supunerea bibliotecii Statului sub autoritatea *Academiei* [90]. Ceva mai tîrziu, tot în 1860, Sion a avut prilejul de a acționa direct pentru înființarea *Academiei*, cu ocazia organizării comisiei pentru strîngerea documentelor istorice [91].

Spre sfîrșitul anului 1859, deci înainte de Sion, August Treboniu Laurian a publicat un articol : *Dicționaru și oarecari reflessiuni asupra trebuințelor noastre* [92], în care propunea alcătuirea unei societăți, care să întocmească dicționarul limbii române. După Laurian, o parte din membrii societății urmau să extragă din cărți și manuscrise „vorbele și frazele române", iar altă parte trebuia să culeagă vorbirea „locuitorilor români" din ținuturi diferite, strîngînd „toate vorbele și frazile române din gura lor". El mai propunea ca paralel cu societatea „lessicografică", să se organizeze și una istorică, care să culeagă „toate documentele relative la istoria noastră", cercetîndu-le „cu critică" și publicîndu-le ; precum și una științifică avînd sarcina „de a esplora țerile noastre din puntu de vedere al istoriei naturale". Laurian credea că cele trei societăți puteau

lucra și în comun — „dîndu-și mînă de ajutor una alteia“ — și în încheiere cerea sprijinul guvernului și un schimb de păreri asupra problemei.

În vara anului 1860 — într-un discurs rostit la încheierea anului școlar — Ioan Maiorescu propunea să se întemeieze „o societate academică sau literară, destinată a concentra activitatea erudiților români... pentru cultura limbei, pentru studiul istoriei naționale“. El arăta că această problemă reprezenta „una din necesitățile cele mari“, dar că „motive de o însemnătate gravă au determinat pe Eforie a amîna pentru anii viitori realizarea acestui proiect“ [93]. Este de remarcat că atît proiectul lui Laurian, cît și acela al lui Ioan Maiorescu nu par atît de restrînse, cum prezintă Sion proiectul Eforiei Școlilor în articolul său *Despre academii*. În orice caz I. Maiorescu pare să fi fost îndelung preocupat de gîndul înființării academiei. Aceasta face ca redactorul „Gazetei Transilvaniei“ să amintească cu prilejul decretului de înființare a *Societății Literare* de planul lui Maiorescu și al Golești-lor [94] și determină pe Bariț iu să exclame, într-o corespondență din 1867 : „Fericite Maiorescule, tu ai dus această dorință cu tine în mormînt. Bucură-te și tu alăturea cu cei vii acolo unde te afli !“ [95].

Alături de Sion, de Laurian și de I. Maiorescu, trebuie considerat pe un plan egal și V. A. Urechiă. El propunea în 1860, în calitatea sa oficială de director al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii din Moldova, instituirea unei comisii „din bărbați din toate provinciile române“, pentru alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici [96] Intensa sa activitate în societatea și la revista „Ateneul român“ din Iași se desfășoară, de asemenea, în bună măsură, pe aceeași linie.

Ideea însă nu se mărginea la aceste personalități de cultură. Însuși Bariț iu declara *Societății Academice*, în ședința de închidere a primei sale sesiuni, că el avusese gîndul înființării societății cu zece ani mai înainte [97]. G. Crețeanu, cerea și el, în 1861, întemeierea unei „Societăți Literare“, deși nu părea să-i dea o sferă de activitate prea largă [98] ; iar Constanța Dunca propune între alte instituții „utile, cerute cu căldură și necesari cu urgență“ : „Stabilirea limbei ș-al ortografului prin o asociațiune de sapienți români de pretutindeni“ [99]. Ceva mai tîrziu, tot Constanța Dunca anunța că avea sub tipar „un projet de formarea unei Societăți Literare cu statutele sale“ [100].

Problema avea un evident ecou în publicistica epocii. În 1860 „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ pleda cauza „academiilor“, arătînd că „toate popoarele civilizate... au lucrat și lucrează la cultura limbei“ [101], pentru ca Gavril Munteanu să pledeze și el pentru înființarea unei „Academii savante“ [102]. Un an mai tîrziu, într-o prefață de „vocabular portativ“ era amintită „mult dorita Academie Română“ [103] (amintindu-se o titulatură pe care viitoarea instituție academică avea s-o poarte din 1879 !), în timp ce Ulysse de Marsillac sublinia în 1862 necesitatea de a se constitui „o societate autorizată să conserve limba literară prin publicarea de dicționare și de gramatici“ [104]. În același an, intervenea în dezbatere și Costache Negruzzi, care sugera alcătuirea unui „comitet“ cu membri recrutați „din toate provinciile României“, care ar fi urmat „să studieze“ ortografia și prosodia [105]. Caracterul general românesc al viitoarei societăți era susținut de Alexandru Papiu Ilarian, care evidenția că ar fi fost „periculos cînd o asemenea ortografie ar veni exclusiv din partea literaților unei provincii“ [106]. În sfîrșit, în 1863 I. G. Valentineanu insista și el asupra necesității alcătuirii unei „societăți literare“, care „să dea un zbor literaturii“ și „să stabilizeze un sistem gramatical omogen, în scriere și vorbire“ [107].

Alături de aceste propuneri datorite oamenilor de cultură, inițiativa lui Ev. Zappa, bogătaș al vremii, a venit să sprijine din punct de vedere material acțiunea dusă pentru întemeierea *Academiei*. Potrivit unei informații dată mai tîrziu de Bolliac, Zappa făcuse propunerea creării *Societății Literare*, oferind fonduri însemnate, în casa lui Ion Ghica, pe atunci președintele Consiliului de Miniștri [108]. În luna februarie 1860, Evanghelie Zappa a oferit guvernului Țării Românești un fond de 3 000 galbeni pentru cei ce ar face „cel mai bun dicționar românesc, cea mai bună gramatică și cele mai bune traduc-țiuni, în limba națională, a clasicilor streini cei mai aleși“ [109]. Primind această ofrandă guvernul s-a întrunit și a încheiat un jurnal, la 7/19 aprilie (înaintat domnului peste 2 zile) [110], în care propunea inițierea unor subscrieri naționale „pentru crearea și a altor premii în folosul literaturii, precum și pentru fondarea unei societăți academice compusă din bărbați literați“ [111]. În urma acestei acțiuni, au trecut cîteva luni de zile fără ca vreun alt posedant să se grăbească să dea vreo ofrandă. Atunci, la 10/22 septembrie, ministrul Cultelor și

Instrucțiunii Publice a cerut lui Zappa să trimită cei 3 000 galbeni oferiți pentru premii [112].

Primind înștiințarea, Zappa s-a hotărît să întregească donația sa cu încă 2 000 galbeni, lucru pe care l-a comunicat la 29 septembrie/11 octombrie 1860, motivînd această nouă inițiativă prin dorința de a nu se pierde timpul în așteptarea altor donații. El cerea să se treacă grabnic la alcătuirea dicționarului, dînd chiar unele indicații practice. Astfel, recomanda să se accepte în dicționar străinismele „numai cîte trebuiesc spre îndeplinirea limbei", și în același timp să se culeagă „toate zicerile, care erau ascunse încoace și încolo și chiar întrul colibei celui mai prost țăran" [113]. A urmat un raport către domn, prin care se supunea spre aprobare un nou jurnal al guvernului „pentru regularea fondului de 5 000 galbeni dăruiți de dl. Evanghelie Zappa" [114]. Și peste cîteva zile s-a publicat în „Monitor" un decret privind întrebuințarea celor 5 000 galbeni donați de Zappa [115].

Prin decret s-a hotărît crearea „fondului Zappa", pentru încurajarea și progresul limbii și literaturii române" și s-a stabilit ca fondul să se dea cu dobîndă (art. 2), venitul anual servind la acordarea de premii (art. 3). De asemenea, s-a decis ca — pentru început — premiile să fie atribuite „pentru facerea unei gramatici și a unui dicționar român". Se indica termenul de 1/13 noiembrie 1861 pentru predarea manuscrisului gramaticii și acela al literei A din dicționar. Pentru cea dintîi lucrare s-a oferit un premiu de 200 galbeni, iar pentru a doua un premiu de 300 galbeni. Comentînd decretul domnesc, G. Sion îl va critica, arătînd că „pentru premiuri atît de mici, nu se apucă nimeni de scris gramatice" [116] și cerînd ca statul să adauge și el fonduri și să creeze „o societate care să reprezinte inteligența, erudițiunea și geniul României" [117].

Zappa n-a fost totuși descurajat de modul utilizării fondului donat, căci în testamentul ce l-a alcătuit la 30 noiembrie/12 decembrie 1860, a lăsat cîte 1 000 galbeni venit anual „la orînduita societate literarie română pentru dezvoltarea și regularea limbii române" [118]. Donațiile lui Evanghelie Zappa au jucat un rol important în procesul de creare a *Societății Literare*. Prin aceste donații s-a creat baza materială a societății. În 1867, la inaugurarea ei, Urechiă a declarat îndrituit că prin fondurile lui Zappa se asigurase pe deplin „independența societății" [119]. În orice caz, în bugetul *Societății Academice* pe anul 1867—1868, veniturile din fondul Zappa și din

fondul mai redus Cuza depășeau subvenția acordată de guvern [120], iar, în 1891, averea în efecte a *Academiei* era de 769 292 lei, dintre care fondul Zappa reprezenta 312 366,80 lei ; iar, în ce privește imobilele, dintr-un total de 1 002 000 lei, donația Zappa reprezenta 242 000 lei [121]. Inițiativa lui Zappa a fost de bun augur pentru societatea ce urma să se înființeze. Ea se explică, în bună măsură, prin propriile interese ale acestui bogătaș și ale clasei burgheze, pe care el o reprezenta, față de dezvoltarea culturii naționale, instrument de dobîndire a supremației pe toate planurile pentru burghezie. Zappa înțelegea că unitatea culturală și dezvoltarea culturală nu puteau decît să ajute la dezvoltarea economică a statului, care la rîndul ei îi sprijinea propria sa activitate.

Anul 1860 a fost un an deosebit de favorabil în procesul de întemeiere al *Societății Literare*. Pe lîngă nenumăratele propuneri ce s-au făcut, în vederea înființării societății, în afara creării bazei materiale prin donația Zappa, mai înregistrăm încă un fapt deosebit de interesant, în același an : activitatea comisiei „întocmită asupra adunării materialului necesar pentru scrierea istoriei țării“ [122]. Această comisie a intrat în activitate în toamna anului 1860, cînd au fost trimise convocări unui număr de personalități culturale sau politice : Laurian, Ioan Maiorescu, Alex. Odobescu, P. Cernătescu, I. Brătianu, F. Aaron și Heliade [123]. Este semnificativ faptul că încă de la 24 septembrie/6 octombrie, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Țara Românească se adresa celui din Moldova, cerîndu-i părerea „asupra acestei chestiuni, care este în interesul ambelor țări surori“ [124].

Datorită împrejurărilor nu s-a ajuns la intrarea în activitate a comisiei decît în luna noiembrie 1860, după două ședințe amînate în lunile precedente. La 5/17 noiembrie s-a reunit comisiunea, alegînd ca președinte pe Laurian și ca secretar pe Sion. Primul proces-verbal este semnat de Dimitrie Ghica, în calitate de ministru, și de Laurian, Maiorescu, Fl. Aaron, Cernătescu și Odobescu [125]. Prin jurnal s-a decis ca, pînă la ședința următoare, Sion să prezinte un proiect de statute [126]. Între timp, Dimitrie Ghica a trimis o nouă adresă în Moldova, la 9/21 noiembrie, cerînd constituirea unei comisiuni asemănătoare [127]. Un răspuns venit mai tîrziu, din partea lui V. A. Urechiă, arăta că ministerul din Moldova intenționa să ceară fonduri Adunării pentru instituirea unei comisiuni similare, în anul următor [128].

Sufletul comisiunii de la București a fost Sion, deși Laurian, autorul propunerii amintite din „Instrucțiunea Publică", l-a secondat. Însărcinat cu alcătuirea statutelor, Sion a propus „de a profita de ocaziune și a proiecta o instituțiune mai dezvoltată, care să aducă foloase mai mari pentru dezvoltarea culturii intelectuale a națiunii". Propunerea lui Sion fiind acceptată „în unanimitate", el s-a pus pe lucru și „în curs de cîteva ședințe proiectul se termină cu înțelegerea cea mai perfectă a tuturor membrilor comisiunii" [129]. Astfel, se ajunge la raportul comisiunii, care începea cu următoarele cuvinte de o deosebită însemnătate, sintetizînd însăși esența problemei : „Românii, abia intrați în secolul lor de renascere, n-au avut însă nici destul timp, nici destule elemente pentru ca să-și organizeze toate instituțiunile ce reclamă bună starea lor morale și materiale... Astăzi, cînd poziținea lor politică se vede din zi în zi întărindu-se, urmează ca și dezvoltarea lor intelectuală să se facă mai răpide și mai solidă. Aceasta e o condițiune *sine qua non*, pentru ca să poată cu drept cuvînt merita titlul de națiune europeană, care pînă acum li se contestă de către străini" [130].

Raportul arăta mai departe că „între așezămintele, care au contribuit la luminarea și mărirea popoarelor, se numeră fără contestațiune și societățile științifice". Continuînd, membrii comisiunii subliniau deosebita importanță a culegerii materialelor istorice și a rezolvării problemelor ce se puneau legate de limbă și declarau că „au găsit cu cale a nu se mărgini numai la cercul însărcinării", și că, în consecință, propuneau „fundarea unei societăți organizată într-un cerc mai intins" [131]. Propunerea comisiei era însoțită de proiectul unei societăți academice, rezultat probabil al înțelegerii dintre Laurian, Sion și Maiorescu, care toți trei erau autori ai unor astfel de proiecte. Prin acest proiect se propunea alcătuirea unei societăți academice cu două secții, cărora trebuia să li se adauge cu timpul încă una, a „științelor și artelor frumoase" [132].

În proiectul de statute se arăta că societatea urma să fie subvenționată și patronată de guvern (art. 1), avînd scopul de a stimula științele și artele și ca sarcină imediată „adunarea documentelor și cultura limbii" (art. 2). Tot în proiect se propunea ca societatea să fie compusă din 18 membri, împărțiți în secția „arheologică și istorică" și în cea „literară și lexicografică" (ulterior, trebuind să se adauge o secție a

științelor naturale) (art. 3). Se mai stabilea că cea dintîi secție urma să se ocupe cu adunarea de documente, să organizeze misiuni științifice, precum și cercetări arheologice în țară, în timp ce secția a doua urma să se îndeletnicească, în primul rînd, cu alcătuirea unui dicționar (art. 4). Interesant este că se specifica prin statut că doar 6 membri urmau să fie numiți, ceilalți trebuind să fie aleși ulterior. De asemenea, se propunea ca societatea să formeze „un corp independinte" (art. 6) și ca membrii, numiți sau aleși, să fie „pe viață" (art. 7). Interesantă era și prevederea ca membrii să fie salarizați cu cîte 300 lei pe lună și cîte 16 lei de fiecare ședință. Societatea urma să aibă doi președinți de secție, care, alternativ, trebuiau să îndeplinească și funcțiunea de președinte al societății. Se stabilea și obligația pentru fiecare secție de a ține pînă la 100 ședințe pe an (art. 17), avînd și îndatorirea de a publica o revistă periodică (art. 21). Bugetul întreg al societății trebuia să însumeze suma de 304 000 lei [133].

Proiectul comisiunei era înaintat în luna decembrie guvernului. Generalul Barbu Vlădoianu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, îl supunea în dezbaterea acestuia prin referatul nr. 511 din 18/30 ianuarie 1861. Totuși guvernul nu a dat urmare propunerilor și chestiunea a rămas înmormîntată încă un număr de ani [134]. Sînt toate probabilitățile ca această neluare în considerare să se fi datorat grelei situații în care se afla guvernul Epureanu, într-un aprig conflict cu Adunarea, în acel moment.

O dată cu anul 1861 problema înființării societății academice nu s-a mai pus cu acuitate timp de cîțiva ani. Chestiunea obținerii unirii depline administrative a Țării Românești cu Moldova a paralizat inițiativele în alte direcții, acordîndu-se prioritate desăvîrșirii unificării. De problema înființării societății se lega, desigur, și chestiunea relațiilor cu Austria, pe care domnitorul Cuza și cei ce-l înconjurau căutau s-o menajeze, pentru a-i obține consimțămîntul la recunoașterea Unirii depline. Acestor motive li se mai adăugau împrejurările interne deosebit de grele și în bună măsură nefavorabile unor preocupări de acest fel, oarecum îndepărtate de sfera politicii de zi de zi. Între liberalii radicali și conservatori se dădea aprig lupta pentru putere. Oscilînd între aceste două forțe și bizuindu-se pe liberalii moderați, domnul căuta să ducă o politică de echilibru. Desele conflicte dintre guverne și Adunări au contribuit și ele la întreținerea acestei atmosfere nepriel-

nice planurilor de înființare a *Academiei*. Abia în 1863, cînd lucrurile au început a se limpezi pe plan politic, cînd, pe de o parte, domnul și-a manifestat hotărît intenția sporirii puterii sale, iar, pe de altă parte, forțele ostile domnului s-au grupat în „coaliția monstruoasă", s-a repus problema înființării *Academiei*.

Gîndul pare să-l fi reaprins însuși domnitorul printr-o donație a sa. La 28 martie/9 aprilie 1863, Alexandru Ioan Cuza a dăruit 1 000 galbeni a căror dobîndă trebuia să servească la „premieri pentru cel mai bun uvragiu științific scris în limba română asupra unei propuneri dată de Consiliul Superior al Instrucțiunii Publice" [135]. Pentru anul 1863—1864 s-a stabilit ca obiect de premiere traducerea cărții I din *Eneida* lui Virgiliu [136]. Inițiativa domnească a sprijinit viitoarea înființare a unei societăți academice, căci fondul Cuza a constituit, alături de fondul Zappa, baza materială pe care se va înălța *Societatea Literară* în anii 1866—1867.

Tot în anul 1863, un ministru al domnitorului, Vasile Boerescu, se gîndea la înființarea unei societăți academice, care însă se confunda în mintea sa cu un consiliu de universitate. El a propus crearea a două academii, una la București și alta la Iași [137]. S-a pus ipoteza ca propunerea lui Boerescu să fi oglindit însăși dorința sa personală de a nu lipsi dintr-un astfel de organism cultural, căci, fiind membru al corpului didactic superior, Boerescu își vedea asigurată desemnarea în societate. Anul 1863 se încheia cu aceste două episoade, care arătau că problema frămînta încă, cu toate că alte chestiuni abătuseră un timp gîndurile de la înființarea unei societăți academice.

Problema a căpătat o nouă și hotărîtoare întorsătură în anul 1864, an de o deosebită însemnătate în istoria României, datorită acțiunii de la 2/14 mai a domnitorului Cuza și a sfetnicului său Mihail Kogălniceanu. Noua situație ce se crease a făcut posibilă adoptarea unei serii întregi de măsuri, care au ajutat în mod substanțial desăvîrșirea procesului de organizare multilaterală a noului stat, deci și culturală. Dacă primul rol pe plan politic l-a asumat în această vreme Kogălniceanu, pe plan cultural acest rol a fost deținut de Nicolae Kretzulescu. Xenopol a relevat activitatea depusă de Kretzulescu în aceste luni, el apreciind că „acele 6 luni petrecute la Ministerul Instrucției pot fi socotite cele mai rodnice clipe din viața lui" [138]. Între altele, lui Kretzulescu i s-a datorat legea

instrucțiunii publice din decembrie 1864 [139]. El nu s-a mărginit în activitatea sa la reorganizarea învățămîntului, ci avînd o privire de ansamblu asupra întregii culturi, a căutat să-i sprijine dezvoltarea în toate privințele. Kretzulescu s-a ocupat de arhive, de biblioteci, de muzee, ajutînd, în același timp, la înființarea societăților culturale și științifice.

În ceea ce privește muzeele, s-a reorganizat Muzeul de Istorie Naturală și a fost creat Muzeul de Antichități, iar între societățile științifice nou-înființate cu sprijinul lui Kretzulescu trebuie amintită, în primul rînd, *Societatea de Științe Naturale*, care s-a inaugurat la 31 octombrie/12 noiembrie 1865, fiind creată „în scop de a conlucra la înaintarea științelor și în special a face să se cunoască producțiunile solului României în sine însuși și în raporturile sale cu artele, industria și agricultura" [140]. La temelia acestei societăți stă o adresă a lui Kretzulescu către Davila, Exarcu și Gr. Ștefănescu, din 11/23 septembrie 1864, prin care cei trei erau rugați să se constituie într-o comisie pentru a analiza problema „mezielor celor mai potrivite pentru studiul structurii geologice și petrografice a țării", elaborînd și „un program de exploatarea țării în privința geologică" [141].

Dînd curs adresei ministeriale, cei trei oameni de cultură au întocmit raportul din 7/19 octombrie 1864, prin care, între altele, au propus înființarea *Societății de Științe Naturale* [142]. Pe baza raportului comisiei, s-a încheiat un jurnal al Consiliului de Miniștri, la 13/25 octombrie, prin care s-a hotărît constituirea la București a unei *Societăți de Științe Naturale* [143]. Urmează decretul domnesc din 22 octombrie/3 noiembrie 1864 [144]. Totuși, intrarea în activitate a societății nu va avea loc decît în toamna anului următor [145]. Este de semnalat că această *Societate de Științe* lucra cu trei comitete, unul zoologic, altul botanic și ultimul geologic.

Altă societate care s-a organizat cu sprijinul lui Kretzulescu a fost aceea a *Ateneului român*, legată strîns de problema popularizării culturii prin cursuri libere. Primul număr din 1865 al foii „Natura" [146] conține informații interesante privind problema acestor cursuri, arătînd că „mai mulți bărbați" organizaseră „cursuri ce se vor face seara", cel dintîi urmînd a fi ținut de C. Exarcu, la 28 ianuarie/9 februarie 1865 [147]. Într-adevăr, după o mărturisire mai tîrzie a conferențiarului, la data stabilită s-au inaugurat aceste prelegeri, premergătoare conferințelor *Ateneului român*. Lui Exarcu

îi vor urma numeroși alți conferențiari, care vor dezvolta subiecte diferite, în iarna și primăvara anului 1865, „în salonul caselor" lui C. Ghica, „lîngă Cișmigiu" [148]. Mai mult decît atît, potrivit unor informații cuprinse tot în „Natura", lecturi publice s-au ținut și în provincie. Astfel, la Galați, un anume Troteanu a vorbit despre *Economia socială*, la Brăila Stroe Beloescu a conferențiat despre *Științele pozitive*, la Botoșani I. V. Adrian a vorbit despre *Tradițiunile naționale și istoria românilor*, dr. Isac despre *Medicina populară*, V. Pădure, despre *Sistemul metric*, iar la Craiova, Stolojan și Gh. Chițu au ținut și ei conferințe, se pare chiar înaintea celor din București [149].

Pe baza acestor cursuri s-a organizat *Societatea Ateneului Român*, datorită sprijinului lui Nicolae Kretzulescu și a stăruințelor lui C. Exarcu și ale lui V. A. Urechiă [150]. Propunerea înființării o face Exarcu lui Kretzulescu, în octombrie 1864. Aprobarea dată în principiu nu a fost concretizată decît în toamna anului următor, însă cursurile publice, care își au începutul la 28 ianuarie/9 februarie 1865 [151], s-au înscris întru totul pe linia activității viitoarei societăți. La 31 octombrie/12 noiembrie 1865 s-au inaugurat cele două societăți, cea de *Științe Naturale* și cea a *Ateneului*, ultima avînd trei secții (moralo-politică, de științe naturale, fizică și matematică și de literatură și bele-arte). Scopul *Ateneului* era, pe de o parte, înmulțirea cunoștințelor membrilor „prin placide și conscientioase investigații asupra științei și adevărului", iar, pe de altă parte, propagarea cunoștințelor prin lecturi și cursuri publice sau jurnale [152].

Ateneul și-a început activitatea, ducînd o largă acțiune de popularizare a culturii și a științei (spre deosebire de *Junimea* de la Iași, organizată tot în acești ani și care nu avea rosturile largi culturale ale acestui *Ateneu* bucureștean). După primele cursuri, Exarcu, gîndind mai departe decît ceilalți membri, cerea ca să se înceapă și cursuri „cu totul populare, care să se adreseze către clasele de jos ale societății" [153]. În același timp, îngrijorat de atmosfera în care lucra *Ateneul*, între membrii căruia pătrunseseră unii dintre opozanții domnului, el semnala — referindu-se la tinerii liberali-radicali, partizani ai lui C. A. Rosetti — că printre ateneiști erau unii tineri de culoare „roșie cu totul" [154]. Ceva mai tîrziu, într-un nou articol, Exarcu sfătuia din nou pe tinerii ateneiști la prudență și le cerea să nu primească înrîuriuri, „ori de unde va

veni această influență“ [155]. Mai alarmat, la începutul lunii decembrie, el insera următoarele rînduri în „Natura“ : „E de dorit ca publicul sau guvernul să nu se sperie dacă vreunii din oratorii ce vorbesc în salonul Ministerului Cultelor emit o idee mai mult sau mai puțin îndrăzneață, mai mult sau mai puțin dreaptă sau exagerată. Nu trebuie să dăm lucrurilor mai multă importanță decît au în realitate“ [156]. Totuși, prezența multora dintre opozanții domnitorului (membri ai societății *Progresul* — ca T. Văcărescu sau E. Cretulescu sau colaboratori ai „Revistei Dunării“, opusă domnului) au dat societății spre sfîrșitul anului 1865 un categoric aspect de frondă [157]. Conferința lui Alexandru Lahovari despre Mirabeau a determinat guvernul la adoptarea anumitor măsuri de poliție, restrîngîndu-se activitatea *Ateneului,* măsuri care nu vor fi înlăturate decît după abdicarea domnitorului Cuza [198].

Acțiunea dusă de Nicolae Kretzulescu în domeniul culturii a cuprins și vechiul plan al înființării unei societăți literare. După cele ce afirmă Urechiă în 1867, acest lucru s-a datorat în bună măsură și propunerii sale [159]. În orice caz, la 21 august/2 septembrie 1864, Kretzulescu s-a adresat Consiliului Superior al Instrucțiunii Publice, cerîndu-i să redacteze un proiect de regulament pentru o comisiune însărcinată cu întocmirea dicționarului limbii române. În adresă se arăta cît era de urgentă sarcina redactării dicționarului, subliniindu-se, în același timp, „dificultățile unei asemenea lucrări, la care nu sînt suficiente nici viața și nici cunoștințele unui singur bărbat“. Pe de altă parte, se menționa și existența fondului Zappa. Kretzulescu a propus ca să se admită „principiul ca lucrarea dicționarului să se facă prin o comisiune compusă din *bărbați din toate părțile României*“ (subliniere D.B.). El mai pretindea ca în această comisiune să fie reprezentate „toate limbile neolatine, prin români cunoscători de ele ; de asemenea și limbile slave, germane, maghiare, turce nu vor lipsi comisiunei“. În încheiere, se cerea să se aibă în vedere, la întocmirea proiectului, „pre acel după care Academia Franceză a purces la o lucrare analoagă“ [160]. Consiliul Superior al Instrucțiunii Publice, potrivit informațiilor date de Urechiă, a alcătuit un regulament, care era „mai fără modificațiune“ (cum spune Urechiă) regulamentul *Societății Literare* din 1866. S-a luat și aprobarea Consiliului de Miniștri și a Consiliului de Stat, dar domnitorul, fără a da un refuz scris, a tergiversat, de teamă că va întîmpina greutăți în privința venirii mem-

brilor societăți din afara Principatelor Unite. Urechiă a semnalat unele negocieri întreprinse de Kretzulescu cu unii consuli, în vederea obținerii consimțămîntului pentru venirea membrilor de dincolo de hotarele statului național [161].

Străduințele lui Kretzulescu nu au dus la un rezultat concret, cu toate că și „Natura" în nr. 1 din 1 ianuarie 1865 a cerut, exprimînd un curent de opinie, ca toți bărbații competenți să se adune și să se organizeze într-o societate literară, „pentru a discuta și a se ocupa de această mare chestie a limbii" [162]. Nu se cunosc, în detaliu, lucrările întreprinse în ultimii ani de domnie ai lui Cuza în vederea întemeierii *Societății Literare* [163], dar preocuparea pare să se fi menținut în permanență. Lucrul este arătat, de altfel, și de Urechiă, care subliniază faptul că și Cariagdi, unul din urmașii lui Kretzulescu, încercase să obțină, fără succes, aprobarea domnească la proiectul întocmit de predecesorul său [164]. În orice caz, la 18/30 iulie 1865, regulamentul elaborat în urma inițiativei lui Kretzulescu, „în privința instituirii unei societăți literare române, care să se ocupe cu formarea unui dicționar, unei gramatice și determinarea ortografiei române", a fost din nou înaintat Consiliului Permanent al Instrucțiunii Publice, cu sarcina de a vedea dacă sînt de făcut unele modificări, pentru ca apoi să se ia măsuri în vederea sancționării domnești, a regulamentului și în vederea convocării societății [165]. Totuși, deși după expresia lui Iosif Hodoș, „societatea era pe aci a se înființa" [166], *Societatea Academică* n-a luat ființă în ultimii ani ai domniei lui Cuza Vodă. Urechiă mărturisește că dîndu-și seama de greutățile întîmpinate pusese pe referat rezoluția „la dosar, adăstînd vreme mai bună" și că abia după 11/23 februarie scosese din nou hîrtiile, supunîndu-le lui C. A. Rosetti, sub ministerul căruia se va ajunge, în sfîrșit, la înființarea și organizarea *Societății Literare* [167].

Deși societatea la care se gîndeau Kretzulescu și urmașul său nu trebuia să aibă un caracter prea larg, limitîndu-se la problemele de limbă, avînd o sferă mai restrînsă ca în proiectul din 1860, totuși membrii *Societății Literare* își vor da seama de efortul depus în ultima parte a domniei lui Cuza și de aceea mulțumirile lor se vor adresa, în ședința din 8/20 august 1867, și „către acei din funcționarii din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice care între anii 1865 și 1867 au reușit a elabora proiectul și a cîștiga semnăturile mai

înalte pentru conchiemarea acestei *Societăți Literare*, în cele mai fatali împrejurări din cîte s-au putut ivi în timpu noastre“ [168].

Anul 1865 s-a încheiat, ca și primele luni din 1866, f a se izbuti să se pună bazele mult așteptatei societăți. toate acestea, în anii 1864—1865, semnele evidente ale ap piatei înființări se făceau mai mult ca oricînd remarcate. În meierea *Societății Literare* nu mai putea întîrzia. De d aceasta nu mai era vorba, ca în 1860, de propuneri făcute diverși oameni de cultură prin organele de publicitate, de inițiativa unei comisiuni, căreia guvernul nu i-a dat mare, ci avem de-a face cu inițiative venite de sus în din partea guvernului. Dacă proiectul lui Kretzulescu și urmașului său, în spatele căruia trebuie să vedem în per nență pe Urechiă, entuziast și neobosit animator cultural acea perioadă, nu a putut ajunge la o înfăptuire, acest lu s-a datorat în bună măsură împrejurărilor complicate pe c le trăia România. Unirea era realizată, regimul instituit 2/14 mai 1864 dăduse o oarecare stabilitate guvernării, tot alte probleme de politică internă sau de politică externă mîntau încă viu opinia publică și mai ales pe guvernanți, dînd răgazul realizării unor inițiative de felul acelora care interesează. Pe bazele puse însă de Kretzulescu și de Urec în anii 1864 și 1865, se va crea, în primăvara anului 1 *Societatea Literară*.

NOTE

[1] Vezi și I. Gheție și M. Seche, *Discuții despre limba română lite între anii 1830—1860*, în volumul *Studii de istoria limbii' lite Secolul XIX*, București, 1969, vol. I.

[2] V. A. Urechiă, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, București, vol. I, p. 251.

[3] *Ibidem*, vol. II, p. 357—358.

[4] Vezi Axente Banciu, *Primele cărămizi la temelia Academiei Ro* Brașov, 1936, p. 7.

[5] *Ibidem*, p. 6—10.

CREAREA SOCIETĂȚII LITERARE (ACADEMICE) ȘI SESIUNEA DE CONSTITUIRE DIN 1867

În perioada imediat următoare răsturnării domnitorului Cuza — perioadă nestabilă din punct de vedere politic, dar care tocmai prin această nestabilitate îngăduind inițiative — C. A. Rosetti (fiind ministru al Cultelor și al Instrucțiunii Publice), îndemnat de V. A. Urechiă, a înființat *Societatea Literară*. Un cercetător a susținut că nu s-ar datora nimic Locotenenței Domnești în privința creării *Societății Literare* și că meritul n-ar reveni decît ministrului, adică lui C. A. Rosetti [1]. De fapt, nu trebuie uitat nici V. A. Urechiă, cel care a fost în 1866 lîngă Rosetti, după cum mai înainte, în 1864 și în 1865, fusese lîngă N. Kretzulescu sau lîngă D. Cariagdi.

În baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri din 12/24 martie, provocat de inițiativa lui Rosetti, acesta a adresat un referat către Locotenența Domnească (31 martie/12 aprilie 1866), supunîndu-i spre aprobare proiectul de regulament al *Societății Literare*. Este mai mult ca sigur că acest proiect de regulament era în bună măsură proiectul din ultimii ani de domnie ai lui Cuza. Referatul lui Rosetti prezintă interes. Între altele, el arăta : „În mijlocul preocupațiunilor de reforme regeneratoare ale țării noastre nu trebuie să uităm... ceea ce datorim limbii și literaturii noastre naționale". El evidenția necesitatea fondării *Societății Literare,* care urma să dea națiunii „acele două colonade ale templului său literariu : Gramatica și Glosiariul limbii". În sfîrșit, Rosetti își exprima nădejdea că nu aveau să se ivească piedici din partea guver-

nelor interesate în ceea ce privea venirea românilor dinafara hotarelor Principatelor la sesiunile societății [2]. A urmat decretul Locotenenței Domnești din 1/13 aprilie 1866, prin care s-a hotărît formarea la București a unei *Societăți Literare* cu „misiune specială" de a stabili ortografia, gramatica și dicționarul limbii române. Se fixa numărul membrilor societății la 21, împărțiți după toate provinciile locuite de români, înăuntrul României sau în afara hotarelor ei. De asemenea, s-a stabilit ca prima întrunire să aibă loc la 1/13 august 1866, sesiunea urmînd să dureze două luni. Este de observat că prin decretul Locotenenței Domnești se limita competența societății *la limbă,* deși, în același timp, se sublinia prin componența societății caracterul ei *național*. Pe de altă parte, este de remarcat că în decret se observă influența proiectului lui Kretzulescu, aceasta reieșind, de exemplu, din art. 8, care prevedea că prin membrii săi urmau „să fie reprezentate (în societate) fiecare din limbile neolatine și din limbile statelor vecine, care au avut influență asupra formațiunii limbii române" [3].

Decretul Locotenenței Domnești a provocat entuziasm îndeosebi peste munți, în Transilvania. „Gazeta Transilvaniei" vorbea despre „fapta rară pentru literatura română", arătînd că înființarea societății „face onoare eternă, atît ministerului, cît și locotenenței române" [4], iar Iosif Vulcan anunța în „Familia" inițiativa guvernului din București, aducînd mulțumiri lui Rosetti, „carele a mijlocit realizarea unei dorințe fierbinte a bărbaților noștri de litere și a tuturor amicilor literaturii noastre". El mai făcea și unele propuneri de membri, indicînd drept candidați pe Cipariu, Barițiu, Gavril Munteanu, Alexandru Roman, Dionisie Pascuțiu, Simion Mangiuca, Vincențiu Babeș, Gh. Hurmuzaki și I. Sbiera. Încheindu-și articolul, Vulcan însemna următoarele : „Măreață va fi acea ziuă, în care reprezentanții națiunii împrăștiate de soartă în șapte țări se vor aduna laolaltă ; sublim va fi acel minut cînd fratele de la Pind va strînge mîna cu fratele său de la Criș" [5]. Efectul înființării *Societății Literare* a fost desigur puternic în Transilvania, unde nu se putea întemeia o astfel de societate, atît din lipsa fondurilor mai importante particulare, cît mai ales din lipsa sprijinului organelor de stat [6].

Un decret al Locotenenței Domnești din 22 aprilie/4 mai 1866 desemna membrii dinafara hotarelor ai *Societății Lite-*

rare ; pentru Maramureș : Iosif Hodoș și Alexandru Roman ; pentru Transilvania : Cipariu, Gavril Munteanu, Barițiu ; pentru Banat : Andrei Mocioni și Vincențiu Babeș ; pentru Bucovina : Alexandru Hurmuzaki și Dimitrovița ; pentru Basarabia : Alexandru Hasdeu, C. Stamate și I. Strâjescu ; pentru românii sud-dunăreni : I. Caragiani și D. Cozacovici [7]. După apariția acestui decret, C. A. Rosetti a adresat scrisori noilor membri, aducîndu-le la cunoștință numirea și cerîndu-le să-i comunice acceptarea, pentru ca el, la rîndul său, să le poată trimite bani de drum [8]. Numirea lui Hurmuzaki a fost primită cu entuziasm în Bucovina, dar cea a lui Dimitrovița a fost privită cu rezerve ; știind acest lucru, noul membru a demisionat, recomandînd în locul său pe I. G. Sbiera, care va fi și numit [9]. În luna iunie, Alexandru Hasdeu a scris lui Rosetti, acceptînd invitația și rugînd să se încredințeze banii de drum fiului său Bogdan [10], iar Cipariu a obținut de la mitropolitul Șuluțiu, la 14/26 iunie, îngăduința de a lipsi de la Blaj vreme de două luni [11].

Între timp, în România, Rosetti a lansat un apel prin presă, rugînd să se facă propuneri în vederea desemnării membrilor *Societății Literare,* reprezentanți ai Munteniei și ai Moldovei [12]. În cursul lunilor iunie și iulie, au fost făcute o serie de propuneri, recomandîndu-se următorii : G. M. Fontanin, A. T. Laurian, Heliade, Bolintineanu, I. Massim, G. Hurmuzaki, Nic. Ionescu, V. A. Urechiă, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu și, în sfîrșit, pe Ieronim Circa [13]. Răspunsul opiniei publice la apelul lui Rosetti a indicat viul ei interes. De altfel, Ministerul Instrucțiunii se pregătea pentru apropiata convocare ; la 22 iunie/4 iulie se emisese chiar o ordonanță pentru asigurarea cheltuielilor de drum ale membrilor [14]. Cu toate acestea, adunarea *Societății Literare* nu va avea loc în 1866.

Amînarea primei sesiuni a fost determinată, în primul rînd, de izbucnirea unei crunte epidemii de holeră [15]. Dînd știri asupra epidemiei din România, „Gazeta Transilvaniei" arăta că „în Moldova și în Muntenia pînă către Ploiești colera luă dimensiuni înfricoșate", foaia ardeleană adăuga că numărul morților era foarte mare, ajungînd să se cifreze la Iași, într-o singură zi, la 450 de oameni (cifră probabil exagerată) [16]. „Familia" relata și ea că primise o scrisoare din Ploiești, cu privire la holera, care domnea „într-un mod înfiorător" [17]. Această situație a determinat un referat al Ministe-

rului Cultelor și Instrucțiunii Publice către Consiliul de Miniștri, cerînd amînarea convocării *Societății Literare* [18] propunere care s-a aprobat [19]. Totuși, dînd această veste, „Albina" nu uita să adauge că mai înainte de amînare, unii membri de peste munți vestiseră guvernul român că „sunt împiedicați a lua parte" [20].

Comentînd amînarea, un corespondent al „Gazetei Transilvaniei" deplîngea hotărîrea guvernului român, scriind că la București ea făcuse „o impresiune foarte rea" și că „unii voiesc a sci că nu colera, ci numai lipsa de bani a fost adevarata pricină pentru care se amînă acea adunare" [21]. De fapt, la amînarea convocării mai contribuiseră două elemente fundamentale, pe lîngă acele furnizate de epidemia de holeră, de cel financiar și în afara probabilei neîngăduiri a multora din membri de a porni spre București. În primul rînd, este vorba de căderea de la putere pe data de 15/27 iulie a guvernului din care făcea parte Rosetti [22], căci este semnificativ faptul că o săptămînă după plecarea din guvern a lui Rosetti s-a amînat convocarea societății, deși epidemia de holeră izbucnise cu mult timp înainte. În al doilea rînd, amînarea a fost desigur determinată și de starea de tensiune existentă în acel timp între România și Austria, tensiune legată în bună măsură și de conflictul austro-pruso-italian. În vara lui 1866, circulau zvonuri despre o eventuală „invaziune" românească în Transilvania. Carol I a avut întrevederi tot în acea vreme cu emigrații maghiari, generalul Türr și colonelul Kiss. De asemenea, s-a strîns în aceeași vară tabăra de la Argeș, socotită o manifestare de amenințare împotriva Austriei [23], iar foile „Hermannstädter Zeitung" și „Kronstädter Zeitung" au publicat știri despre pretinsele intenții războinice ale României la adresa Austriei — ceea ce face pe Barițiu să scrie un articol intitulat *Faimele de invaziune în Transilvania*, în care a dezmințit zvonul unei eventuale invazii a armatei din România [24]. Întreagă această situație a determinat guvernul austriac să-i aprobe lui Montenuovo dictatura militară în Transilvania, în iulie 1866 [25]. Neîndoielnic că această stare de tensiune, care nu se va atenua — în unele privințe — decît spre toamnă, ar fi împiedicat strîngerea tuturor membrilor *Societății Literare* la București. Situația aceasta constituie, deci, o explicație suplimentară la amînarea celei dintîi sesiuni a nou înființatei societăți.

1866, anul decretării *Societății Literare*, s-a încheiat fără ca prima sesiune să poată avea loc. În schimb, în 1867, împrejurările au permis și impus convocarea adunării. Decretul de convocare din 28 mai/9 iunie 1867 [26] a fost primit cu entuziasm de către românii de pretutindeni. De acest lucru vorbește Massim în cuvîntarea sa de încheiere, din ultima zi a sesiunii *Societății Academice* [27]. Urmează un decret pentru numirea unei serii de noi membri pentru Moldova și Muntenia și anume : V. Alecsandri, C. Negruzzi, V. A. Urechiă, Heliade, Laurian, C. A. Rosetti și I. C. Massim ; în același timp, în locul lui C. Stamate este numit Șt. Gonata [28]. Împrejurările favorabile viitoarei adunări au fost accentuate prin numirea din nou ca director al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii a lui V. A. Urechiă, constant sprijinitor al ideii înfăptuirii *Societății Literare* [29]. Tot în luna iunie 1867, o dată cu numirea lui Urechiă, s-a mai înregistrat demisia din societate a lui C. A. Rosetti, act care dezvăluia simțămintele etice ale acestui bărbat de stat. El își motiva astfel demisia : „cu cît este mai mare această onoare, cu atît a trebuit să recunosc că-mi lipsesc variatele și specialele cunoștințe ce trebuie să aibă cel care ca membru al acestei societăți are să pună temeliile unei limbi“ [30]. În sfîrșit, în aceeași lună, Urechiă s-a străduit să procure banii necesari întrunirii societății [31] ; este de reținut, pentru a sublinia graba convocării, că — potrivit unui referat de mai tîrziu al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice — în bugetul anului 1867, nu se prevăzuseră, „din scăpare de vedere“, cheltuielile necesitate de *Societatea Literară* [32]. Spre sfîrșitul lunii iulie, un nou decret desemna în locurile vacante de la *Societatea Literară* pe Titu Maiorescu și pe Nicolae Ionescu [33].

Convocarea din 1867 a putut avea loc datorită faptului că la cîrma țării venise un guvern condus de Constantin Crețulescu (la 1/13 martie), Dimitrie Brătianu preluînd conducerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice [34]. Pe de altă parte, este neîndoielnic că la convocare a contribuit, în largă măsură, însăși desfășurarea situației politice din Imperiul habsburgic. În februarie 1867, se formase în Ungaria guvernul Andrássy și în lunile următoare s-a perfectat înțelegerea dintre Austria și Ungaria, înțelegere în care clasele dominante austriece și ungare nu aveau să țină seama de interesele naționale ale celorlalte națiuni din imperiu. În iunie 1867 a avut loc încoronarea lui Franz Iosef la Pesta și în cursul

aceleiași luni împăratul Austriei și regele Ungariei a sancționat hotărîrile dietei de la Pesta, care alcătuiau baza juridică a sistemului dualist. Aceste hotărîri erau în evidentă contradicție cu interesele populației românești din Transilvania. În lumina acestor evenimente, care se desfășurau în prima parte a anului 1867, trebuie înțeleasă convocarea *Societății Literare*. Acest fapt a reprezentat un sprijin dat de guvernul român ideii naționale lovită prin înțelegerea dintre clasele dominante austriece și ungare.

În 1867 nu mai avem de-a face numai cu convocarea unei societăți menite să rezolve problemele limbii, ci întrunirea mai are aspectul unei *manifestări naționale* organizată de guvernul român. Lucrul este lesne de înțeles, dat fiind însești interesele burgheziei pe care o reprezenta acest guvern radical. Burghezia română avea tot interesul în consolidarea statului, în lărgirea pieței interne, în unificarea statală a națiunii. În aceste condiții, convocarea din 1867 a *Societății Literare* era într-o anumită privință *o ripostă* dată dualismului.

Convocarea *Societății Literare* nu este singura manifestație ce poate fi înregistrată în același sens spre jumătatea anului 1867. În „Albina" s-a publicat o poezie, datată din Ploiești, 1 iulie 1867, în care se scriau, printre altele, următoarele :

„Ajungă fii ai Romei a voastră neunire !
Uniți lucrați cu toții din Istru la Carpați ;
Salvați a voastră țară ce merge spre perire
Că-n voi este speranța mai multor altor frați
Ai voștri frați de o mumă, din Dacia centrală
Ei multă nedreptate îndură și-a-ndurat ;
Acum li se răpesc prin faptă infernală
A lor ereditate ce moșii le-a lăsat...
Români din orice parte ! Goniți reul afară
De vreți să faceți *mare* (sublinierea ns. — D.B.) a voastră
scumpă țară" [35]

O altă corespondență apărută la 4/16 iunie în foaia „Perseverența" — care agita cel mai mult ideea deplinei unități naționale române — semnala că Transilvania dorea să se despartă de Ungaria și că românul ardelean va învinge, „căci el nu va fi singur în luptă, frații săi îi vor veni în ajutor" [36]. Altă poezie a apărut tot în „Perseverența", spre sfîrșitul aceleiași

luni, fiind intitulată *La Transilvania* și datorîndu-se lui P. Angelescu. Iată ce scria, între altele, acest poet :

„Și azi cerul vrea a strînge
Pe tot neamul românesc ! (sublinierea ns. —
...Vă treziți din nepăsare.
Mic și mare vă armați,
Ziceți acvilei să zboare
Și *treceți peste Carpați* [37] (sublinierea ns. — D.B.)

Tot în prima jumătate a anului 1867 s-a organizat la București *Societatea Transilvania*. Bazele ei s-au pus într-o adunare consacrată zilei de 3/15 mai 1848 [38]. În vara anului 1867, înființarea *Societății Transilvania* (compusă îndeosebi din studenți și condusă de Papiu Ilarian), avînd ca scop sprijinirea la studii a tinerilor ardeleni, este anunțată tuturor foilor românești. Este semnificativ faptul că toate foile românești de peste hotare au publicat statutele acestei societăți [39]. Totuși, funcționarea societății nu va fi aprobată decît mult mai tîrziu, dîndu-se un decret în acest sens la 8/20 decembrie 1867. În statutele aprobate se arăta că scopul *Societății Transilvania* era „strîngerea legăturilor de frăție între junimea din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei" (art. 2). Prin statute se stabilea obligativitatea pentru studenții ajutați ca după absolvirea studiilor „să continue a servi românismul în partea locului" (adică în Transilvania) (art. 4) [40].

Frămîntarea ce a avut loc în jurul venirii membrilor *Societății Literare* reprezintă, pe de altă parte, o manifestare în același sens național. Anunțînd constituirea unui comitet pentru primirea membrilor *Societății Literare,* foaia „Perseverența" își exprima nădejdea că „toată populațiunea Capitalei va alerga în stoluri a saluta buna venire a fraților noștri" [41]. În sfîrșit, la toate acestea se va adăuga o campanie directă de propagandă dusă peste munți de Alexandru Candiano Popescu. Acesta, conducător al foii „Perseverența", a trecut Carpații, s-a dus la Pesta, iar apoi, la întoarcere, a zăbovit și în Transilvania. A fost arestat de autoritățile ungare și după o scurtă detențiune a fost trecut peste munți, în România. Arestarea lui Candiano Popescu a provocat o mare agitație atît de o parte cît și de alta a Carpaților [42]. Propaganda pentru unitatea națională mai apare în alt număr al

„Perseverenței", prin anunțarea apariției romanului istoric *Nopțile Carpatine sau istoria martirilor libertății* de I. C. Drăgescu, roman consacrat răscoalei din 1784—1785 [43].

Singura notă discordantă în mijlocul acestei campanii a adus-o o foaie din Galați, intitulată „Plebeul" și scoasă — lucru curios — de un avocat transilvănean. Acesta, ostil radicalilor, a criticat agitația stîrnită în jurul problemei ardelene. „Ce v-au făcut, scrie «Plebeul», frații transilvani de nu-i lăsați în pace ? Pentru ce le îngreuiați și mai mult situațiunea, cînd voi n-aveți nici voință sinceră, nici putere de a-i ajuta ?" [44]. Acest articol a provocat o campanie de protest din partea celorlalte foi, chiar ale celor opuse guvernului ; mai ales că autorul articolului nu se sfiise să afirme că românii transilvăneni ar fi fost persecutați în România. Criticînd articolul din „Plebeul", „Națiunea română" scria că „România e plină de români din Transilvania, care ocupă mai toate catedrele de școale și alte funcțiuni înalte" [45]. De fapt, guvernul sprijinea acțiunea națională, dar în anumite limite, vrînd să evite un conflict armat, pentru care România nu era pregătită. În această privință critica „Plebeului" era justificată, căci acțiunea avea aparent doar un aspect de agitație ; ceea ce „Plebeul" uita era însă faptul că această agitație era necesară spre a se asigura condițiile optime pentru viitoarea înfăptuire a deplinei unități naționale.

Între timp, se apropia momentul întrunirii membrilor *Societății Literare*. O dată cu aceasta, au început să circule, atît în Transilvania cît și în România, zvonurile împiedicării venirii acestor membri la București. S-a anunțat chiar că autoritățile austro-ungare i-ar fi împiedicat să pornească spre România [46]. „Românul" a publicat o știre similară, arătînd că agenții guvernului, care arestaseră pe Candiano Popescu, intenționau să oprească venirea membrilor *Societății Literare.* Scriind despre comisarul regal, contele Rechy, corespondentul transilvan al foii lui Rosetti exclama : „...acel aristocrat se teme de cîțiva cărturari, care se adună să facă o gramatică și dictionariu ! ce satiră !" [47] La Pesta, „Albina" a publicat informații, arătînd piedicile și greutățile ce se făceau membrilor *Societății Literare,* lucru care o determină să propună spre sfîrșitul lunii iulie ca societatea să nu se mai întrunească la București, ci în teritoriul austriac [48]. Greutățile nu împiedicau, totuși, continuarea campaniei pentru unitatea deplină a națiunii române. Se ducea o evidentă și o susținută propa-

gandă în acest sens, lucru ilustrat spre sfîrșitul lunii iulie, în preajma deschiderii *Societății Literare,* printr-un vot al municipalității Brăila, care a hotărît trimiterea la studii superioare a cinci tineri români născuți în provinciile românești dinafara hotarelor țării [49].

Nu toți istoricii au relevat caracterul sărbătoresc și de semnificație națională al primirii membrilor *Societății Literare* [50]. N. Iorga, deși n-a intrat în detalii, a sesizat situația reală, scriind că membrii *Societății Literare* „fură primiți cu un zgomotos entuziasm" [51]. Primirea membrilor societății s-a făcut prin grija unui comitet de recepție, alcătuit la 10/22 iulie 1867, din următorii : Ion Fălcoianu, dr. Obedenaru, dr. Măldărescu, Ion C. Gîrleanu, Lambru Vasilescu, Zaharia Boerescu și T. Mehedinteanu [52]. Acest comitet a adresat un apel către public, anunțînd „serbarea cu totul literară" pentru primirea membrilor *Societății Literare* în ziua de 31 iulie/12 august, sub „un umbrar decorat cu scudele și drapelele provinciilor române" și vestind că în urma primirii, în aceeași seară, urma să aibă loc și un „conduct de facle". Comitetul cerea să se orneze casele și prăvăliile [53]. Cu o zi înaintea primirii membrilor *Societății Literare,* primarul C. Panaiot a adresat și el un apel către populația Capitalei, cerînd cetățenilor să meargă la Șosea, unde „Capitala României va vedea mîine întrunită pentru prima oară în sînul său întreaga limbă românească". El adăuga că membrii *Societății Literare* se întruneau „spre a face opera cea adevărată românească, spre a ne întemeia limba, cugetul românesc" [54]. Dînd urmare apelului comitetului și primarului orașului și dînd mai ales urmare simțămintelor lor patriotice, cetățenii Bucureștilor vor face o primire sărbătorească membrilor *Societății Literare.*

Guvernul s-a străduit să asigure condițiile optime pentru primire. Ministerul Cultelor a telegrafiat lui N. Ionescu și lui I. Caragiani, cerîndu-le să fie în ziua de 29 iulie/10 august la Ploiești, împreună cu Alecsandri și cu Negruzzi, „spre a putea intra a doua zi în București, împreună cu membrii ardeleni", căci „junimea vrea să vă primească frățește" [55]. Pe de altă parte, s-a telegrafiat și prefectului de Prahova, dîndu-i-se ordin să primească pe membrii *Societății Literare* potrivit „inimii" sale și cerîndu-i-se, totuși, să evite „orice demonstrațiune de dacoromanism" [56].

În ultimele zile ale lunii iulie, prefectul de Prahova, T. Văcărescu, dînd urmare ordinelor primite, a telegrafiat lui

Urechiă, vestindu-i sosirea lui Munteanu, care în zori fusese salutat de „muzica municipală", fiind apoi vizitat de mulți cetățeni. Prefectul mai anunța sosirea, în aceeași seară, a celorlalți membri ai societății [57]. De altfel, o corespondență din Ploiești, publicată în „Albina", relata asupra primirii entuziaste, de care se bucuraseră membrii ardeleni ai viitoarei *Societăți Academice* în capitala județului Prahova. Între altele, se semnala faptul citirii de către poetul Antinescu a unei ode „din mijlocul junimii și a poporului, ce poartă facle și sub executarea celor mai frumoase arii naționale" [58]. În sfîrșit, membrii ardeleni ai *Societății Literare* au pornit spre București. De la Săftica au fost întîmpinați de nenumărate trăsuri, care după trecerea lor se arcuiau într-un lung convoi de însoțire. Astfel, urmați de sute de trăsuri și carete, ei au sosit la Băneasa, unde au fost primiți cu entuziasm [59].

În dimineața zilei de 31 iulie/12 august, „stradele și mai ales Șoseaua era plină de oameni și de trăsuri". La o poștă de capitală, membrii societății au fost primiți de Urechiă și de întreg biroul *Societății Ateneului Român*. La rondul al 2-lea de la Șosea, Ioan Fălcoianu a ținut un discurs de bun venit, subliniind faptul că se asista la o zi solemnă, care „va forma o epocă însemnată în istoria țării și literaturii române". Fălcoianu declară noilor sosiți că veniseră să facă „unirea limbii române", care „va fi piatra fundamentală a edificiului măreț la care aspirăm toți". În încheiere, el declară că „limba și religiunea strămbunilor noștri ne va apropia încă și mai mult în viitor". A încheiat cu „Trăiască Națiunea română" [60]. Răspunsul l-a dat mai întîi Iosif Hodoș. Numind pe cei ce veniseră să-l întîmpine „frați liberi din România liberă", el își manifesta bucuria de a fi în mijlocul lor, „unde cuvîntul este liber". După aceea, luă cuvîntul Alexandru Roman și în numele lui Cipariu mulțumi pentru „primirea solemnă și neașteptată" și declară că sosise timpul ca să se ajungă la o unire de cugete și de simțăminte [61]. De la Șosea, trăsurile au pornit într-o lungă procesiune de două ore spre Sf. Gheorghe.

Seara a avut loc un banchet oferit de membrii Ateneului Român. Cu acest prilej, V. A. Urechiă a ținut un toast în care declara, între altele: „Disoluțiunea unui popor începe din ziua cînd datează disoluțiunea limbii... Limba noastră refletă ceriul, cîmpiile înflorite și munții cărunți; ea este ecoul carele a repercutat și repercută țipetele și suspinele,

desmierdările și urele inimii și ale geniului și aspirațiunilor naționale... Vîntul ce vine despre munte are aripile încărcate de suspine și de durere“ [62]. Hodoș a luat și el cuvîntul, declarînd că „sclavia ucide sentimentele, libertatea le reînvie“ [63]. La 10 seara, vreo 2 000 de oameni au luat parte la o manifestație în piața Teatrului. Cînd membrii *Societății Literare* au ieșit pe terasa teatrului, s-a aprins un „foc bengalic“, care ilumină piața. Roman luă cuvîntul, vorbind despre surprinzătoarea onoare și amîntind — fapt interesant — despre manifestările de bucurie cu care fuseseră întîmpinați și de-a lungul drumului prin Transilvania. Încheia, declarînd : „fie ca din unitatea limbii literare, pre calea cea pacinică a științelor să rezulte unitatea noastră națională [64].

Massim califică pe drept cuvînt primirea membrilor societății drept „o serbare adevărat triumfală“, mai ales că ea a avut în bună măsură un caracter spontan, izvorînd dintr-un larg curent de opinie, care a stat la temeiul primirii cît mai sărbătorești a membrilor *Societății Literare*, societate care întruchipa viitoarea unitate națională pe plan statal. Sintetizînd gîndurile contemporanilor săi, Massim declară următoarele în ultima ședință a primei sesiuni, referindu-se și la aromâni : „Românii din toate părțile au simțit că precum în trecut limba i-a mîntuit, așa și pre venitoriu unitatea limbii române, dulcea limbă română, una și aceeași în toate țările locuite de dînșii, de la fruntariile Tisei pînă la țărmurile Adriaticei, va fi solidul piedestal pe care își vor lua avîntul către nobilele și mari destinate la care sînt chemați“ [65].

Vor exista și voci disonante, care vor critica felul primirii membrilor *Societății Literare*. În „Trompeta Carpaților“ se vorbește despre supărarea unui consul — desigur, cel austriac — din pricina pavoazării unei case cu un transparent, pe care se putea citi inscripția „Unirea tuturor românilor“. În aceeași foaie, un corespondent — semnînd „un profesore“ — se plîngea că „roșii au găsit mijlocul a exploata chiar muzele române, cu ocaziunea venirii în Capitală a membrilor *Societății Literare* făcuți cu decret“ [66]. De asemenea, „Națiunea“ arăta că primirea literaților se transformase „într-o zi de osîndă prin degenerarea serbării în chestiune politică“. Aceeași foaie adăuga „că s-au petrecut fapte, s-au pronunțat cuvinte de către masalagiii coteriei prin care inemicii românilor sînt preveniți a ne împiedica operarea la edifi-

ciul nostru național". Totuși, peste cîteva numere, la riposta energică a celorlalte organe de presă, „Națiunea" a retractat cele scrise, într-o oarecare măsură, arătînd că nu dezaproba decît „excesul" la primirea membrilor *Societății Literare*. Retractarea n-o împiedică să anunțe, puțin mai tîrziu, că puterile protectoare intenționau să trimită o comisie ad-hoc în România, spre a cerceta chestiunea primirii membrilor *Societății Literare* ! [67] Făcîndu-se ecoul tuturor celorlalte foi și dînd dovadă de curaj, „Concordia" de la Pesta critică cu vehemență atitudinea foilor „Națiunea" și „Trompeta Carpaților", arătînd că „nu este suflare de român pe fața pămîntului care să nu se bucure de această inițiativă a guvernului României" [68].

Primirea membrilor *Societății Literare* nu avusese încă un caracter oficial, guvernul participînd la primirea doar prin apelul adresat orășenilor de către primar. Participarea guvernului va avea loc cu prilejul inaugurării. Aceasta a avut loc în ziua de 1/13 august 1867. Pregătirea s-a făcut cu mult înainte [69]. Pentru solemnitate s-a fixat un program precis, redactat de Urechiă. S-a hotărît, de pildă, înșirarea elevilor de școală pe străzile pe unde urmau să vină membrii *Societății Literare*, corurile trebuind să cînte imnuri naționale (printre altele, *Hora Unirii)* [70].

Inaugurarea a avut loc în prezența miniștrilor ; însuși domnul ar fi trebuit să participe, dar fusese împiedicat de la aceasta de criza ministerială. Tocmai în aceste zile se proceda la înlocuirea cabinetului Constantin Crețulescu cu noul cabinet al lui Ștefan Golescu [71]. Inaugurarea a avut loc „cu o pompă măreață și în mijlocul unei afluențe imense și entuziastice" [72]. Cu acest prilej, după sosirea membrilor și a miniștrilor, a luat cuvîntul Ștefan Golescu, care arată că „societatea este și rămîne independentă și liberă, *cum liberă și independentă a fost, este și va fi limba poporului român*, oricîte servituți și vicisitudini au putut încovoia grumazii unora dintre noi". În încheiere, Golescu a cerut *Societății Literare* ca prin lucrările ei să nu despartă „prin limbă pe popor de clasele culte, *căci limba nu este a unei clase, ci a națiunii*" [73]. După aceea, a vorbit Urechiă la inaugurarea bustului lui Zappa și se cîntă cîntecul *Mult e dulce și frumoasă limba ce vorbim*. A cuvîntat și Cipariu, care a subliniat că data de 1/13 august 1867 constituia începutul unei noi epoci „în viața culturii naționale române" și că „simțiul național s-a

desceptat în toată românimea". La încheiere, el declară : „...Am început a ne libera patria, am început a ne libera limba. Am început, domnilor, abia am început, dar nu am terminat ; rămîne să continuăm și să terminăm...". Cuvintele i-au fost acoperite de „detunătoare" aplauze [74]. Au urmat mai multe cîntece și apoi miniștrii și membrii societății s-au retras.

Publicul a vizitat în tot timpul zilei sala bogat ornamentată cu columna lui Traian „pe un orizont italian", cu harta tuturor provinciilor locuite de români, cu portretele lui Mihai și al lui Ștefan, cu inscripții ca aceasta : „disoluțiunea limbii e disoluțiunea poporului, opriți pe una și veți opri pe cealaltă" [75]. La inaugurare asistase și consulul italian, ceea ce a făcut ca „Românul" să observe, în darea sa de seamă asupra solemnității : „Și cine în adevăr mai bine decît reprezintatele Italiei putea să simtă sanctitatea unei asemenea serbări și prin credința sa să-i fie de bun augur !" [76] Tot în „Românul" s-au redat discursurile rostite de Urechiă și de Cipariu la inaugurare, arătîndu-se că cel din urmă declarase, între altele, că „bărbații de stat ai românilor vor îngriji pentru eliberarea perfectă a patriei române" [77].

Serbarea inaugurării a produs entuziasm dincolo de munți, unde într-o dare de seamă asupra înfățișării sălii la inaugurare și în timpul primei ședințe se releva prezența hărții întregii Românii, observîndu-se că „multe priviri erau ațientate asupra acelei harte" ; în același timp se remarcase tabloul reprezentînd pe Mihai Viteazul călare, „în proporțiuni gigante, cu privirea profundă, cu mîna întinsă, arătînd... ce ? Ni s-a părut că în direcțiunea arătată de mîna sa am văzut statua României înfășuriată de tricolor, ridicînd cu majestate stindardul ei victorios" [78]. Inaugurarea *Societății Literare* va face pe Mihai Străjanu, secretar al *Societății Transilvania,* să scrie o poezie intitulată *La 1-a augustu 1867 (Inaugurarea Societății literare române),* cu versuri de felul acestora :

„O zi de mult dorită, ce prin a ta ivire
Vestești națiunii mele frumosul ei destin
Și inaugurezi felice o oră de mărire
Cu lacrimi te salută tot sufletul român..." [79]

Societatea și-a început activitatea. În prima ședință, Dimitrie Brătianu a ținut un discurs în care a pronunțat unele cuvinte ce vor trezi bănuielile forurilor conducătoare de la

Viena și Pesta. Societatea și-a început lucrările cu un număr restrîns de membri. Ardelenii, reprezentînd în general curentul etimologic, au participat masiv. Iosif Hodoș, Roman, Cipariu, Munteanu, Bariţiu sînt totdeauna prezenţi la lucrările sesiunii (cu excepţia lui Roman, un timp bolnav). Bănăţenii Mocioni și Babeș au lipsit. Babeș a trimis o scrisoare Ministerului Cultelor și Instrucţiunii, informîndu-l că nu obţinuse concediul decît la sfîrșitul lunii septembrie și că fusese constrîns pe această cale să nu se prezinte [80]. Comentînd, mai tîrziu, absenţa lui Babeș, „Albina" va însemna că el „a trebuit să sentă cătușele subordinaţiunii" [81]. Bucovinenii Hurmuzaki și Sbiera au participat, dar au plecat cu 10 zile înainte de închiderea sesiunii. Toată corespondenţa dusă pentru venirea lui Alexandru Hasdeu nu va avea un rezultat favorabil, guvernul ţarist opunîndu-se venirii lui la Bucureşti [82]. În privinţa macedonenilor, singurul reprezentant a fost Caragiani, prezent aproape la toate ședinţele ; a lipsit în schimb Cozacovici. Muntenii, prin ardeleanul Laurian și fidelul său Massim — amîndoi etimologiști — și prin Heliade Rădulescu, au fost prezenţi la lucrările sesiunii. În schimb, moldovenii, cu excepţia lui N. Ionescu, care a venit cu întîrziere, au lipsit masiv de la lucrările primei sesiuni. Negruzzi n-a luat parte la lucrări. Alecsandri a participat la prima ședinţă și la cea de a 4-a. Urechiă la un număr de ședinţe, plecînd apoi la Paris [83], iar Titu Maiorescu n-a luat parte decît la ultimele 6 ședinţe [84].

În privinţa orientării și a poziţiei reprezentată de diverși membri ai societăţii, neîndoielnic că figurile dominante au fost : Timotei Cipariu și Heliade. Cipariu era figura cea mai impozantă a sesiunii ; era un erudit, care se ocupase îndelung cu problema limbii și care, chiar în acel an, publicase o serie de articole privind ortografia și limba, în al său „Arhiv pentru filologie și istorie" [85]. Un an înaintea deschiderii acestei sesiuni, el declarase într-un discurs rostit la *Astra :* „Chestiunea unificării ortografice pentru limba română din zi în zi a devenit mai urgentă" [86]. Dintre ceilalţi ardeleni se remarca Bariţiu și figura de tribun a lui Iosif Hodoș. Bănăţenii au lipsit. În privinţa bucovinenilor, s-a deosebit figura lui Sbiera, în calitate de specialist. El spusese încă din anul precedent următoarele : „Cine poate să privească astăzi cu nepăsare la dărîmarea unităţii limbii, pre care n-au putut-o înfrînge și nimici neci vijeliile cele mai gro-

zave ale timpurilor trecute..." [87]. Aceasta însă nu-l va împiedica să aibă o poziție cu totul disonantă în sesiune, rămînînd încăpățînat pe poziția sa pumnulistă, ostilă celorlalte păreri. În ceea ce privește pe moldoveni, singurul care a participat mai intens la activitatea sesiunii a fost N. Ionescu, venind însă și el cu întîrziere, crezînd că fusese numit într-un loc liber pentru provincia Macedoniei. Abia după ce i s-a comunicat că înlocuia pe C. A. Rosetti, a acceptat să participe la lucrări [88]. Alecsandri cît și Negruzzi s-au abținut, evident, să ia parte la sesiune [89], iar T. Maiorescu, care, chiar în 1866, publicase o lucrare intitulată *Despre scrierea limbii române* [90], prin care criticase sistemul ortografic al lui Eliade, Laurian și Massim, s-a abținut inițial de la lucrările sesiunii și apoi, după cîteva chemări desperate ale guvernului, a luat parte [91]. Este probabil ca atitudinea lui Maiorescu, ca și a celorlalți moldoveni, să se explice, în bună măsură, prin atitudinea lor ostilă curentului etimologist, care stăpînea societatea. În schimb, Heliade n-a lipsit decît de la solemnitățile de inaugurare, lucru remarcat de „Națiunea" [92], el abținîndu-se, deci, tocmai de la partea de manifestare națională legată de *Societatea Literară*. El va fi primul președinte al *Societății Academice* și va participa la toate ședințele, în afara primelor două.

În timpul primei sesiuni s-a lucrat greu din pricina absențelor și a neîntrunirii unui număr corespunzător de membri. Barițiu a încercat la 29 august/10 septembrie să determine pe colegii săi la alegerea a patru noi membri, dar propunerea sa nu a avut succes [93]. Este interesant de remarcat, în privința orientării membrilor, că atunci cînd s-a hotărît împărțirea în secții, doar trei membri au declarat că vor să lucreze în secția istorică. Este vorba de Barițiu, Hodoș și N. Ionescu. Primul va fi ales președintele acestei secții, al doilea vicepreședinte, iar al treilea secretar [94]. Membrii *Societății Literare* veniți de peste munți au locuit un timp la hotel — de pildă, Cipariu stă la hotelul Fieschi, unde la 3/15 august populația i-a făcut o manifestație de simpatie [95], iar apoi li s-a închiriat o locuință în mahalaua Gorgani, unde mai înainte fusese Tribunalul polițienesc. Această locuință aparținea lui Lambru Vasilescu, capul diviziei contabilității din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Membrii ardeleni ai *Societății Literare* au avut aici patru camere și un salon, locuind în casă pînă la 18/30 septembrie, cînd, după închiderea sesiunii, au plecat spre Transilvania [96]. În ceea ce pri-

veste cheltuielile, potrivit unui referat din 1869, plata diurnelor și cheltuielile de călătorie din 1867 au acoperit suma de 32 448 lei [97].

Lucrările propriu-zise ale sesiunii, despre care întreaga presă a făcut mare caz, dar mai ales presa transilvană [98], au fost, în general, cel puțin la prima vedere, destul de sterile. In această primă sesiune nu s-a rezolvat nici măcar problema ortografiei. E o sesiune în care s-au luat măsuri pentru viitor și din nefericire aceste măsuri au mers pe linia etimologistă. Aceasta nu înseamnă că nu s-a depus o activitate susținută, deoarece pe lîngă ședința de inaugurare și pe lîngă cea de deschidere, care au avut loc într-un cadru sărbătoresc, membrii *Societății Literare* au lucrat efectiv zi de zi. Îl vedem pe Cipariu ținînd o cuvîntare despre istoria limbii române, pe Heliade rostind un discurs asupra fazelor unei limbi, iar pe Laurian făcînd istoricul ideii formării unei societăți literare [99]. Ei au lucrat intens la una din lucrările fundamentale ale acestei sesiuni, la statute. Acestea au reprezentat, neîndoielnic, rezultatul cel mai de seamă al sesiunii din 1867. Pe lîngă statute, s-a procedat, în ziua de 31 august/12 septembrie, la alegerea biroului, în el intrînd Heliade ca președinte, Cipariu ca vicepreședinte și Laurian căpătînd secretariatul [100]. S-a adoptat un proiect provizoriu de ortografie rămînînd însă ca problema să fie rezolvată definitiv în sesiunea următoare [101]. Ca membri ai delegației permanente au fost aleși Urechiă și Massim [102]. De asemenea, s-a decis asupra programelor gramaticii și dicționarului. După cele spuse de un membru al societății, aceasta lucra timp de 5—6 ore în ședințe, iar, după aceea, serile, membrii se întruneau în comisiuni, pregătindu-și lucrările pînă noaptea tîrziu [103]. În general, rezultatele primei sesiuni vor fi mai slabe decît se putuse aștepta, mai ales în aprecierea contemporană a adversarilor curentului etimologist. În „Convorbiri literare“ s-a publicat o dare de seamă asupra lucrărilor, care se încheia cu aceste cuvinte : „Ceea ce este serios și solid, trebuie să vorbească prin propria sa valoare“ [104].

Statutele au fost neîndoielnic lucrarea fundamentală a sesiunii. O dată cu întrunirea efectivă a *Societății Literare*, s-a pus problema întregirii regulamentului prin statute. Într-una din primele ședințe ale societății, Barițiu propune ca sfera ei de lucru să fie lărgită și ca ea să nu fie simplă

societate literară, ci o societate academică. Între alte argumente, el aducea și pe acela al greutății întîmpinate pentru întemeierea unei astfel de societăți în Ardeal. Ceilalți membri au acceptat acest punct de vedere [105]. Societatea s-a ocupat în mai multe ședințe, pînă spre sfîrșitul lunii august, de problema statutelor. S-a decis că țelul ei principal era „a conlucra la înaintarea literelor și sciințelor între români". *Societatea Academică* a fost împărțită în trei secții : literară și lexicografică, istorică și arheologică și ultima a științelor naturale (art. 2). Se mai hotăra ca fiecare secție să aibă cîte o revistă. În sfîrșit, se prevedea prin statute ca ședințele fiecărei sesiuni să se desfășoare între 1 august și 15 septembrie, în intervalul dintre sesiuni societatea urmînd să fie condusă de către președinte, vicepreședinte, secretar și alți doi membri, care formau împreună așa-numita „delegatiune" [106]. Statutele, votate la 24 august/5 septembrie, au fost înaintate printr-o adresă a membrilor ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice. În adresă se arăta că societatea își terminase prin votarea statutelor „lucrarea principală a sesiunii". De asemenea, se sublinia faptul că societatea intenționa să nu îmbrățișeze numai problemele de limbă, ci și „istoria și materia fizică, care constituiesc patrimoniul național al poporului român" [107]. Urmarea a fost un referat al ministrului către domn și decretul prin care statutele *Societății Academice Române* erau sancționate [108].

La încheierea sesiunii, Laurian a făcut o dare de seamă — în calitatea sa de secretar — asupra activității societății. El a arătat că aceasta își lărgise sfera de lucru, dar că în același timp ea socotea încă — cel puțin pentru un număr de ani — să-și limiteze lucrările la scopul principal, adică la „limba și literatura română". El mai semnala în privința secției de științe naturale că „n-a voit societatea a și-o întinde asupra sferei celei nemărginite a tuturor științelor naturale și numai la cunoștința mai de aproape a teritoriului pe care locuiesce elementul român și a productelor acestui teritoriu". În continuare, Laurian arăta : „societatea departe de a voi a se proclama pre sine societate filologică, istorică sau scientifică, în genere, a crezut în modestia sa că face destul coprinzînd în sfera lucrărilor sale tot ce poate contribui spre a aduce la cunoștința întregului element român, considerat din punct de vedere limbistic, istoric și geografic" [109]. Cuvintele celui dintîi secretar al Societății Academice fixau

limitele modeste ale acesteia în prima sa sesiune, limite care — datorită dezvoltării însăși a societății, precum și aceleia a statului — vor fi curînd depășite, înfăptuindu-se *Academia Română*, cu rosturi culturale cu mult mai largi.

Problema națională a dominat problematica primei sesiuni a *Societății Academice*. La începutul lunii august, „Concordia" de la Pesta publica o corespondență în care se spunea : „cultura și iar cultura e pîrghia ridicării noastre". În continuare, corespondentul declara că „națiunea e în mișcare, ba am putea zice în revoluțiune spirituală" că... „*Societatea literaria* din București e înființată, sateliții ei o vor urma ca o consecință naturală..." [110]. Această corespondență ne arată nădejdea ce se pusese în *Societatea Literară* și în rolul pe care aceasta trebuia să-l joace în procesul de creare a deplinei unități naționale. Cam tot în această vreme, Hasdeu publica un articol în „Românul" intitulat *Părțile României*. În articol, învățatul istoric protesta împotriva împărțirii spațiului dacic în prea multe provincii, conchizînd cu următoarele cuvinte : „Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pămîntului ; există o singură Românie, cu un picior în Dunăre și cu altul pe ramificațiunile cele mai depărtate ale Carpaților, există un singur corp și un singur suflet [111].

Chiar după întrunirea *Societății Literare* continuă polemica de presă legată de sensul și menirea societății. La 9/21 august, „Albina" a combătut printr-un articol de fond „Die Presse" de la Viena, care continua atacurile sale în chestiunea convocării *Societății Literare* [112], iar peste vreo săptămînă „Concordia" insera următoarele rînduri : „Unele foi germane, maghiare, ba chiar române din București și Iași se pronunță în contra *Societății literarie*, adunată la București, zicînd că ar avea scopuri și tendințe politice, că face politică și încă politică compromițătoare". Se combăteau aceste zvonuri, redîndu-se o scrisoare adresată de Cipariu foii „Românul" [113]. În această ultimă foaie, un articol de la 11/23 august răspundea acuzației că *Societatea Literară* ar fi fost „împinsă de o coterie politică la fapte politice, la răscoale, la revoluțiuni". Cu acest prilej, se publica amintita scrisoare a lui Cipariu — din 10/22 august — în care acesta susținea că delegația de ardeleni venise la București doar cu țeluri literare. El adăuga :

„Am venit, domnule redactore, părăsindu-ne pentru un timp afacerile noastre publice și private și venind aici, după ce ne-am espus suspiciunei gubernielor sub care trăim, că venirea noastră are tendințe politice, nu am așteptat de la confrații noștri decît să fim cruțați, avînd în vedere greaua poziție în care ne aflăm față cu guberniele cărora sîntem supuși“ [114].

Membrii transilvani ai societății au adoptat, în general, o atitudine prudentă. Excepție a făcut Iosif Hodoș, care în ședința de la 12/24 august propunea să se trimită o adresă de felicitare adunării *Astrei* [115]. De altfel, în „Românul“ s-a inserat, ceva mai tîrziu, o telegramă trimisă de dr. Rațiu cu privire la adunarea *Astrei* din Cluj, unde se cîntase marșul lui Mihai Viteazul, care, potrivit corespondentului, „a electrizat pe public“ [116]. Cipariu a publicat în al său „Arhiv pentru filologie și istorie“, după revenirea în Transilvania, o serie întreagă de dări de seamă referitoare la activitatea societății. Într-una din acestea, el sublinia prudent că lucrările societății fuseseră „curat filologice“ și „cu totul independinte“ [117]. Aceeași atitudine o întîlnim și la Barițiu, care, după cum arată și N. Iorga, „nu mai era omul de odinioară, ci era un om prudent care se temea de a irita guvernele de la Viena și Pesta“ [118]. El a publicat totuși în „Românul“ un lung articol intitulat *Ortografia. Gramatica. Critica* [119]. Atitudinea de prevedere pe care și-o impuneau acești oameni de cultură ardeleni nu era conformă cu gîndurile lor reale ; de aceea, deseori, uitînd de prudență, ei au făcut declarații de un profund caracter național.

Opinia publică aștepta mult de la *Societatea Academică* în ceea ce privea unitatea națională. Un corespondent transilvan al „Românului“ sublinia la 16/28 august că lucrările *Societății Literare* „sînt menite spre a consolida interesele noastre naționale“ [120]. Membrii *Societății Literare* au fost înconjurați cu entuziasm și după manifestările de la inaugurare. La 13/25 august au mers la teatru, unde li se rezervaseră două loji mari. Cu acest prilej, Matilda Pascaly a declamat *Odă la membrii societății,* la care refrenul era *Bine ați venit ;* iar publicul îi aplaudă puternic [121]. Peste 12 zile, membrii *Societății Literare* merg din nou la teatru, unde li se oferă un program special, între altele recitîndu-se poezia lui Eugen Carada, *Pandurul cerșetor,* versurile lui Alecsandri, *Moartea lui Bălcescu,* versurile lui A. Mureșanu, *Un*

sunet etc...[122]. Pe de altă parte, tot ca o manifestare naională trebuie considerată și scrisoarea pe care o trimite ocietății Scarlat Rosetti, declarînd că „voește să pună la ispoziținea societății în tot timpul cît va ține sesiunea ui una colecțiune de lexicoane cît și întreaga bibliotecă“ [123].

Agitația dusă în România în jurul problemei desăvîririi unității statale a națiunii a provocat îngrijorări cercurilor conducătoare din Austria și Ungaria, lucru dovedit de scrisoare pe care o trimite în această vreme Napoleon al III-lea lui Carol I. „La Viena, scria cel dintîi, sînt îngrijorați de uneltirile unui anumit partid, care ar vrea să intre în legături cu coreligionarii din Transilvania“. Napoleon al III-lea considera acțiunea drept o „propagandă primejdioasă“ [124]. Comentînd scrisoarea, în memoriile principelui Carol se semnala că în ceea ce privea relațiile cu Austro-Ungaria „fricțiunile“ se înmulțeau „zilnic“, mai ales după încheierea pactului dualist [125].

Între timp, la 13/25 septembrie a avut loc la București un banchet comemorativ al luptei din Dealul Spirei, la care au participat și o parte din membrii *Societății Academice*. Crezînd poate că de data aceasta cuvintele lor nu vor mai fi auzite de autoritățile de dincolo de Carpați, atît Hodoș, cît și Roman au vorbit limpede despre gîndurile lor privind unitatea națională. Hodoș a declarat comentînd acțiunea dusă în tărîmul limbii : „să sperăm că va veni și unitatea fizică“ ; iar Roman a amintit de „dorul“ ce mistuia pe cei din Transilvania. privind peste Carpați. La aceeași adunare, N. Ionescu cerut independența, căci „ea va completa și consolida definitiv unitatea românilor“ [126].

În ultima ședință a *Societății Academice*, membrii transilvani au avut din nou prilejul să-și spună părerea, fie chiar prin cuvinte ocolite, despre deplina unitate națională. Barițiu a luat cel dintîi cuvîntul, subliniind încă o dată că societatea se întrunise doar cu „scopuri curat științifice...“ Aceasta însă nu l-a oprit să arate că fusese deosebit de impresionat, ca și ceilalți colegi ai săi, de omagiul adus în mod spontan de „diversele clase de popor“. El a adresat mulțumiri „către soți... alți și cîte ne-au întîmpinat cu atîta elan și caritate frățească, precum în tot cursul vieții abia ni s-a mai întîmplat“ și-și încheia cuvîntul, declarînd : „Astăzi grăiește limba din prisosința inimii. Fie deajuns cu atîta. Să trăiască Națiunea română“ [127]. A luat, după aceea cuvîntul Cipariu. „Dea cerul,

spunea el, ca semțiul național român, care s-a desceptat acum cu atîta tărie să se lățească în toate unghiurile României, să străbată pînă la cabanele cele mai obscure ale țăranului, ca și în palatele cele mai superbe ale marilor națiunii române. Dea ca tot românul să vină la cunoștința demnității naționale și să o apere cu toată tăria cuvîntului și a inimei. Dea ca tot românul să se simtă a fi fiu al României, român cu originea, român cu limba și să fie mîndru că este și se numesce român. Să trăiască românimea“ [128].

Cu o ședință de închidere, amintind prin manifestările sale primirea membrilor și ședința de inaugurare, s-a încheiat prima sesiune a *Societății Academice*. Într-o corespondență din ziua de închidere a sesiunii, „Gazeta Transilvaniei“ conchidea că, în afară de 5—6 ședințe „seci și uricioase“, lucrările societății fuseseră „prea interesante și pline de învățătură“ [129]. În bună măsură, foaia ardeleană exprima un adevăr. Deși lucrările privind problemele limbii nu înregistraseră rezultate substanțiale, totuși sesiunea din 1867 a avut o deosebită însemnătate. Pe de o parte, s-au pus acum baze temeinice — prin statute — viitoarei *Academii Române*, iar, pe de alta, această sesiune a avut o semnificație națională deosebită, fiind prima categorică manifestare a deplinei unități naționale culturale românești.

NOTE

[1] Anibal Teodorescu, *Gînduri și planuri pentru înființarea Academiei Române*, București, 1947, p. 4.

[2] Referatul este publicat în „Analele Societății Academice Române“, București, 1869, tomul I, p. 1—3.

[3] *Academia Română. Legi, statute, regulamente*, București, 1940, p. 5—8.

[4] „Gazeta Transilvaniei“, nr. 27 din 9/21 aprilie 1866, p. 108, col. I.

[5] Iosif Vulcan, *Societatea literaria romana*, în „Familia“ nr. 11 din 15/27 aprilie 1866, p. 131. În alt număr al „Familiei“, doi corespondenți fac și ei propuneri de membri pentru *Societatea Literară* de la București, sugerînd numirea următorilor : G. Sion, V. A. Urechiă, V. Alecsandri, Heliade, A. T. Laurian, Dim. Bolintineanu, Pa-

[10] Hurmuzaki, G. Asaki, Bogdan Hasdeu, Gh. Misail, Gr. Grandea și Caragiani *(Ibidem,* nr. 12 din 25 aprilie/7 mai 1866, p. 143—144). Opinie exprimată într-o corespondență publicată în „Gazeta Transilvaniei", nr. 59 din 30 iulie/11 august 1866, p. 235.

[11] „Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 5.

[12] Scrisorile sînt din 3/15 mai 1866. Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 6. Mai vezi și : Gelu Neamțu, *Presa transilvăneană și înființarea Societății literare române (1866—1867),* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj", XVII (1974), p. 280—290.

[13] Raportul către domn pentru înlocuirea lui Dimitrovița, 7/19 iunie 1866 (Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 13, 20). Decretul a apărut la 19 iunie/1 iulie 1866 („Analele Societății Academice Române", București, 1869, tom I, p. 6). Vezi și I. G. Sbiera, *Familiea Sbiera, după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului,* Cernăuți, 1899, p. 204—209.

[14] Scrisoare din 29 iunie/11 iulie 1866 (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ. nr. 740/1865, f. 16).

[15] Șt. Manciulea, *Timoteiu Cipariu și Academia Română,* Blaj, 1941.

[16] „Românul", nr. din 10 iunie 1866, p. 362, col. I—II.

[17] *Ibidem,* nr. din 18 iunie 1866, p. 371 ; nr. din 6 iulie 1866, p. 422 ; nr. din 12 iulie 1866, p. 442 ; nr. din 13 iulie 1866, p. 447 ; nr. din 14 iulie 1866, p. 451 ; nr. din 19 iulie 1866, p. 466.

[18] Ordonanță din 22 iunie/4 iulie 1866 (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 933/1866, f. 1). La 22 iulie/3 august 1866 se cerea anularea mandatului de 25 000 lei pentru „diurna" membrilor *Societății Literare,* a cărei deschidere s-a amînat *(Ibidem,* f. 2).

[19] Circulări ale lui Lascăr Catargiu, ministrul de Interne, pentru stăvilirea epidemiei, 28 iunie/10 iulie — 2/14 iulie 1866 : „Românul", nr. din 8 iulie 1866, p. 430—431.

[20] „Gazeta Transilvaniei", nr. 58 din 27 iulie/8 august 1866, p. 232.

[21] „Familia", nr. 22 din 24 iulie/5 august 1866, p. 264.

[22] Referatul din 21 iulie/2 august 1866 (Arh. St. București, Min. Cult. și Instr. Publ., nr. 740/1865, f. 14).

[23] Decret din 22 iulie/3 august 1866 („Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 6—8).

[24] „Albina", nr. 47 din 27 iulie/8 august 1866, p. 1, col. I.

[25] Corespondență de la București, din 5/17 august, semnată G. Bîrsan (oare nu o fi chiar Barițiu, care folosește calea ocolită a acestei corespondențe ?!) „Gazeta Transilvaniei", nr. 59 din 30 iulie/11 august 1866, p. 235.

seamă a lui Sbiera în „Foaea Soțietății pentru literatura și cultura română din Bucovina", 1867, p. 201—267.

105 „Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 26.

106 *Ibidem*, p. 60—64.

107 Adresă din 25 august/6 septembrie 1867 (Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instr. Publ., dos. nr. 474/1867, f. 126—128, 142—143).

108 *Ibidem*, f. 113.

109 *Ibidem*, f. 119—122.

110 „Concordia", nr. 61 din 6/18 august 1867, p. 241.

111 „Românul" nr. din 6 august 1867, p. 658.

112 „Albina", nr. 87 din 9/21 august 1867, p. 1—2.

113 „Concordia", nr. 64 din 17/29 august 1867, p. 253.

114 „Românul", nr. din 11 august 1867, p. 673.

115 „Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 32.

116 „Românul" nr. din 18 august 1867, p. 693.

117 „Arhivă pentru filologia și istoria", nr. 9 din 20 octombrie 1867, p. 161.

118 N. Iorga, *Istoria românilor*, București, 1939, vol. X, p. 93. Vezi caracterizarea elogioasă ce i-o face Sion în 1892, în *George Barițiu 12/24 mai, 1812—1892*, Sibiu, 1892, p. 85.

119 „Românul" nr. din 23 august, p. 709; nr. din 25 august, p. 717, nr. din 28—29 august, p. 729; nr. din 6 septembrie 1867, p. 755—756.

120 *Ibidem*, nr. din 20 august 1867, p. 702.

121 „Gazeta Transilvaniei", nr. 65 din 19/31 august 1867, p. 258—259.

122 „Familia", nr. 35 din 1/13 septembrie 1867, p. 423.

123 „Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 83.

124 *Din viața regelui Carol I...*, București, 1939, p. 143—144.

125 *Ibidem*, p. 144.

126 „Românul", nr. din 17 septembrie 1867, p. 787—788. Redare prescurtată (!) a discursurilor în „Albina", nr. 107 din 24 septembrie/6 octombrie 1867, p. 4.

127 „Analele Societății Academice Române", București, 1869, tomul I, p. 128.

128 *Ibidem*, p. 129.

129 „Gazeta Transilvaniei", nr. 74 din 20 septembrie/2 octombrie 1867, p. 293—294. Membrii ardeleni ai *Societății Academice* au părăsit Bucureștii la 18/30 septembrie, pornind spre casă. La Brașov s-a oferit un banchet membrilor străini de oraș — Cipariu, Hodoș, Roman („Familia", nr. 39 din 3/15 octombrie 1867, p. 469—470).

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ
(1867—1878)

În timpul activității ei de mai bine de un deceniu, *Societatea Academică Română* a dezvoltat o întinsă activitate de natură predominant filologică, dar totodată parte din membrii au activat în cadrul Secției istorice, iar din 1872 a luat ființă și Secția de științe naturale [1]. Realizările *Societății Academice Române* au îndreptățit pe Gh. Sion, secretarul ei general, să declare la 19 septembrie/1 octombrie 1876 că, deși ea nu se afla „sub scutul solid al unei legi organice de stat, totuși se poate felicita că a ajuns a lua caracterul unei instituțiuni naționale, a unui corp de elită al științei și inteligenței, care inspiră nu numai încrederea și respectul românilor, ci chiar considerațiune în fața străinilor“ [2].

În cursul activității ei, *Societatea Academică* s-a găsit în fața a numeroase probleme dificile, pentru a căror rezolvare a trebuit să treacă timp. Faptul că parte din membrii activi („actuali“) ai societății se găseau răspîndiți în afara hotarelor statului român a prilejuit necontenit greutăți activității acestui for de cultură. Unii dintre acești membri au fost siliți să renunțe la calitatea lor, iar ceilalți au avut de înfruntat, uneori, greutăți deosebite pentru a putea participa la lucrările societății. Merită să fie amintit faptul că în 1868 Timotei Cipariu n-a putut lua parte la sesiunea *Societății Academice*, deoarece era „tras în judecată pentru pronunciamentul din Blaj“ [3] — el nu va mai participa, de altfel, la lucrările vreunei sesiuni —, și că, în același an, lui Alexan-

BIBLIOTECA

dru Hurmuzaki „nu i s-a dat concediu“ [4], împiedicîndu-i-se astfel accesul la lucrările sesiunii. De asemenea, Alexandru Roman nu a putut lua parte la lucrările din 1870, întrucît, cum se arăta în procesul-verbal al ședinței din 24 august/5 septembrie 1870, el se găsea „judecat de către autoritățile maghiare, la arest de un an pentru delict de presă“ [5], cu toate că, optimist, el sperase într-o eliberare și în participarea sa la sesiunea societății [6]. Alexandru Hasdeu n-a fost prezent la nici o lucrare, deși, chiar și prin demisia sa, și-a arătat interesul deosebit pe care-l purta activității societății și preocuparea de a o ajuta în lucrările ei prin informațiile transmise referitoare la lexicoanele românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea aflate la Moscova ori la manuscrisul *Descrierii Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir. Demisia și-a motivat-o prin aceea că aprecia drept „un titlu zadarnic“, pe care nu și-l putea „apropia realminte“, calitatea sa de membru al *Societății Academice* [7]. Dacă I. Străjescu — spre deosebire de A. Hasdeu și de C. Stamate — a fost prezent pentru scurtă vreme la lucrările sesiunilor din 1867 și 1868 și dacă I. Sbiera a luat parte la sesiunile din 1867 și 1869 [8], la alte sesiuni ei n-au mai participat.

La lucrări s-au găsit prezenți între 10 și 18 membri în fiecare an, dar în repetate rînduri *Societatea Academică* s-a găsit în fața necesității de a recurge la subterfugii procedurale pentru a-și putea ține lucrările cu numărul restrîns de membri participanți. În sesiunea din 1870, în prima ședință, nu au luat parte decît cinci membri [9]. Participarea membrilor la lucrări a preocupat necontenit *Societatea Academică*, căci era o problemă principală. De această participare depindea în mod direct activitatea societății, ca și numărul lucrărilor pe care ea le putea îndeplini. În consecință, s-a dezbătut în mai multe rînduri chestiunea înmulțirii membrilor și nu numai aceea a înlocuirii membrilor decedați sau care, în mod practic, din diferite motive, nu puteau sau nu voiau să ia parte la lucrările sesiunilor.

În 1878, în preajma transformării *Societății Academice* în *Academie*, din cei peste 20 de membri numiți inițial în 1866—1867, nu se mai numărau între membrii „actuali“ decît zece [10]. Unii dintre membrii „actuali“ au refuzat de la început, din motive diferite, să participe la lucrări (C. A. Rosetti, Ambrozie Dimitrovița, G. M. Fontanin), alții n-au putut conlucra din motive de boală (Costache Negruzzi [11], episcopul

Melchisedec), în timp ce V. Alecsandri și Titu Maiorescu, după o slabă participare, au înțeles să se retragă din societate, cel dintîi în 1871, iar al doilea chiar în 1868 [12]. Un număr însemnat de membri — 12 — chiar și dintre cei aleși ulterior intrării acesteia în funcțiune, au decedat în cursul existenței de peste un deceniu a *Societății Academice* [13]: macedoneanul Dimitrie Cozacovici, scriitorul Costache Negruzzi, profesorul brașovean Gavril Munteanu, Alexandru Hurmuzaki, animator al vieții culturale bucovinene, Alexandru Hasdeu, Ion Heliade Rădulescu, primul președinte al societății, Ioan Străjescu, istoricul Eudoxiu Hurmuzaki, cărturarul Petrache Poenaru, scriitorul Costache Stamate, lingvistul I. C. Massim și istoricul Alexandru Papiu Ilarian.

Greutatea de a se strînge la București toți membrii ei, repetatele decese, demisiile și uneori indiferența sau neîncrederea cîtorva membri, dar și tendința de a-și dezvolta activitățile, au impus *Societății Academice Române* să treacă în mai multe rînduri la noi alegeri. În 1869 au fost aleși G. Sion, M. Kogălniceanu, A. Papiu Ilarian; în 1870 Al. Odobescu; în 1871 N. Kretzulescu, Anastase Fătu, P. S. Aurelian și Dimitrie A. Sturdza; în 1874 Ion Ghica; în 1876 Grigore Ștefănescu, Ștefan Fălcoianu, Vasile Maniu și Alexandru Papadopol Calimach; în sfîrșit, în 1877, B. P. Hasdeu și Nicolae Quintescu [14]. În pragul transformării ei în *Academie Română*, *Societatea Academică* ajunsese să numere 24 de membri, împărțiți în trei secții. Dacă Secția științelor naturale, înființată în 1872, număra șase membri, iar Secția filologică-literară opt membri, Secția istorică-arheologică era cea mai puternică și ajunsese să cuprindă zece membri [15].

Societatea a avut și membri corespondenți. În 1878 cuprindea 18 membri corespondenți români și trei străini [16]. Între membrii corespondenți români merită să fie citați doctorii Gh. Ciucureanu și M. G. Obedenaru, filologul Dimitrie A. Laurian, chimiștii P. Poni și N. Teclu, istoricii Grigore Tocilescu și Aron Densușianu, folcloristul Athanasie Marienescu, precum și învățatul agronom Ion Ionescu de la Brad. Membrilor corespondenți români li se adăugau trei străini: învățații francezi Emile Legrand și Prunol Léon de Rosny și doctorul Jung din Praga. Foștii membri ai societății, retrași din rîndurile membrilor „actuali", au devenit îndeobște membri onorifici și aceeași cinstire a fost acordată lui Constantin Cretulescu, generalului George Adrian, lui Iacob Mureșanu de

la Brașov și lui Ion Pușcariu, stabilit în acea vreme la Pesta [17]. Același titlu de membru onorific a fost acordat și unor străini, unii dintre ei personalități de renume mondial în viața social-politică sau în cea științifică. În 1869, Alexandru Papiu Ilarian l-a propus ca membru de onoare pe Edgar Quinet, „pentru meritele ce și-a cîștigat acesta prin eruditele sale opere despre români", iar Heliade Rădulescu pe Giovenale Vegezzi Ruscalla, „pentru serviţiile ce a făcut pentru români prin scrierile sale, mai ales la italiani" [18]. Acestora doi li s-au adăugat nu numai publiciști filoromâni, ca Paul Bataillard, A. Ubicini și Adolphe d'Avril, ci și cîteva zeci de personalități științifice europene care arătaseră interes problemelor românești, ca E. Biondelli, Emile Egger, Ernest Desjardins, Wilhelm Froehner, Max Müller, I. S. Steenstrup, Richard Lepsius, Alexi Uvarof etc., figuri marcante ale științei din Franța, Anglia, Germania, Rusia, Danemarca etc. [19]. Mulți dintre învățații străini aleși membri corespondenți sau onorifici au trimis scrisori de mulțumire, prin care-și exprimau simtămintele de simpatie și de prețuire față de activitatea tinerei societăți de la București. În 1875, filoromânul Vegezzi Ruscalla scria președintelui *Societății Academice Române* : „...Extrêmement satisfait que les Roumains... m'aient prouvé qu'ils n'ont pas tout-à-fait oublié un ami, qui pendant quarante ans n'a jamais cessé de soutenir dans la presse les droits de la Roumanie à l'indépendance et l'intégrité de son territoire, je vous en offre de bien vifs remerciements, que je vous prie d'agréer..." [20].

În primii ani de activitate ai *Societății Academice*, aceasta a fost condusă de Ioan Heliade Rădulescu, ca președinte, și de August Treboniu Laurian ca secretar general, iar Cipariu a ocupat funcția de vicepreședinte. În decembrie 1869 a demisionat din societate Heliade Rădulescu, președintele ei, iritat de alegerile de noi membri din 1868, cu care nu fusese de acord și îndeosebi de faptul că Mihail Kogălniceanu, unul din cei aleși, îi amintise într-o ședință a Adunării Deputaților de mantia albă pe care o purtase în timpul evenimentelor revoluționare din 1848 și care făcuse pe adversari să-i atribuie veleități de domnie [21]. Textul violent al demisiei lui Heliade, una din personalitățile culturale cele mai de seamă din România secolului al XIX-lea, ajuns însă la o irascibilitate bolnăvicioasă, a fost luat în discuție, ca și scrisoarea adresată de el delegațiunii în sesiunea din 1870. Demisia a fost acceptată

„fără discuțiune“ și apreciată de Sion drept „un pamflet, ce insultă atît pre unii din membrii societății în parte, cît și societatea întreagă“ [22]. În consecință, A. T. Laurian a fost ales președinte, I. C. Massim secretar general, iar Cipariu a rămas în continuare în funcția de vicepreședinte. Laurian, Cipariu și Massim, care dominau societatea și în ceea ce privea problemele limbii, au fost conducătorii ei în 1870 și în 1871, fiind realeși în funcțiile amintite. În vara anului 1872, Laurian și Massim și-au dat demisia, formal pentru o chestiune de procedură, dar în fapt, probabil, deoarece autoritatea lor decrescuse în sînul *Societății Academice*, o dată cu criticile ce se aduceau poziției lor în problemele limbii. La 18/30 august 1872, după demisiile lui Laurian și a lui Massim, Nicolae Kretzulescu, de curînd ales membru, a fost desemnat prin voturile colegilor săi în funcția de președinte. Locul de vicepreședinte a revenit tot unui medic, lui Anastase Fătu, pentru ca V. A. Urechiă să ocupe funcția de secretar general. În anul următor, atît Laurian, cît și Massim și-au reocupat vechile funcții, în timp ce Anastase Fătu a rămas mai departe vicepreședinte al societății; aceeași formație a fost păstrată și în 1874. În vara anului 1875, numai Fătu a continuat să ocupe pentru al treilea an funcția de vicepreședinte, în timp ce Nicolae Kretzulescu a fost ales președinte, iar P. S. Aurelian secretar general al societății. Un an mai tîrziu, președinția *Societății Academice* a fost preluată de Ion Ghica, George Barițiu a devenit vicepreședinte, iar George Sion a ocupat funcția de secretar general; aceeași formație a fost menținută și în anii 1877 și 1878.

Societatea Academică Română a trecut în cursul existenței sale printr-un necontenit proces de organizare și de adaptare, în acea vreme de profunde transformări pe plan economico-social și politic. În 1868 s-a adoptat hotărîrea ca actele societății să fie publicate „în reviste periodice sub denumirea «Analele Societății Academice Române»“ [23]; în această publicație periodică, care și-a început apariția efectivă în 1869 — prin primul tom consacrat sesiunilor din 1867-1869 — au fost cuprinse pînă în 1878 nu numai dezbaterile, ci și memoriile și notițele științifice ale membrilor societății. Aceasta a impus ca, începînd din 1878, lucrările societății, în speță activitatea sesiunilor din 1877 și 1878, să fie împărțite în două „secțiuni“ ale aceluiași tom, cu numerotație aparte, cea

dintîi intitulată *Partea administrativă și dezbateri*, iar a doua numită *Memorii și notițe*.

În 1868, *Societatea Academică* și-a consacrat o bună parte din lucrări pentru a elabora un regulament de funcționare, menit a completa dispozițiile din statute. În acest regulament au fost cuprinse prevederi referitoare la ședințele societății — „secrete", dar și publice —, la organul ei de conducere (delegațiunea), la modalitatea desfășurării discuțiilor și a votării, ca și la lucrările științifice propriu-zise ale membrilor societății, stabilindu-se între altele că oricare membru putea să prezinte prin intermediul delegațiunii „scrieri, memorande sau disertațiuni" ; în sfîrșit, regulamentul se ocupa și de problema prezențelor și absențelor [24]. În cursul sesiunii din 1869 a fost adoptat un alt regulament, referitor, de data aceasta, la activitatea delegațiunii [25].

Activitatea practică a societății a impus noi măsuri privind lucrările ei. De exemplu, în cursul sesiunii din 1870, Alexandru Papiu Ilarian a propus ca membrii să fie datori „a prezenta la fiecare sesiune anuală una sau mai multe disertațiuni ori memorie" ; această propunere s-a bucurat de susținerea lui V. A. Urechiă, a lui George Sion și a lui I. C. Massim [26]. În anul următor a fost adoptat un regulament privind lucrările desfășurate de membrii societății în timpul anului și s-a hotărît ca fiecare să fie obligat să prezinte la fiecare sesiune „una lucrare inedită" [27]. „Analele Societății Academice Române" au cuprins treptat din ce în ce mai multe lucrări științifice, ceea ce a impus, pînă la urmă, cum s-a arătat, despărțirea publicației, o parte a acesteia fiind rezervată exclusiv lucrărilor de acest fel. De asemenea, necesitatea de a se menține contactul cu publicul a făcut ca în 1871 să se hotărască, la propunerea lui Alexandru Odobescu, de a se ține „mai multe ședințe publice" [28].

Faptul că *Societatea Academică* era obligată să lucreze în mod efectiv, ca un corp colectiv, numai cîteva săptămîni în cursul fiecărui an îi stînjenea activitatea și reprezenta o stavilă în realizarea obiectivelor pe care ea și le propusese. Din această pricină, în mai multe rînduri lucrările societății au reflectat necesitatea de a se găsi o formă care să nu oblige la această întrerupere de lucru de circa zece luni în fiecare an. Ținînd seama de situație, Alexandru Odobescu a propus la 19/31 august 1872 — ce e drept însă fără succes — ca statutul de organizare al societății să fie modificat și ca desfă-

ținerea sesiunilor anuale să fie mutată în timpul verii — de la 1 august la 15 septembrie — în timpul primăverii, cînd s-ar fi putut strînge cu mai mare înlesnire numărul necesar de membri pentru ca lucrările societății să se poată desfășura în mod reglementar [29]. Situația grea în care se găsea *Societatea Academică Română* în privința modalității ei de activitate stabilite prin statute a determinat ca secretarul general să exclame în raportul său din 1873 : „Ce se poate cere de la una societate scientifică, care zece lune din an e condamnată numai a gera, prin delegațiune, fondurile sale, iar din partea scientifică nu se poate ocupa decît 45 de zile și din acestea una majore parte e silită a o consacra tot la chestiuni financiare și administrative“ [30]. De altfel, în același raport se sugerase ideea ca activitatea societății să se desfășoare în mod permanent și nu numai în timpul sesiunilor [31].

Potrivit decretului de convocare, ca și prevederilor din statut, *Societatea Academică* avea ca sarcină, în primul rînd, de a stabili ortografia și de a elabora gramatica și dicționarul limbii române. În consecință, problemele de natură filologică au dominat primii ani de activitate, cînd s-au luat hotărîri privind ortografia și a fost elaborat cel dintîi volum al *Gramaticii*, datorat lui Timotei Cipariu. Dacă în 1867 și 1868 necesitatea în care s-a găsit societatea de a-și desăvîrși reorganizarea a silit-o să se îndeletnicească într-o măsură mai restrînsă de problemele științifice, ea s-a ocupat totuși în cursul acestor sesiuni de problema ortografiei și de aceea a premierii primului volum al *Gramaticii*. În anul următor, problemelor filologice li s-a dat întreaga atenție. În ședința de la 7/19 august 1869, I. Caragiani a citit în fața colegilor săi „o colecțiune a sa de cuvinte române uzitate în Macedonia, care se ascultă cu mult interes“ [32]. A doua zi, Laurian a propus ca societatea să întocmească un glosar al cuvintelor utilizate în toate provinciile românești, un dicționar al limbii române și un vocabular al cuvintelor străine pătrunse în această limbă [33]. La 12/24 august au început dezbaterile societății consacrate problemei *Dicționarului*. În ședința realizării acestei lucrări — apreciată de raportorul G. Massim ca „o urgente necesitate chiar pentru viitorul ostru naționale“ [34] — s-a întocmit un regulament. În aceeași sesiune, membrii societății au discutat din nou, „într-un mare număr de ședințe“ [35], problema ortografiei provizorii, întrucît opiniile divergente ale cărturarilor în această problemă îm-

piedicau apariția publicației periodice a *Societății Academice*. La 15/27 septembrie 1869, în ultima ședință a sesiunii, a fost aleasă comisia *Dicționarului*, alcătuită din Ioan Heliade Rădulescu, A. T. Laurian și I. C. Massim [36]. Demisia de peste cîteva luni a lui Heliade din funcția de președinte, ca și din aceea de membru al *Societății Academice*, a făcut ca redactarea lucrării să revină apoi, aproape în mod exclusiv, ultimilor doi.

În 1870, secretarul general A. T. Laurian a anunțat societății tipărirea a trei coli din *Dicționar* și a două coli din *Glosar* [37]. Mare parte din ședințele acestei sesiuni au fost consacrate dezbaterii problemelor *Dicționarului* și tot în timpul ei Sion a prezentat o colecție de „cuvinte agronomice", Caragiani una de „cuvinte macedonice", în timp ce V. A. Urechiă a înfățișat societății așa-numitul *Vocabularium valachicum* al lui Templer [38]. La 26 august/7 septembrie, Laurian, susținut de Sion și de Hodoș, a cerut repartizarea literelor din *Dicționar* care nu erau încă lucrate tuturor membrilor societății [39]; de altfel, trebuie precizat că în această perioadă de activitate a *Societății Academice* membrii din cadrul secției istorice au lucrat alături de cei al secției filologice, îndeosebi la problemele legate de limbă. Deosebit de interesante au fost discuțiile care au avut loc tot la 26 august/7 septembrie 1870, atunci cînd V. A. Urechiă a propus „să se numească comisiuni de cîte unul ori doi membri, să meargă pe la diferite ateliere, fabrici, tipografii etc., să adune termenii proprii în uz, sub forma de vocabulariu"; de asemenea, el a sugerat ca acești termeni să fie comparați cu termenii folosiți în limbile străine și ca lucrările să se efectueze consultîndu-se și „principalii meseriași români". Laurian s-a declarat favorabil propunerii, dar și-a exprimat opinia ca operația de culegere, probabil pentru mai multă operativitate, să nu fie efectuată de comisii, ci chiar de membrii societății, care urmau să-și asume sarcina de a aduna „cuvente de arte, industrie, comerciu și alte profesiuni". În mod concret, Bariț s-a oferit să culeagă termeni referitori la tarifele vamale și la comerț, Urechiă s-a obligat să adune termeni tehnici din tipografii, Massim termeni militari, iar Papiu pe cei juridici [40].

La 9/21 septembrie 1870, literele din *Dicționar* au fost împărțite între opt membri ai *Societății Academice* [41]. Deși etimologismul era încă dominant, din cursul sesiunii anului 1870 s-a făcut simțită o opoziție incipientă împotriva exagerărilor acestui curent. În penultima ședință a sesiunii, Sion

a arătat că *Dicționarul* trebuia să fie „o carte de utilitate reală, iar nu un mozaic de studie sau curiozități filologice"; el a cerut o mărginire a purismului, păstrarea neologismelor intrate în limbă și introducerea neabuzivă a cuvintelor [42]. Deși această opoziție incipientă era încă moderată, apariția ei rămîne semnificativă. În ziua următoare, în raportul întocmit de Massim privind activitatea societății în primele trei sesiuni, se atribuia din nou problemelor filologice întreaga importanță și se aprecia că problema-cheie a lucrărilor societății o reprezenta „limba română, despulberarea și politura ei, cu un cuvînt cultura ei" [43].

În 1871, parte dintre membrii societății (de exemplu, G. Barițiu litera L, V. A. Urechiă literele N și O, G. Sion litera P etc.) au prezentat rezultatele lucrărilor lor privind *Dicționarul* [44]. Discuțiile care s-au desfășurat în cursul sesiunii, îndeosebi în cadrul secției filologice, unde s-a făcut remarcată opoziția lui Alexandru Odobescu față de proiectul de *Dicționar,* au arătat că lucrarea, care era în curs de a fi elaborată sub redacția lui A. T. Laurian și a lui I. C. Massim, nu se bucura de unanimele aprecieri pe care aceștia le-ar fi așteptat. Deși o propunere limitativă a lui Odobescu n-a întrunit numărul de voturi necesar acceptării ei, existau semnele creșterii opoziției împotriva proiectului. În 1872, cînd la începutul sesiunii s-a anunțat tipărirea a 35 de coli din *Dicționar* și *Glosar* [45], Odobescu a apărut din nou în dezbateri ca principalul opozant față de redactorii *Dicționarului.* De data aceasta el s-a bucurat de sprijinul lui G. Sion, al lui P. S. Aurelian și al lui An. Fătu, ca și al transilvănenilor Barițiu și Hodoș [46]. Pentru că avea evident rezerve față de modalitatea de întocmire a lucrării, Odobescu a cerut ca *Dicționarul* să nu depășească 120 de coli de tipar [47]. Cu toate că Laurian a fost ales președinte al secției filologice, iar Massim vicepreședinte al ei [48], poziția redactorilor proiectului de *Dicționar* nu era totuși destul de fermă la sfîrșitul acestei sesiuni.

În 1874, cînd tipărirea proiectului de *Dicționar* se afla într-o fază avansată, opoziția împotriva curentului extremist-latinizant s-a consolidat, ea continuînd să aibă ca principal purtător de cuvînt pe Odobescu. La 8/20 august, acesta a cerut să fie statuat dreptul tuturor membrilor societății de a participa la lucrările legate de *Dicționar,* fără a se mărgini aceste lucrări în cadrul secției filologice [49]. În zilele următoare

s-a discutat, uneori destul de aprig, problema revizuirii proiectului de *Dicționar*. La 13/25 august, Odobescu a propus formarea unei comisii de revizuire a *Dicționarului*, care să expună „opinionile majoritatei societății, care nu sînt conforme cu ale redactorilor proiectului de Dicționariu“ [50]. Problema *Dicționarului* a frămîntat adînc lucrările sesiunii. „Poporul român — spunea la 16/28 august V. A. Urechiă colegilor săi — trebuie să păsească repede, foarte repede. El n-are timp de pierdut ca francezii, cîte 8—10 ani, ca să învețe ortografia limbei sale. Liberalismul, democrația ne cer să nu facem... un fel de mistică scriere a limbei“ [51]. În ședințele următoare au continuat discuțiile, majoritatea înclinînd în mod evident spre pozițiile apărate de Odobescu și de Urechiă. În consecință, s-a hotărît contopirea în viitor a *Dicționarului* cu *Glosarul*, acceptarea etimologiei numai cînd era neîndoielnică sau foarte probabilă, utilizarea cu moderație a cuvintelor nou create de întocmitorii *Dicționarului* etc. În comisia de revizuire a acestei lucrări au fost aleși Al. Odobescu, V. A. Urechiă, N. Ionescu, George Barițiu, D. A. Sturdza [52]. O zi după acest vot, care indica o respingere a punctului de vedere pe care se situaseră redactorii *Dicționarului*, Ion Ghica, George Sion și P. S. Aurelian au propus, în privința ortografiei, ca forma cuvintelor să fie fixată în așa fel, încît să nu provoace „în practică dificultăți fără necesitate scientifică“, iar ortografia să reflecte „un mod simplu și rațional“, propunere acceptată de majoritate, cu tot protestul lui Laurian [53]. La încheierea sesiunii, raportul secretarului general asupra desfășurării acesteia numea *Dicționarul* drept „lucrare capitală“, anunța terminarea lui în prima versiune și încredințarea ei unei comisii de revizie [54].

Lucrările comisiei de revizie nu s-au materializat în cursul sesiunii următoare, dar, în schimb, unele hotărîri ale acesteia indicau că problema *Dicționarului* continua să se mențină atît în atenția membrilor societății, cît și în aceea a opiniei publice. Interesant este faptul că un anume Ioan Popescu, funcționar de cale ferată din Iași, s-a oferit să întocmească „un vocabular special pentru coventele tecnice în administraționea calilor ferate“ și a cerut doar să i se pună la dispoziție, în mod gratuit, un exemplar al proiectului de *Dicționar*. „Cestiunea e — scria el — corumperea limbei române pînă la scandal pre calile ferate din România prin termenii germani“ [55]. Societatea a acceptat propunerea și, fol-

odată, a hotărît să ceară generalului Adrian, care fusese proclamat membru onorific, să întocmească „un vocabulariu speciale pentru termenii militari“ [56], deoarece, probabil, I. C. Massim, care-şi luase asupra sa această sarcină, nu o dusese la îndeplinire. În 1876, *Societatea Academică* a premiat şi dat spre tipărire volumul al II-lea al *Gramaticii-Sintaxa,* elaborat tot de Cipariu, dar, în schimb, A. T. Laurian a întîmpinat greutăţi cînd a cerut să i se dea sarcina de a alcătui un dicţionar latino-român ; Vincenţiu Babeş a observat, cu acest prilej, că atîta timp cît dicţionarul limbii române nu era încă întocmit, nu-şi avea rostul o risipire de forţe [57].

În sesiunea din 1877 s-a ajuns la prezentarea şi analiza raportului comisiei de revizuire a proiectului de *Dicţionar* şi de *Glosar,* constituită cu trei ani în urmă. De la început, membrii comisiei şi-au reamintit poziţia pe care se situaseră — şi care exprima dorinţele majorităţii — în momentul cînd li se încredinţase sarcina pe care ei o apreciau deosebit de dificilă. Majoritatea ceruse să se înlăture demarcaţia dintre *Dicţionar* şi *Glosar,* ca şi discuţiile şi polemicile etimologice inutile. Totodată, se pronunţase pentru introducerea de cuvinte noi numai „prin necesitatea de a exprima un obiect sau o idee nouă sau o nuanţă nouă de înţeles“ şi numai a unor cuvinte „formate după firea limbii, fie din limba latină, fie die limbile surori sau şi din limba veche românească“. Ea se mai pronunţase pentru întemeierea cuvintelor din *Dicţionar* „pre autoritatea scriitorilor români vechi şi moderni, precum şi pre accepţiuni şi locuţiuni populare“ şi ceruse ca definirea „vorbelor tehnice de arte, scienţie şi meserii... să corespundă deplin cu starea progreselor actuale ale cunoştinţelor omeneşti“, iar forma cuvintelor şi ortografia să nu producă „între scriere şi grai dificultăţi practice fără nici o necesitate scientifică“. Membrii comisiei apreciau că proiectul cuprindea un număr mult prea ridicat de neologisme şi că se eliminaseră, în schimb, cuvinte şi forme existente în limba română. În continuare, comisia socotea că „punctul prim şi de căpetenie al unui dicţionar este uzul contimporan“ şi ea opina că „nu corespunde... cu cerinţele celui ce-l consultă dicţionarul acela care nu conţine cuvintele pe care omul este espus a le auzi din gura tuturor, în orice moment al vieţii sale“. Comisia socotea că era necesar ca proiectul *Dicţionarului* să fie completat prin „dezvoltarea istorică a cuvintelor... examinate în diferitele şi principalele lor faze succesive“, prin „întemeierea

cuvintelor de uz contemporan pe citațiuni alese din cei mai buni scriitori din timpurile noastre", prin completarea volumului cu „elemente uitate ale limbajului poporan și ale idiotismelor locale", prin îmbogățirea *Dicționarului* cu termeni tehnici „întrebuințați în meseriile tradiționale ale poporului român din orice provincie" și, în sfîrșit, prin „o nomenclatură mai completă și mai exactă a termenilor de știință". Comisia arăta modalitatea de redactare pe care o socotea oportună pentru fiecare termen din *Dicționar*, cerea retipărirea în ediții critice și „înzestrate cu glosar special și cu indice și note lexicografice" a unora din tipăriturile din secolele anterioare, își asuma sarcina de a completa *Dicționarul* cu citate din scriitorii moderni, propunea însărcinarea unor literați români cu culegerea termenilor tehnici „întrebuințați în măestriile poporului român", ca și întregirea nomenclaturii științifice prin concursul membrilor secției de științe naturale [59]. În ziua următoare prezentării raportului comisiei, după ce l-a adoptat, societatea a numit o nouă comisie de revizie, alcătuită din P. S. Aurelian, George Barițiu, B. P. Hasdeu, A. Odobescu și George Sion. Dacă se vor edita prețioase ediții ale vechilor tipărituri, activitatea acestei comisii nu va duce la nici un rezultat practic în privința *Dicționarului*, impunînd în 1884 o nouă soluție. Cu tot insuccesul pe care îl repurtase proiectul de *Dicționar*, munca lui Laurian și a lui Massim, care, între timp, decedase, nu putea să nu fie ținută în seamă și o bună parte a lucrărilor întocmite de redactorii proiectului au fost de folos în perioada următoare. De altfel, este semnificativ faptul că la 13/25 septembrie 1877 A. T. Laurian fusese ales în continuare președintele secției filologice a *Societății Academice* [59].

În cursul existenței sale, *Societatea Academică Română* a dat întreaga importanță problemelor de natură filologică, care alcătuiau, de altfel, primul obiectiv al activității ei. Cu toate că a fost dominată de etimologismul latinizant, care a făcut ca lucrările să nu corespundă în parte — îndeosebi în privința ortografiei și a *Dicționarului* — poziției scriitorilor vremii și însuși spiritului limbii, *Gramatica* elaborată și publicată de Cipariu a reprezentat singura lucrare de acest fel patronată de *Academie* înainte de 1948. De asemenea, operațiile de elaborare a ortografiei și a *Dicționarului*, deși orientate într-o direcție extremist-latinizantă, au fost utile pentru

lucrările ulterioare în aceste sectoare ale specialiștilor în problemele limbii.

În 1867 s-a alcătuit secția istorico-arheologică a societății. Ea a fost deosebit de activă în tot timpul existenței *Societății Academice Române*. În timp ce membrii secției filologice erau ocupați cu problemele limbii, membrii secției istorice au desfășurat o activitate științifică concretizată în elaborarea unor comunicări și a unor studii ; unele dintre acestea răspundeau și unor probleme ale secției filologice. Secția istorico-arheologică a *Societății Academice* a avut o laborioasă activitate și în cadrul ei a fost prezentat numărul cel mai ridicat de comunicări. Dintre membrii ei s-au evidențiat îndeosebi, în afara lui Papiu Ilarian, care și-a încetat activitatea prin 1873, activul și multilateralul George Barițiu, cărturarul de talie europeană și totodată talentatul Alexandru Odobescu și harnicul V. A. Urechiă.

În sesiunea din 1868, Iosif Hodoș a prezentat o comunicare despre *Literatură și belle-arti*, iar V. A. Urechiă altă comunicare despre *Dialectul friulian* [60]. În anul următor a avut loc discursul de recepție — cel dintîi rostit în *Societatea Academică* — al lui Alexandru Papiu Ilarian, intitulat *Viața, opele și ideile lui George Șincai*. Citit pentru prima dată în fața membrilor societății, discursul a fost ținut după aceea în ședință publică, la care fuseseră invitați miniștri, autoritățile publice, profesori universitari și de liceu, membrii Curții de casație și ai Curților de apel. Discursul lui Papiu Ilarian a marcat încă o dată poziția înaintată pe care se situa acest cărturar, fost tribun al maselor în timpul revoluției din Transilvania din 1848—1849. „În ultimii ani ai secolului trecut — spunea el — se împlinesce evoluțiunea cea mai însemnată a în viața omenimei. Instituțiunile învechite ale trecutului se restoarnă și o nouă eră se inaugurează : se proclamă drepturile omului și ale poporului". După această evocare a Revoluției franceze și ale efectelor ei, după elogii aduse „gintei latine", Papiu Ilarian a trecut la o analiză internă și a zugrăvit cu talent și convingere trăsăturile istoriei poporului român în perioada de destrămare a feudalismului. „Din culmea ce desparte secolul al XIX-lea de al XVIII-lea — arăta el — vedem ivindu-se, în toate părțile dacilor, un număr de bărbați care, atinși de suflarea epocei, striga cu un viers potinte : Desceptați-vă romani de la Răsărit, fii ai Romei, frați ai latinilor de la Apus !" [61]. Răspunzînd discursului lui Papiu

Ilarian, care înfățișase ascultătorilor viața și activitatea lui Șincai, unul din cei „trei luceferi pre firmamentul literaturei române, cari, ei cei dintîi, au deschis cartea limbii și adevărata carte a istoriei române“ [62], George Barițiu subliniase în cuvîntarea sa deosebita însemnătate a studiilor istorice. „Una din problemele *Societății Academice* — spusese Barițiu adresîndu-se lui Papiu Ilarian în ședința solemnă — de al cărui membru te salutăm noi astăzi pe domnia-ta este a recomanda națiunii studiul istoriei, este mai ales a confăptui din toate puterile sale pentru cultivarea istoriei naționale. Acesta este și studiul domniei-tale de predilecțiune. Acest cîmp, pre cît de frumos și atrăgător, tocmai pre atît e și întins, sau mai bine vast, întrecurmat de munți și rîuri mari, ca și în lumea fizică. Într-aceea, noi vom pune umăr la umăr și vom labora, deși nu cu atîtea succese cîte se vor fi așteptînd de la noi, desigur însă cu devotamentul rămas nouă de clironomie de la venerabilii noștri antecesori“ [63].

În 1872, George Barițiu a ținut o comunicare intitulată *Despre istoria mai nouă și mai ales despre istoria anilor 1848 și 1849*, în care el a subliniat încă o dată importanța studiului istoriei pentru poporul român. „Studiul istoriei patriei și a națiunii — spunea el — este pentru națiunea românească una din condițiunile esențiale de viață. Dacă limba unei națiuni se numește cu tot dreptul al ei suflet, apoi istoria ei este acel mijloc minunat prin care se manifestă viața sa națională, ea este diploma de legitimațiune cu care un popor se prezentă în societatea și în concertul celorlalte popoare“ [64]. „Din ziua în care se va da poporului istoria sa scrisă bine — mai arăta el — el va și începe a învăța din ea spre mantuența sa și a patriei sale“ [65]. În aceeași comunicare Barițiu sublinia însemnătatea istorică a evenimentelor revolutionare din 1848. În legătură cu aceasta, el remarca faptul că în 1848 „poporul nostru daco-român, îmboldit de cîțiva apostoli ai săi, încă a început a se descepta din letargia sa, conștiența de sine i-a revenit din nou, dorul de libertate a crescut, pulsul vieții naționale a început a bate mai accelerat“ [66].

Primul președinte al secției — avînd pe Iosif Hodoș vicepreședinte și pe N. Ionescu secretar — a fost în 1867 G. Barițiu, apoi în anii 1869—1871, această funcție a revenit lui Mihail Kogălniceanu, Barițiu ocupînd funcția de vicepreședinte, iar Papiu Ilarian și apoi Sion pe cea de secretar [67]. Dar activitatea lui Kogălniceanu în cadrul societății nu a cores-

puns așteptărilor, probabil din pricina treburilor sale politice și, în fapt, Bariţiu a continuat să fie conducătorul secţiei. De altfel, în anii următori, el a revenit la președinţia secţiei. În 1874 și 1875 biroul secţiei era compus din Bariţiu, Odobescu și N. Ionescu, iar în 1876—1878 din Bariţiu, Odobescu și V. Maniu [68]. Lucrările secţiei istorico-arheologice s-au concentrat în acești ani îndeosebi asupra editării operelor lui Dimitrie Cantemir, dar, în afară de aceasta, secţia s-a mai îndeletnicit cu întocmirea unui catalog al Muzeului de antichităţi și cu analiza diferitelor lucrări prezentate spre premiere sau numai spre apreciere *Societăţii Academice*. Activitatea secţiei ar fi putut fi eventual mai intensă, dacă ea ar fi beneficiat de fonduri ceva mai largi, dar prevederile bugetare au fost mai ales afectate în favoarea secţiei filologice și, în consecinţă, secţia istorică-arheologică nu a beneficiat decît de prevederile celei de-a șaptea părţi din cheltuielile preconizate în fiecare an. Merită să fie menţionată și iniţiativa avută de Ion Ghica în 1875, cînd a propus să se efectueze traducerea „tuturor părţilor care se referă la istoria și geografia ţărilor și naţiunii române, începînd cu autorii bizantini". În acest scop s-a format o comisie compusă din Kogălniceanu Odobescu, Urechiă, Laurian și Ghica [69]. În 1878, secţia istorico-arheologică a dezbătut, în mai multe ședinţe, lucrarea lui N Densușianu *Istoria revoluţiunii lui Horia* și s-a hotărît, după discuţii destul de animate, ca autorul să fie sprijinit în vederea lărgirii documentaţiei sale în arhivele din Transilvania și Ungaria [70]. De altfel, trebuie remarcat că mai ales în 1878, în preajma transformării societăţii, secţia istorico-arheologică a avut o activitate deosebit de vie, concretizată într-un număr foarte mare de ședinţe, desfășurate aproape în paralel cu ședinţele plenare. Trebuie amintită expunerea lui D. A. Sturdza asupra colecţiei de documente istorice adunate de Eudoxiu Hurmuzaki, respingerea unei lucrări necorespunzătoare a lui A. Crainic despre Avram Iancu, ca și a lucrării *Petrecerea românilor în Dacia de la Aurelian pînă în sutа XIII*, luarea în cunoștinţă a rapoartelor înaintate *Societăţii Academice* de Grigore Tocilescu în legătură cu misiunea sa în Rusia, chestiunea editării catalogului de monumente epigrafice etc. [71].

Una din cele mai de seamă activităţi ale secţiei istorico-arheologice a constat în editarea *Operelor* lui Dimitrie Cantemir, cărturar român de factură europeană și totodată pri-

mul academician român. În timpul sesiunii din 1871, *Societatea Academică* a luat hotărîrea de a traduce *Descrierea Moldovei* și, totodată, de a edita integral operele lui Dimitrie Cantemir [72]. În 1872 a apărut *Descrierea Moldovei* în limba latină și în anul următor traducerea ei în limba română, în 1876 primul volum din *Istoria Imperiului otoman; creșterea și scăderea lui,* în traducerea lui Iosif Hodoș. În 1878, cînd a apărut al V-lea tom al seriei operelor lui Cantemir, cuprinzînd *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor din Țara Muntenească* și *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea*, *Societatea Academică* a primit un amplu raport al lui Tocilescu, care — trimis în Rusia în problema manuscriselor cantemirești [73] — efectuase cu un deosebit succes călătoria de studii și se întorsese cu numeroase materiale și cu o documentație largă asupra problemei [74]. În momentul în care *Societatea Academică* era pe punctul de a se transforma în *Academie,* apăruse jumătate din numărul volumelor care cuprindeau operele lui Cantemir, ceea ce reprezenta, neîndoielnic, una din cele mai de seamă realizări ale societății [75].

Secția istorico-arheologică a avut între preocupările ei și pe aceea de a organiza o colecție numismatică. Începutul acesteia l-a făcut Alexandru Papiu Ilarian, cînd a adus la societate un număr de 160 de monede romane dăruite de protopopul Mihai Crișan din Reghin; în aceeași ședință, la 12/24 august 1871, V. A. Urechiă dăruise și el unele monede [76]. Dar începutul numismaticii în cadrul *Societății Academice* l-a marcat îndeosebi Dimitrie A. Sturdza, un pasionat numismat. La 10/22 septembrie 1875, *Societatea Academică* a luat act de o scrisoare a lui Sturdza privind cercetările sale numismatice [77], iar un an mai tîrziu el a oferit societății 450 de monede colecționate „din cea mai fragedă etate" [78]. Sturdza a pus însă condiția ca *Societatea Academică* să prevadă în bugetul ei „o mică sumă" pentru a se putea efectua noi achiziții de natură numismatică. În 1877, M. G. Suțu a donat societății 77 de monede [79] iar în 1878 au fost achiziționate prin cumpărare alte 200 de monede [80]. În momentul transformării sale, *Societatea Academică* pusese bazele colecției numismatice și lucrul era datorat îndeosebi lui D. A. Sturdza.

Cu toate că în activitatea ei *Societatea Academică* a pus accentul pe preocupările legate de limbă, ea a dat întreaga importanță istoriei. Aceasta corespundea însești necesităților națiunii și ale statului român devenit independent în timpul

ființării societății și care urmărea în mod firesc desăvîrșirea unității sale naționale. Nu e întîmplător faptul că în momentul transformării ei *Societatea Academică* număra 10 membri la secția istorico-arheologică, deși tot din cadrul acesteia încetaseră din viață Eudoxiu Hurmuzaki și Alexandru Papiu Ilarian. De asemenea, Barițiu, Odobescu, Urechiă, Sturdza și pînă în 1873 și Papiu Ilarian se arătaseră unii dintre cei mai activi membri ai societății, cu o contribuție eficientă dată și în rezolvarea problemelor secției filologice. Totodată, îndeosebi secția istorico-arheologică priveghiase traducerile din clasicii antichității, se îngrijise de tipărirea a patru volume din lucrările lui Cantemir și pusese bazele viitorului cabinet numismatic. În noua etapă deschisă de transformarea societății în *Academia Română*, secția istorico-arheologică va continua să desfășoare o laborioasă activitate, accentuată atunci cînd în cadrul ei vor fi cuprinși istorici de talie universală, ca A. D. Xenopol și N. Iorga.

A treia secție a societății, deși prevăzută în statutele din 1867, n-a putut lua naștere decît mult mai tîrziu. În 1870 și mai ales în 1871, *Societatea Academică* a discutat viu problema înființării acestei secții. „Toți dorim înființarea secției a III-a — a declarat Papiu Ilarian la 25 august/6 septembrie 1871. Bărbați demni nu ne lipsesc, dar lipsa totală de fonduri ne împiedică de a vota imediata ei înființare". „Ce ar putea face secțiunea a III-a înființată acum îndată !", a mai exclamat el. El a propus totuși să fie exprimată dorința de a se înființa această secție, compusă din șapte membri, și a se face pentru aceasta apel „la ajutorul românilor". La rîndul său, Odobescu, punînd chiar ipoteza unei apreciabile lărgiri a numărului de membri, a mers pînă acolo încît a susținut ca, eventual, fiecare secție să fie compusă din 21 de membri ; „...Să aducem toate științele în sînul nostru", spunea el. Hodoș și Roman au ezitat în problema dezbătută din pricina lipsei de fonduri [81]. Pînă la urmă s-a ajuns ca în cursul aceleiași sesiuni să fie aleși ca noi membri doctorul N. Kretzulescu, animator al vieții științifice de peste trei decenii, patriotul economist P. S. Aurelian și doctorul ieșean An. Fătu [82], care, împreună cu P. Poenaru, au putut forma primele cadre ale secției de științe a *Societății Academice*. Constituirea propriu-zisă a secției n-a avut însă loc decît în 1872, cînd secția și-a ales biroul în persoanele lui Anastase Fătu (pre-

ședințe), P. Poenaru (vicepreședinte) și P. S. Aurelian (secretar) [83].

Mulțumită unei donații pe care a făcut-o Anastase Fătu chiar în 1872, s-au putut stabili un număr de premii menite a încuraja dezvoltarea științei și totodată a ajuta la cunoașterea mai temeinică a țării. Secția de științe naturale a scos la concurs o lucrare conținînd descrierea agricolă a unui județ și alta referitoare la flora unui județ. Totodată, secția a hotărît subvenționarea unor misiuni științifice pentru analiza apelor minerale din 11 izvoare anume stabilite, pentru alcătuirea unei hărți geologice a două județe și pentru studierea zăcămintelor de cărbune și petrol din județele Prahova și Dîmbovița [84]. De asemenea, s-a prevăzut achiziționarea de instrumente meteorologice în vederea punerii în funcțiune a 15 stațiuni de observație asupra stării timpului în reședințele de județe [85]. În acel an, prevederea bugetară a secției de științe naturale reprezenta, ca și aceea pentru secția istorico-arheologică, circa o șeptime din bugetul societății [86].

În sesiunea din 1873, Kretzulescu și Odobescu au cerut înmulțirea membrilor societății și îndeosebi a celor din secția de științe naturale [87]. Nesusținută de majoritatea membrilor, propunerea nu s-a văzut concretizată decît în 1874, cînd a fost ales ca membru al acestei secții Ion Ghica [88], talentat scriitor, dar totodată o minte sclipitoare, care se orienta cu ușurință în domeniul științelor economice. Cu toată întărirea secției, începuturile erau încă grele. Inițiativa și dărnicia lui Fătu nu s-au văzut răsplătite în primii ani, nearătîndu-se concurenți la premiile și misiunile stabilite ; tot astfel, punerea în funcțiune a stațiunilor meteorologice a întîmpinat mari greutăți. În 1876 abia, Aurelian a putut comunica societății observațiile meteorologice pe care le efectuase în București timp de șapte luni. Tabelele sale de observații pe anii 1876—1878, ca și cele efectuate de Petru Poni la Iași în 1878, au fost publicate în „Analele Societății Academice“ [89] ; în toamna anului 1878 s-a hotărît crearea unei noi stațiuni meteorologice la Brad, unde Ion Ionescu de la Brad s-a angajat să efectueze măsurătorile necesare [90]. Deși în 1876 au fost aleși ca noi membri ai secției de științe naturale Ștefan Fălcoianu, primul tehnician militar pătruns în viața academică românească, și harnicul Grigore Ștefănescu [91], geolog care începea chiar de atunci să-și dobîndească o reputație binemeritată în cercurile științifice internaționale, lucrările ei erau încă la început.

Merită însă să fie subliniat discursul de recepție pe care Anastase Fătu l-a prezentat în 1872 referitor la „încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România". De asemenea, trebuie menționat faptul că în ultimul volum de *Memorii și notițe* editat de *Societatea Academică* au fost publicate un număr de patru lucrări aparținînd membrilor secției de științe naturale, la care se adăuga una datorată unui colaborator al secției [92]. În pragul transformării societății, secția de științe începuse să se afirme și să concentreze totodată în cadrul ei pe unii dintre cei mai de seamă oameni de știință ai epocii.

Deși societatea a marcat în cursul activității sale, îndeosebi în primii ani, o oarecare stinjeneală, treptat activitatea ei s-a înviorat și s-a intensificat. În cursul existenței *Societății Academice* au fost prezentate un număr de patru discursuri de recepție, cu toate că numai o parte dintre membrii noi aleși și-au îndeplinit această sarcină (Papiu Ilarian, Sion, Poenaru și Fătu). În afara discursurilor lui Papiu Ilarian și al lui Fătu, despre care s-a mai amintit, Sion a consacrat discursul său vieții și operei lui Alexandru Donici, iar Poenaru, celei a lui Gheorghe Lazăr. Pe lîngă textul acestor discursuri publicate în „Analele" sale, *Societatea Academică Română* a editat patru tomuri din operele lui Cantemir, un volum din *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* al lui Eudoxiu Hurmuzaki (prin grija lui D. A. Sturdza), ca și *Istoria românilor supt Mihai Voevod Viteazul* a lui N. Bălcescu (prin grija lui Al. Odobescu), care, potrivit raportului delegațiunii din 1878, „a fost primită cu deosebită simpatie de public" [93]. Acestora li s-au adăugat, desigur, lucrările de natură filologică, cele două volume ale *Gramaticii* lui Cipariu (1869 și 1876), *Dicționarul* proiect al lui Laurian și Massim (1871, 1876) și *Glosarul* acelorași (1876). Mai trebuie arătat că în cursul existenței sale *Societatea Academică Română* a acordat premii pentru trei lucrări originale : menționata *Gramatică* a lui Cipariu (premiul Zappa), lucrarea lui Tocilescu privind *Dacia înainte de romani* (premiul Odobescu) și *Istoria arheologiei* a lui Odobescu (premiul Năsturel) [94].

În „Analele Societății Academice Române" au fost publicate, în afara dezbaterilor și a discursurilor de recepție amintite, un număr de „opere" prezentate societății de membrii ei în domeniul filologiei, istoriei și științelor naturale. Mai numeroase au fost lucrările din domeniul istoriei, ele datorîn-

du-se în majoritate lui George Barițiu. În ultima perioadă de activitate a societății s-au evidențiat în prezentarea lucrărilor D. A. Sturdza și Grigore Tocilescu, deși acesta din urmă nu făcea încă parte din societate. Lui Tocilescu i s-a publicat în 1877 *Dacia înainte de romani*. Problematica dezbătută în societate era destul de întinsă, pornindu-se de la analiza activității cărturarilor din trecut la prezentarea unor evenimente ale istoriei politico-militare, sociale sau culturale. Totodată, este evident că, începînd din 1877, activitatea *Societății Academice* a marcat o cotitură în privința numărului și al caracterului mai variat al lucrărilor abordate și publicate de membrii ei. Se remarca, de asemenea, o înmulțire a lucrărilor din domeniul arheologiei, geologiei, numismaticii și chiar al problemelor economico-sociale.

În afara lucrărilor cu caracter original, *Societatea Academică* a patronat publicarea unor traduceri din scriitorii clasici ai antichității. În această privință, trebuie amintite traducerile din scrierile lui Tacit, Cezar, Cicero, Dio Cassius și Sallustius, datorate lui Gavril Munteanu, C. Copăcineanu și D. Caianu, Anghel Demetrescu, D. A. Laurian și D. I. Dobrescu. Lucrările editate au fost în prealabil minuțios analizate de comisii ale societății, care se arătau intransigente atunci cînd lucrările nu erau corespunzătoare cerințelor științifice. *Societatea Academică* a patronat tipărirea lucrărilor merituoase și totodată a acordat premii autorilor traducerilor. Mai merită să fie subliniat faptul că, pentru a asigura o bună efectuare a traducerilor, societatea a adoptat instrucțiuni precise ce urmau să fie respectate de cei care-și asumau o astfel de sarcină [95]. Discutarea traducerilor a prilejuit exprimarea în *Societatea Academică* a unor sentimente de gratitudine față de Alexandru Ioan Cuza — donatorul fondului din care se acordau aceste premii —, manifestate de Odobescu, dar însușite de întreaga societate [96]. Cu prilejul acordării primului premiu Cuza, pentru comentariul lui D. Caianu la *De bello civili*, Al. Odobescu a amintit de fostul domnitor, care murise în cursul acelui an, și a exclamat: „Fie eternă memoria marelui domnitor al României Alexandru Ioan I. Cuza" [97]. De altfel, în aceeași sesiune, delegația propusese societății ca bustul lui Cuza să fie așezat în sala de ședințe [98].

În cursul activității ei, *Societatea Academică* și-a extins aria de preocupări și în același timp a înțeles necesitatea unor contacte științifice internaționale, pe care le-a realizat prin

expedierea publicațiilor ei peste hotare — stabilind chiar depozite la anumite librării din Viena, Paris, Londra, Roma, Madrid și Petersburg [99] — și prin trimiterea acestor publicații unor savanți străini. Totodată, contactul cu lumea științifică internațională a fost accentuat prin alegerea ca membri onorari și chiar ca membri corespondenți a unor învățați străini. De asemenea, o altă cale pentru stabilirea și dezvoltarea acestor legături a reprezentat-o participarea membrilor *Societății Academice* la lucrările congreselor științifice internaționale. Unul din membrii onorifici ai societății, baronul d'Avril, rudă a lui Odobescu și fost agent al Franței în România, a invitat în 1871 pe colegii săi de la București la un congres internațional de geografie ce urma să se țină în anul următor la Paris [100]. Ținînd seama de problematica congresului, *Societatea Academică* a pus la concurs mai multe lucrări destinate a fi prezentate reuniunii internaționale menționate (emigrația galilor, apartenența etnică a dacilor, caracterele etnografice ale românilor din Macedonia, Tesalia și Epir) [101]. În 1878, Grigore Ștefănescu a participat la un congres internațional de geologie și în același an B. P. Hasdeu a luat parte la un congres internațional de orientalistică desfășurat în Italia [102]. În afara acestor participări la congrese, mai trebuie menționate misiunile de cercetare patronate de *Societatea Academică*. Cea dintîi dintre acestea a fost efectuată de Tocilescu în Rusia, în 1877—1878 [103]. Dacă în cursul sesiunii din 1878 a fost respins proiectul unei misiuni similare la British Museum [104], în schimb, *Societatea Academică* a votat un fond care urma să fie pus la dispoziția lui N. Densușianu în vederea efectuării de cercetări de arhivă în Transilvania și Ungaria privind răscoala din 1784 [105].

Întemeiată modest, biblioteca *Societății Academice* s-a dezvoltat treptat în cursul activității acesteia, beneficiind de un număr de donații din partea episcopului Dionisie (fondul Cornescu-Olteniceanu), V. A. Urechiă, Al. Odobescu, Ghenadie Popescu etc. Petrache Poenaru și-a dăruit indemnizația sa pentru ca să fie cumpărat mobilierul necesar bibliotecii [106], iar Ion Ghica a deschis calea unor masive donații de manuscrise prin încredințarea la bibliotecă a manuscriselor „mult regretatului... istoric N. Bălcescu“ [107]. Documente și manuscrise au fost donate de Odobescu, de V. A. Urechiă, care de altfel a fost primul donator de documente, de D. A. Sturdza, care a oferit în 1877 manuscrisul *Psaltirii în versuri* a lui

Dosoftei [108]. În 1878, biblioteca a fost îmbogățită prin achiziționarea bibliotecii lui Alexandru Papiu Ilarian [109]. Ea a ajuns să numere, la 22 septembrie/4 octombrie 1878, 2 190 de lucrări în 3 805 volume, în afara colecțiilor de documente și manuscrise și a colecției numismatice [110]. Deosebit de interesantă a fost intervenția pe care a făcut-o la 2/14 septembrie 1878 D. A. Sturdza, cînd a subliniat „necesitatea ce este de a se colecționa la biblioteca societății cărțile, ziarele și diferitele publicațiuni contemporane, care pot să fie utile odată pentru istorie". El exprimase, totodată, „desideratul a se mijloci să se facă prin corpurile legislative o lege prin care să fie obligați toți tipografii și litografii a trimite, atît societății, cît și celor două biblioteci din București și Iași, cîte două exemplare, cu portul scutit de timbrul poștal". Era prima propunere făcută pentru crearea depozitului legal și procesul-verbal menționează că dezideratul a fost „împărtășit de majoritatea membrilor societății" [111].

Membrii societății erau deplin conștienți de însemnătatea națională a misiunii lor [112] și acest lucru l-a făcut pe I. C. Massim în 1870 să amintească în raportul pe care l-a întocmit pentru a analiza activitatea de trei ani a societății de „miile de cetățeni ai capitalei" care întîmpinaseră în 1867 pe membrii societății „pînă departe afară din barieră", ca și de saluturile pe care le adresaseră noii societăți organele de presă italiene, franceze și spaniole [113].

Discursurile de recepție, rostite în ședințe solemne, au fost, de cele mai multe ori, prilej de manifestare a acelorași simțăminte patriotice. Așa a fost discursul lui Papiu Ilarian consacrat [114] lui Sincai, ori cel al lui Poenaru dedicat lui Lazăr [115]. Cînd Sion a prezentat discursul său dedicat lui Alexandru Donici, Laurian a făcut următoarele remarce la încheierea cuvîntării: „...Vocea d-lui Sion este expresiunea cea mai fidelă a națiunii române în privința meritelor lui A. Donici. Nu ne rămîne dară decît să urăm României ca divina providență să o doteze cu cît mai multe talente de asemenea natură. Să trăiască România!" [116].

Societatea Academică a distribuit stipendii — burse — tinerilor români din provinciile românești din afara statului național, începînd cu luna septembrie 1867 [117]. Trebuie precizat că fondurile necesare acestor burse erau date de orașele cu intensă activitate portuară, Galați și Brăila, ca și de județul

Covurlui, iar apoi și de orașul Turnu-Măgurele. Sintetizînd scopul acestei inițiative, prefectul județului Covurlui scria în vara anului 1867 că se urmărea „a veni înaintea celei mai mari, celei mai viu simțite nevoi naționale", creîndu-se „o inteligență învățată și pioasă crescută în durerile și sintimentul național... care să fie providența națiunei" [118]. Tineretul din provinciile aservite și-a manifestat mulțumirea și recunoștința. „Cultura în genere, dar mai ales cultura națională — scria Simeon Botizan societății la 23 august/5 septembrie 1867 — este garanția eternă a esistinței unui popor. Aceasta este doctrina la care se închină convingerea seclului presinte" [119]. „Lamentele noastre — scria un tînăr transilvan — au trecut dincolo, peste Carpați, și au înduioșat animele fraților..." [120]. Prin stipendiile acordate chiar în anul intrării ei în activitate, *Societatea Academică* a apărut intelectualilor români supuși dominației străine nu numai ca cel mai înalt for de cultură al întregului popor român, dar totodată și ca principalul centru de sprijin pentru dezvoltarea culturii naționale românești.

Fiind prezentă prin reprezentanții săi la serbările de la Putna din 1871 [121], ajutînd *Astra* în acțiunea ei consacrată întemeierii unei Academii juridice transilvane [122], ori distribuind gratuit publicațiile ei școlilor medii ale românilor ardeleni [123], *Societatea Academică Română* și-a manifestat un sprijin constant dat acțiunilor naționale. În 1875, în raportul pe care secretarul general I. C. Massim l-a făcut referitor la activitatea acelei sesiuni, a fost evocat rolul pe care *Societatea Academică* îl avea pe plan național. „Scientia — spunea el — si prin urmare potentia asupra propriei noastre țări nu ne-o putem da decît noi înșine prin laborioase și constatorie sacrificii din partea tuturora". *Societatea Academică*, arăta el, își făcea „sacra datorie de a invita toată suflarea românească, spre a vivifica focul și lumina scienței propria română" [124].

În ziua de 8/20 septembrie 1877 a fost prezentat în sesiunea *Societății Academice*, la care participau și membrii ei transilvani, raportul comisiei speciale care fusese însărcinată să examineze activitatea delegațiunii în 1876—1877. În acest raport se exclama că „afirmarea individualității noastre naționale și declararea independenței noastre politice nu sînt fapte care să ne distragă un moment de la ocupațiunile predilecte ale timpurilor de pace, căci cultura limbei și a istoriei patriei caută să-și manifeste fecunditatea sa mai vîrtos atunci

cînd națiunea se scoală spre a-și deschide noi căi de dezvoltare și de progres“ [125]. Prin aceasta *Societatea Academică Română*, care reprezenta pe toți oamenii de cultură români dinăuntrul hotarelor statului liber, dar și pe cei din provinciile aservite dominației străine, își exprima categorica aderare la actul de majoră însemnătate al cîștigării independenței naționale.

Noua situație politică a statului român și totodată dezvoltarea pe care o luase cultura românească în cursul existenței *Societății Academice* arăta însă acum, după ce independența fusese dobîndită, că necesitățile și posibilitățile de exteriorizare ale culturii românești impuneau o lărgire a cadrelor de activitate ale societății, devenite prea restrînse. Înseși lucrările *Societății Academice* din ultimii ei ani de ființare indicau un evident proces de transformare, mai ales de extindere a preocupărilor ei. De altfel, problema unei lărgiri a activității academice în România depășea prin importanță pe înșiși membrii societății și reprezenta una din problemele a căror rezolvare revenea națiunii întregi și îndeosebi guvernului statului român independent.

În cursul sesiunii din 1878, Ion Ghica a arătat — în calitatea sa de președinte al societății — în ședința de la 2/14 septembrie că el aprecia „oportun și timpuri favorabile de a se mijloci să se facă o anume lege care să confirme instituțiunea societății ca institut de stat“ [126]. Dezideratul reflecta, în afara ideii unei extensiuni de activitate, și necesitatea de a se obține o creștere a sprijinului material al statului (în bugetul pe anul 1878/1879 din 108 124 de lei doar 15 000 reprezentau subvenția statului !) [127], ca și un local propriu al societății „Guvernul și camerile liberale de astăzi — rezumă procesul verbal intervenția lui Sion provocată de îngrijorări exprimate de Laurian — dumnealui crede că vor admite legea cea mai generoasă, care să asigure mai bine existența instituțiunii și să-i confirme mai bine autonomia și prestigiul“. Membrii societății au purtat o „întinsă discuțiune“ și majoritatea lor a decis ca delegațiunea împreună cu o comisie alcătuită din Babeș, Laurian și Sturdza să preia asupra lor rezolvarea problemei cu autoritățile superioare de stat [128].

În penultima ședință a sesiunii din 1878 s-a luat hotărîrea ca, în cazul promulgării legii referitoare la organizarea societății, președintele „să convoace în mod extraordinar societatea, spre a se reconstitui“ [129]. În raportul prezentat de

secretarul general Sion, la încheierea sesiunii *Societății Academice Române,* membrii acesteia erau informați că ministrul cultelor și al instrucțiunii, apreciind activitatea „încordată" a societății și „rolul ce ea este chemată a juca în viitor pentru progresul culturii intelectuale a națiunii", a înaintat corpurilor legiuitoare un proiect prin care „nu numai că confirmă existența societății, dar o ridică chiar la rangul de *Academie,* asigurîndu-i atît o subvenție anuală stabilă, cît și independența ei, destinîndu-i totodată și un loc pre care să-și facă un edificiu propriu al său, astfel ca, în viitor, această instituțiune să ajungă a fi cu o destinată solidă, autonomă, eternă și fără nici o grijă de fluctuațiunile politice" [130]. Era evident că societatea înființată în 1866 și inaugurată în 1867 era pe pragul transformării ei într-o instituție mai amplă și mai temeinic organizată, corespunzătoare progreselor culturii naționale, dar mai ales noii situații a României, care-și dobîndise independența.

NOTE

[1] Vezi Alexandru Dobre, *Societatea Academică Română. Constituirea Secției științifice. Obiective, demersuri, realizări,* în „Memoriile secțiilor științifice ale Academiei Republicii Socialiste România", tomul II (1980), p. 325—338.

[2] „Analele Societății Academice Române", tomul IX, p. 74. Mai vezi : Alexandru Dobre, *Analele Societății Academice Române, fascicula anului 1868,* în „Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei Republicii Socialiste România", seria IV, tomul III (1978), p. 113—122 ; Petre Florea, *Activitatea Societății Academice Române oglindită în presa vremii (1866—1879),* în *loc. cit.,* vol. VI (1981), p. 65—71

[3] „Analele Societății Academice Române", tomul I, p. 141.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem,* tomul III, p. 32.

[6] Arh. Academiei Republicii Socialiste România, dos. 1867 A 1, f. 111—112.

[7] *Ibidem,* dos. 1867 A 5, f. 36—39 și 44.

[8] „Analele Societății Academice Române", tomul I, passim ; tomul X. Secțiunea a II-a, p. XXI.

ACADEMIA ROMÂNĂ ÎN ANII 1879—1918

Statutul de independență dobîndit de România a creat condițiile pentru transformarea *Societății Academice Române* într-o instituție cu „o poziție mai stabilă, un cerc de lucrări mai întins, o activitate mai continuă". [1] Proiectul de lege pentru transformarea Societății Academice Române a fost adus în discuția Camerei de ministrul Gheorghe Chițu. Susținut de istoricul G. Missail și de doctorul G. Polizu, el a fost adoptat cu o mare majoritate a voturilor. În Senat, raportorul proiectului a fost M. Kogălniceanu. La 29 martie/10 aprilie 1879 a fost promulgată legea în baza căreia „*Societatea Academică Română*... se declară Institut Național cu denumirea *Academia Română*". Articolul 2 al legii fixa țelurile mai largi ale instituției : „Cultura limbii și a istoriei naționale, a literaturelor, a științelor și frumoaselor arte" [2].

Întrunită în sesiune extraordinară, două luni după promulgarea legii, *Academia* a luat cunoștință de noua situație în care se găsea și a trecut la elaborarea statutelor. Dar mai înainte societatea a hotărît — la propunerea lui Vasile Maniu — să recheme „în sînul său" membrii care timp de mulți ani nu activaseră. De această hotărîre au beneficiat episcopul Melchisedec, V. Alecsandri și T. Maiorescu, cărora li se vor adăoga G. M. Fontanin și Andrei Mocioni [3]. În cursul sesiunii n-au fost declarate vacante decît locurile lui C. A. Rosetti și Ștefan Gonata [4], cel dintîi persistînd probabil în refuzul său de a participa la lucrări, neavînd suficiente cunoștințe de

specialitate, iar cel de al doilea nefiind în situația de a putea activa în mod efectiv. A doua zi după hotărîrea rechemării lor, atît Vasile Alecsandri cît și Titu Maiorescu au fost prezenți la lucrări, ceea ce dovedea că inițiativa se bucurase de deplinul lor consimțămînt.

La 5/17 iunie, comisia pentru elaborarea statutelor — constituită din Al. Odobescu, A. Treboniu Laurian, T. Maiorescu, Vincențiu Babeș și P. S. Aurelian — și-a prezentat proiectul [5], care a fost adoptat la 21 iunie/3 iulie [6]. În baza statutelor [7], *Academia Română* era împărțită în trei secții : *literară, istorică* și *științifică,* păstrîndu-se deci structura organizatorică a *Societății Academice.* Cea dintîi secție urma să se ocupe „cu diversele cestiuni literare", cu lingvistica și cu „cestiunile de bele-arti". Cea de-a doua, cea istorică, trebuia să se consacre, potrivit obligațiilor statutare, „diverselor cestiuni de istorie și scienție sociale". În mod concret, în atribuțiile ei intrau culegerea și editarea documentelor, misiunile de cercetare și explorările arheologice. În sfîrșit, secția științifică „se ocupă — arătau statutele — cu lucrările de sciințe exacte și fizice, care au de scop utilitatea generală", precizarea finală marcînd legătura cu practica.

Academia Română urma să activeze în plen, în secții, în comisii ori prin acțiunile individuale ale membrilor ei. Spre deosebire de *Societatea Academică, Academia Română* funcționa neîntrerupt, în timpul anului. Sesiunea generală de 25 zile avea să aibă loc primăvara, dar ședințele „ordinare" urmau să se desfășoare în fiecare săptămînă, în prezența oricărui număr de membri, cu excepția doar a cel mult două luni de vacanță în timpul verii. *Academia Română* avea să fie condusă de un președinte, ajutat de trei asesori sau vicepreședinți, aleși cu toții anual și care nu puteau funcționa mai mult de trei ani consecutivi. Rolul cel mai de seamă revenea secretarului general, ales pe șapte ani ; el trebuia să beneficieze de ajutorul celor trei secretari de secții. Se mai stabilea ca *Academia* să aibă un număr fix de 36 membri, cîte 12 de fiecare secție, la care se adăugau membrii de onoare și membrii corespondenți. Membrii erau aleși „pe viață" în sesiuni generale, la propunerea secțiilor, dar numai dacă întruneau două treimi din numărul voturilor.

În ziua de 7/19 iunie, Alexandru Odobescu a prezentat *Academiei* un proiect de regulament, menit a dezvolta dispozițiile statutelor [8]. Acest document a fost discutat în zilele

de 28—30 iunie/10—12 iulie și aprobat în unanimitate. Între altele, regulamentul stabilea durata ședințelor ordinare de lucru — de la orele 13 la 16 —, hotăra ca voturile referitoare la persoane să fie secrete (art. 17), acorda secretarului general o indemnizație lunară de 200 de lei, iar secretarilor de secție una de 100 de lei, sumă la care se adăugau diurnele plătite fiecărui membru — cîte 20 de lei de ședință, care se completa cu 10—30 de lei pe zi pentru membrii din afara hotarelor țării. Drepturile de autor pentru publicațiile *Academiei* erau fixate la 50 de lei pe coala de tipar. În sfîrșit, unul din articolele regulamentului stabilea numărul încă extrem de restrîns al personalului de administrație și de serviciu : un arhivar-bibliotecar, un copist și un om de serviciu.

Transformarea societății și lărgirea activității ei au făcut necesare noi alegeri. În sesiunea extraordinară din vara anului 1879 au fost aleși membri : Gheorghe Chițu, ministrul care susținuse legea de înființare a *Academiei Române,* fizicianul Emanoil Bacaloglu, botanistul Dimitrie Brîndză, doctorii Pavel Vasici și Iacob Felix și chimiștii Petru Poni și Nicolae Teclu [10]. Noii aleși, care aparțineau în special secției științifice, au contribuit la intensificarea activității societății. Cu toate acestea, și în noua etapă istorică problema prezenței membrilor la ședințele *Academiei* a creat deseori dificultăți. Membrii din afara hotarelor au continuat să întîmpine greutăți și absența lor s-a făcut nu rareori simțită [11], ceea ce a determinat ca la noi alegeri să se păstreze o majoritate apreciabilă pentru cetățenii statului român. Este de observat că Cipariu, cel dintîi vicepreședinte al societății, deși și-a anunțat sosirea la sesiunea generală din 1880 — veste primită cu „o vie plăcere“ — și din nou în 1882 [12], n-a participat niciodată la lucrările *Academiei Române* ; acest lucru s-a datorat sănătății și vîrstei sale, persecuțiilor la care a fost supus în monarhia austro-ungară, dar și orientării accentuat fonetice pe care a luat-o *Academia* în problemele de limbă.

În cursul celor patru decenii ale primei sale etape de existență, *Academia Română* a suferit pierderea a 53 de membri. Merită a fi semnalate, în cel dintîi deceniu de existență, moartea în 1881 a lui A. Treboniu Laurian, conducătorul *Societății Academice* după demisia lui Heliade Rădulescu [13], în 1887 aceea a lui Cipariu — pe care în raportul său secretarul general D. A. Sturdza l-a caracterizat drept „un mare și nobil exemplu de imitat pentru noile generațiuni“ [14] — și în 1890

aceea a lui Vasile Alecsandri. Acesta, spunea V. A. Urechiă, însemnase „o epocă întreagă“ [15] și, potrivit lui D. A. Sturdza, îmbărbătase „cu cîntecul său avîntul regenerator al românilor“ [16]. În 1891 a murit M. Kogălniceanu, după ce ținuse un strălucit discurs cîteva luni mai înainte [17], iar în 1892 George Barițiu, care „de la 1835 pînă în ajunul morții sale — arăta V. A. Urechiă — a lucrat neobosit cu zelul cel mai nobil pentru luminarea neamului românesc prin grai și prin scris“ [18]. În cursul aceluiași deceniu, au dispărut cărturarul istoric și scriitorul Alexandru Odobescu, deosebit de activ în *Societatea Academică* și în primii ani de existență ai *Academiei Române* [19]. Ion Ghica, despre care se scria în raportul secretarului general în același an, „tot ce era cultură, știință, literatură îl interesa în cel mai înalt grad“ [20] și doctorul Nicolae Kretzulescu [21]. Prin moartea acestuia dispărea, la sfîrșitul veacului al XIX-lea, ultima personalitate marcantă a generației de la 1848.

Locul celor dispăruți a fost încredințat altor cărturari. În 1881 a fost ales literatul Iacob Negruzzi, în 1886 geologul Cobălcescu, în 1890 istoricul Grigore Tocilescu — membru corespondent încă din timpul *Societății Academice* și unul dintre primii premiați ai acesteia —, iar în 1891 Iosif Vulcan [22]. Acesta a fost propus îndeosebi pentru „meritul de a se afla încă, după 25 de ani trecuți“ în capul revistei „Familia“ [23]. Deosebit de importante au fost chemările în sînul *Academiei Române* a matematicianului și bărbatului de stat Spiru Haret, a marelui istoric A. D. Xenopol, a doctorului Victor Babeș, savant de faimă mondială, îndeosebi pentru descoperirile sale în domeniul combaterii turbării, a chimistului C. I. Istrati și a inginerului Anghel Saligny, proiectantul și executantul podului de la Cernavoda de peste Dunăre [24]. Prin contribuția acestor oameni de știință, cărora li se vor adăuga în cursul deceniilor următoare și alții, știința românească s-a impus atenției cercurilor științifice mondiale în anumite sectoare ale cercetării.

În cursul primelor două decenii ale secolului al XX-lea, *Academia Română* a suferit pierderea lui V. A. Urechiă, a lui N. Ionescu și a lui Vincențiu Babeș — toți trei membrii ai societății încă de la începutul ei —, ca și cea a lui B. P. Hasdeu, a lui Iosif Vulcan și a lui Grigore Tocilescu [25]. Apoi *Academia* a deplîns moartea unor membri ai secției de științe care-și dobîndiseră un binemeritat prestigiu, ca dr.

D. Grecescu, Grigore Ștefănescu și Spiru Haret [26]. Pierderea în 1914 a lui Dimitrie A. Sturdza a fost de asemenea dureros resimțită [27]. În cursul primului război mondial au murit chimistul N. Teclu, filologul bucovinean I. Sbiera, criticul Titu Maiorescu, scriitorii Barbu Delavrancea și George Coșbuc, chimistul dr. G. Istrati și istoricul Constantin Giurescu [28]. În preajma trecerii *Academiei* într-o nouă etapă a existenței sale, nu mai trăia la sfîrșitul anului 1918 decît un singur membru al perioadei de început : I. Caragiani.

În aceleași decenii de început ale veacului al XX-lea au fost aleși membri ai *Academiei* specialiști în cercetarea științelor naturale ca Șt. Hepites, L. Mrazec, Gr. Antipa, I. Simionescu și I. Inculeț [29], doctorul Gheorghe Marinescu [30], matematicianul G. Țițeica [31], filologi ca Alexandru Philippide, I. Bianu — succesor al lui D. A. Sturdza în grija pentru tezaurul cultural deținut de *Academie* —, Sextil Pușcariu și Ovid Densușianu [32] ; istorici ca N. Iorga, I. Bogdan, V. Pârvan, D. Onciul, C. Giurescu, I. Lupaș, A. Lapedatu [33], geograful Simion Mehedinți [34] și scriitorii Barbu Delavrancea, George Coșbuc, Duiliu Zamfirescu și Ion Brătescu-Voinești [35], primii doi murind însă — cum s-a arătat — în timpul primului război mondial [36]. În momentul desăvîrșirii unității statale a poporului român, *Academia Română* număra în sînul ei cea mai mare parte a personalităților reprezentative din toate domeniile de cultură, alese de pe *întreg* pămîntul locuit de poporul român [37].

Contribuții remarcabile la activitatea *Academiei Române* au dat în perioada cercetată un însemnat număr de membri corespondenți. Dacă în 1879 numărul acestora nu fusese fixat, în cursul sesiunii generale din 1891 el a fost limitat la 15 de fiecare secție, număr în care nu erau însă incluși străinii [38]. Membrii corespondenți s-au evidențiat în majoritatea lor printr-o activitate valoroasă, ceea ce a făcut ca plenul *Academiei* să le recunoască o poziție apropiată, în cadrul instituției, de cea a membrilor activi ; această hotărîre s-a luat în cursul unei discuții din timpul sesiunii generale din 1891, în care ei fuseseră susținuți de Hasdeu, Kogălniceanu și Sturdza [39]. Cea mai mare parte a membrilor activi au fost în prealabil membri corespondenți. Dintre membrii corespondenți ai acestei perioade, care nu au ocupat fotolii de membrii activi pînă în 1918, merită să fie amintiți doctorii A. Suțu, G. Asachi, N. Kalinderu, G. Levaditti, I. Cantacuzino, D. Gerota ; savanți în domeniul științelor exacte ca D. Negreanu, Sabba Ștefănescu,

C. Gogu, Emil Racoviță, Em. C. Teodorescu ; scriitorii I. Slavici, O. Goga, M. Sadoveanu și I. A. Basarabescu ; istoricii C. Esarcu, I. Tanoviceanu, T. Codrescu, Gh. Ghibănescu, I. Ursu, I. C. Filitti și Silviu Dragomir ; literați și filologi ca Anghel Demetrescu, G. Murnu și Pericle Papahagi, filozofi ca P. P. Negulescu și D. Gusti [40]. Mulți dintre acești membri corespondenți au devenit în următoarea etapă istorică membri activi. Mai trebuie menționați unii dintre membrii corespondenți străini, aleși în general dintre oameni de știință specialiști în problemele românești — filologul Gustav Weigand, istoricul sîrb Iovan Radonić, cercetătorul cetății Suceava, Karl Romstorfer, filologul Mario Roques și alții [41].

O altă categorie de membri au constituit-o membrii onorari aleși atît dintre români, cît și mai ales dintre străini. În primele patru decenii de existență a *Academiei Române* au fost aleși membri onorari bărbați de stat ca Gr. Grădișteanu, C. Bosianu, I. C. Brătianu și Teodor Rosetti [42], ultimul și în semn de recunoștință pentru că ajutase *Academia* să-și dobîndească propriul ei local ; conducători ai bisericii de pe întregul teritoriu locuit de români [43] ; cărturari vîrstnici ca Ion Ionescu de la Brad și genealogul Ștefan Greceanu [44], ori cărturari români împiedicați de a lua parte la lucrările curente ca Ion Cassian Soroceanu [45] ; mari artiști, ca pictorul Nicolae Grigorescu și George Enescu — „un muzicant desăvîrșit și un compozitor de mare talent“ [46]. Tot în numărul membrilor onorari au fost cuprinse numeroase personalități străine ale vieții științifice. În mod firesc, au fost aleși membri onorifici savanți străini specialiști în problemele românești și romaniștii (Urban Iarnik, Emile Picot, Angelo de Gubernatis, baronul Guillaume) [47], apoi cei mai de seamă istorici și arheologi ai vremii (Theodor Mommsen, Felix Dahn, Otto Benndorf, Louis Léger, Alfred Rambaud, Alfred von Domaszewski, Gustave Schlumberger, Karl Lamprecht, C. Jireček, Conrad Cichorius) [48], dar și numeroși savanți din domeniile științelor exacte, ca geologul Quintino Sella [49], chimiștii Ernst Ludwig, sir William Ramsay, Emil Fischer [50], fizicienii Vito Volterra și lord Rayleigh [51], matematicieni ca H. Poincaré, Felix Klein, Paul Appell [52], președinte al Academiei de Științe din Paris, naturaliști ca Antonio Baldacci și Raphael Blanchard [53]. Alegerea lor ca membri onorifici ai *Academiei Române* a fost primită de acești savanți cu o vie satisfacție. Președinte al *Academiei dei Lincei,* Sella, își exprima „particulara simpatie“ ce-i inspira

„valoroasa națiune română, cu care Italia este unită prin atîtea legături și suveniri", Gubernatis vorbea și el de „atîtea amintiri și atîtea aspirațiuni comune", iar Alfred Rambaud și-a manifestat la rîndul său „adîncile simpatii... pentru cauza națiunii române, care, după atîtea încercări, prin străduință și energie și-a cucerit locul său de onoare printre statele Europei și printre popoarele de sînge latin" [54]. Prin intermediul membrilor de onoare, ca și al membrilor corespondenți străini, *Academia Română* a stabilit legături cu cercurile științifice europene.

În 1879, odată cu reorganizarea societății, a fost ales președinte Ion Ghica, fostul conducător al *Societății Academice* [55], ceea ce reprezenta o îndrituită recunoaștere a meritelor pe care și le dobîndise acest bărbat de stat și om de cultură în realizarea transformării instituției. Ghica a fost reales în 1880 și 1881 [56] și apoi, pentru că statutele nu îngăduiau o a patra alegere succesivă — a fost desemnat în locul său Dimitrie Sturdza timp de doi ani, în 1882—1883 [57], pentru ca în 1884 Ghica să revină pentru alți trei ani în fruntea societății [58]. După expirarea acestei perioade, timp de alți trei ani (1887, 1888, 1889), președinte al *Academiei Române* a fost Mihail Kogălniceanu [59] ; apoi din nou președinția a trecut asupra lui Ghica în anii 1890, 1891 și 1892 [60]. În anul următor, cărturarul transilvănean George Barițiu a avut cinstea de a fi desemnat, deși transilvănean (ceea ce îl împiedica să conducă neîntrerupt societatea, al cărui sediu se afla în București), în funcția de președinte [61]. Alegerea a însemnat o manifestare de aderare a *Academiei Române* la lupta națională a românilor din Transilvania, aflați în plină acțiune memorandistă. Barițiu a încetat însă din viață la mai puțin de o lună după alegere și din nou, de data aceasta pentru ultima oară, Ion Ghica a preluat conducerea *Academiei Române* [62]. În 1895, 1896 și 1897, președinte a fost ales bătrînul doctor Nicolae Kretzulescu [63]. Conducători ai societății în perioada următoare au fost, fiecare timp de cîte trei ani, P. Poni (1898, 1899, 1900), P. S. Aurelian (1901, 1902, 1903), I. Kalinderu (1904, 1905, 1906), Anghel Saligny (1907, 1908, 1909) și Iacob Negruzzi (1910, 1911, 1912) [64]. În timpul războiului balcanic și în perioada neutralității, *Academia Română* s-a găsit sub conducerea doctorului C. I. Istrati [65], pentru ca în perioada participării României la primul război mondial să fie condusă de Petre Poni, fostul președinte din 1898—1900 [66].

Rolul cel mai însemnat în conducerea *Academiei Române* nu-l aveau însă președintele și cei trei vicepreședinți, desemnați doar pentru un an și putînd să fie realeși — ceea ce de obicei se și întîmpla (trei ani succesivi), ci secretarul general. Acesta putea fi reales după expirarea mandatului de șapte ani. Cel dintîi secretar general al societății a fost Alexandru Odobescu [67], dar el a demisionat după trei ani de funcționare (1879, 1881) [68] și sarcina sa a fost preluată în anii 1881—1884 de V. A. Urechiă [69]. Cu prilejul sesiunii generale din primăvara anului 1884, Dimitrie A. Sturdza, care se găsea de doi ani în fruntea societății ca președinte, a fost ales în funcția de secretar general [70], pe care n-a mai părăsit-o pînă la moartea sa, în 1914. Reales în 1891, 1898, 1905 și 1912 [71], el a ocupat funcția de secretar general timp de treizeci de ani și a adus o contribuție deosebit de importantă în privința administrării și înzestrării instituției. El a fost totodată un permanent și generos donator căruia i se datorează o bună parte din colecțiile *Academiei Române*. După moartea lui Sturdza a fost ales în funcția de secretar general Iacob Negruzzi [72].

Reorganizarea *Societății Academice Române* și transformarea ei în *Academia Română* a dat un cadru mai larg de activitate instituției fundamentale de cultură a țării, acestui for de îndrumare a culturii naționale în ansamblul ei. Noi sarcini, consecință a dobîndirii independenței României, au revenit implicit instituției, care era menită să contribuie la consolidarea pe plan cultural a independenței cîștigate și la pregătirea desăvîrșirii unității naționale. Indicînd necesitatea extinderii și îmbogățirii activității *Academiei Române*, P. S. Aurelian declara în ședința din 13/25 iulie 1879 că „nu numai de istorie națională se simte necesitatea", dar „și de noțiuni precise asupra țării, în toate ramurile științifice" ; în consecință el cerea „o descripțiune completă a solului..., a populațiilor ce-l ocupă și a tuturor ramurilor de activitate ale lor" [73]. Legînd în mod direct activitatea *Academiei* de dezvoltarea țării și de necesitățile acesteia, Ion Ghica observa în primăvara anului 1884 că, deși instituția căreia îi aparținea era încă „în situațiune modestă", neavînd „decît cele trei secțiuni cunoscute", „mai tîrziu poate România va avea Academii muzicale, militare, industriale, artistice" [74]. Această opinie reflecta tocmai necesitatea de lărgire a activității academice. Problema a reapărut acută în perioada primului război mon-

dial, cînd a pus-o în discuție doctorul Istrati [75]. Dar chiar mărginită în cadrul celor trei secții, care și-au extins însă treptat preocupările și au îmbrățișat fiecare o arie mai largă decît aceea ce le fusese fixată inițial, *Academia Română* și-a consolidat an de an pozițiile în cadrul statului independent român, ca for de cultură al întregului popor român. În 1898 D. A. Sturdza arăta, în această privință, în raportul său anual, că *Academia Română* ajunsese să dobîndească „o poziție înaltă". [76]

Consolidarea pozițiilor *Academiei*, lărgirea și maturizarea activității ei, realizările din diferitele domenii ale științei au îndrituit ca la sfîrșitul secolului al XIX-lea să se pună chiar problema unei aderări a ei la o asociație internațională a academiilor, care grupa în unele activități comune academiile din Berlin, Göttingen, Leipzig, Londra, München, Washington, Paris și Viena [77]; de altfel, mai înainte încă *Academia* delegase pe Grigore Tocilescu să conlucreze cu oamenii de știință germani în elucidarea problemei *limes*-urilor romane. Deși aderarea nu a avut loc, este neîndoielnic că prin activitatea ei și prin legăturile stabilite cu cercurile științifice mondiale, *Academia Română* aparținea acum instituțiilor de cultură universale. Conștient de această situație, doctorul Istrati declara la sfîrșitul perioadei cercetate: „...Dacă rădăcina Academiilor aparține solului natal, arborele în sine, cu florile și fructele sale, trăiește în adierea comună a atmosferei pămîntenești, în mișcarea ei și sub influența soarelui care le încălzește" [78]. De altfel, încă cu un sfert de veac mai înainte, D. A. Sturdza fixase rolul *Academiei Române* în Sud-Estul Europei, subliniind însă și rolul ei național. „Să lucrăm dar — scrisese el — și să încurajăm lucrările celor ce muncesc și cugetă pentru români, ca astfel să rămînem în Orientul Europei totdeauna un for nețăgăduit și influent de cultură și să întărim credința și convicțiunea tuturor că românii sînt la Dunărea de jos cei mai energici muncitori în domeniul științelor și al artelor, cei mai neobosiți propagatori ai civilizației" [79].

Academia Română s-a încadrat în centrul evenimentelor naționale și prin activitatea ei a întreținut simțămintele patriotice [80]. Prin delegații ei, instituția a participat la manifestările prilejuite de aniversarea anului revoluționar 1848 (în 1898) sau a Unirii (în 1909) [81]. Deosebit de semnificativă a fost apoi participarea și mai ales cuvîntarea rostită de

D. Onciul la ceremonia consacrată unui semimileniu de la moartea lui Mircea cel Bătrîn, celebrată în februarie 1918, în timpul ocupației germane [82]. Delegați ai *Academiei* au luat parte la inaugurarea unor monumente : cel al lui Ștefan cel Mare și cel al lui Vasile Alecsandri (amîndouă la Iași), monumentul de la Războieni, statuia lui C. A. Rosetti și în 1912 monumentul lui Alexandru Ioan Cuza de la Iași [83]. De asemenea, în 1904, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, delegați ai *Academiei* au participat la manifestările naționale ce au avut loc cu acest prilej la Putna și Borzești [84]. *Academia Română* a înțeles să ia parte la înmormîntarea fruntașilor vieții publice, care-și dăduseră contribuția la făurirea României moderne, în 1880 ea deplasîndu-se, de pildă, *in corpore* la înmormîntarea „ilustrului ostaș român" Gheorghe Magheru [85]. Participînd la doliurile naționale, *Academia* a luat act cu durere de tragicul accident care a pus capăt vieții lui Aurel Vlaicu, căruia ea îi acordase un premiu pentru „aeroplanul Vlaicu" și despre care doctorul Istrati spunea că „a servit românismului și omenirii" [86]. O deosebită cinstire a fost dată de *Academia Română* lui Vasile Alecsandri, poet național și unul dintre membrii ei cei mai activi. În 1903, Iacob Negruzzi a sugerat deschiderea unei subscrieri pentru ridicarea unui monument al poetului în piața Teatrului Național [87]. Acest plan nu s-a înfăptuit — la un moment dat a fost vorba ca statuia să fie așezată în fața noului local al *Academiei* —, dar în schimb inițiativa doctorului Istrati din 1911 privind preluarea în grija *Academiei* a mormîntului și casei lui Alecsandri de la Mircești [88] și ajutorarea văduvei acestuia a cunoscut un început de realizare. Nepoatele poetului au cedat *Academiei* cele două pogoane unde se găseau obiectivele vizate, iar *Academia* a început să plătească Paulinei Alecsandri o pensie lunară de 200 de lei și a proiectat construirea mauzoleului. Înfăptuirea proiectului se va concretiza în etapa deschisă României prin desăvîrșirea unității ei de stat [89].

Academia Română a fost unul din instrumentele de desăvîrșire a statului național unitar. În 1892 D. A. Sturdza justifica poziția deosebită a *Academiei Române* prin aceea că unitatea națională nu era desăvîrșită. „În alte țări mai bătrîne — scria el — care au izbutit a-și asigura temeinic existența și traiul, academiile reprezintă mai mult conlucrarea înfrățită a celor mai învățați ai națiunii pe întinsul teren al

științelor. La noi, *Academia* are mai mult un caracter național. Limba și istoria sînt principalele ei ocupațiuni, căci limba și istoria ni se contestau și ni se contestă neîncetat“ [90]. Aceste opinii asupra rolului înaltei instituții de cultură erau departe de a fi singulare. Un deceniu și jumătate mai tîrziu, bucovineanul I. G. Sbiera ținea și el să sublinieze rosturile adînc naționale ale instituției, subordonîndu-le chiar celor științifice. „Scopul *Academiei* — arăta el — mai întîi de toate este nu atît știința... cît este unitatea culturală a tuturor românilor.“ [91]

Academia Română a acordat sprijin românilor din afara hotarelor statului din acea vreme. Exponent al acestui punct de vedere, în 1881 Vasile Alecsandri a cerut „ca *Academia* să fie mult mai darnică, foarte darnică, cu acele societăți și instituțiuni românești ce se formează totdeauna cu fonduri și cu puteri mărginite dincolo de hotare“ [92], opinie însușită de *Academie*.

Fruntașii românilor aflați sub dominație străină înțelegeau să recunoască autoritatea culturală a *Academiei* de la București. În 1882, Odobescu anunța cu bucurie hotărîrea *Societății pentru cultura și literatura română* din Bucovina de a adopta ortografia *Academiei*, iar în 1905 mitropolitul Victor Mihalyi de Alba-Iulia comunica hotărîrea de a introduce în eparhia sa sistemul ortografic al *Academiei Române* [93]. Cărturari români de peste hotare căutau să ajute activitatea înaltului for de cultură din București. În 1890 I. Bianu a putut prezenta două vechi manuscrise românești pe care le trimiseseră în dar *Academiei* doi preoți români transilvăneni, iar Ioan Pop Reteganul din Rodna Veche a dăruit instituției de la București o importantă colecție de poezii populare culese de el [94]; cincisprezece ani mai tîrziu, Bianu anunța faptul că mai mulți cărturari transilvani trimiseseră cărți prin Nerva Hodoș spre a sprijini realizarea *Bibliografiei românești vechi* [95].

Cînd în 1891 *Academia* a sărbătorit 25 de ani de existență, a primit felicitări de la liceeni din Blaj — textul adresei acestora citindu-se într-o ședință a ei [96] —, de la episcopul N. Popea, de la Societatea *„România Jună“*, de la Oficiul școlar Ceacova din Banat, de la Academia ortodoxă din Bucovina, de la „românii din Blaj“, ca și de la membrul onorific I. Soroceanu [97]. În același an, Iosif Vulcan, ales membru, a declarat că înțelesese intenția *Academiei* „ca în areopagul nostru literar să fie reprezentată viața intelectuală română de pretutindeni“

Răspunzîndu-i, Hasdeu îi declarase că în *Academie*, atunci cînd cineva spunea „român" ștergea Carpații [98]. Un an mai tîrziu, sărbătorirea lui Barițiu la împlinirea vîrstei de 80 de ani a prilejuit noi manifestări puse în slujba ideii naționale. V. A. Urechiă, Gr. Ștefănescu, Gr. Tocilescu, P. Poni și Iosif Vulcan au dus sărbătoritului o adresă omagială a *Academiei* [99]. Manifestările de doliu care au avut loc un an mai tîrziu, cu prilejul morții lui George Barițiu, s-au concretizat din nou în manifestații cu caracter național, la care *Academia* a participat prin reprezentanții ei [100].

Înalta instituție s-a solidarizat în momente grele cu românii supuși încă dominației străine. La 27 mai/8 iun. 1894 aceasta a adoptat un apel prin care lua apărarea românilor transilvăneni. „*Academia Română* — se arăta într-un apel din 1894 —, cercetătoare a istoriei neamului românesc, face un apel călduros la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd dintre națiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pașnica și armonica dezvoltare a omenirii prin științe și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de sforțările ce au făcut și fac spiritele superioare, cari de secoli lucrează la progresul constant al omenirii" [101].

În măsura limitelor clasei căreia îi aparțineau, unii membri ai *Academiei* s-au arătat deosebit de sensibili față de chestiunea țărănească, una dintre problemele sociale cele mai acute ale vremii [102]. Încheindu-și discursul din 1891, bătrînul Kogălniceanu, înfăptuitorul reformei agrare din 1864, a cerut o ridicare a situației materiale a țărănimii [103]. Repetate frămîntări țărănești, culminînd cu marile răscoale din 1888 și 1907, au arătat în acei ani acuitatea problemei țărănești [104]. Exprimînd îngrijorări ale părții lucide a claselor dominante în timpul sesiunii generale din 1899, I. Kalinderu a opinat ca *Academia* „să nu caute numai la creșterea veniturilor, ci să se preocupe cît mai mult de starea locuitorilor". Salutînd această părere, Hasdeu și Xenopol au cerut consemnarea ei integrală în procesul-verbal al ședinței, iar cel de al doilea a mai susținut necesitatea ca *Academia* „să poarte cel mai viu interes pentru locuitorii de pe moșiile sale" [105]. Un an mai tîrziu doctorul Victor Babeș, prezentînd colegilor săi comunicarea *Tratamentul pelagrei*, a susținut că pelagra este o boală

a mizeriei și a pledat și el pentru ameliorarea situației țărănimii. După lectura comunicării, D. A. Sturdza a mărturisit că legislația agrară din 1864 „s-a făcut mai ales din punctul de privire al marilor proprietari“ [106].

În preajma răscoalei din 1907, în *Academie* s-au ridicat glasuri care au cerut ca cel puțin pe moșiile aflate în posesiunea ei țăranii să fie tratați omenește. Petre Poni a semnalat faptul că arendașul moșiei Moara Grecilor de la Vaslui ura case arenda de la 28 000 la 68 000 de lei, ceea ce, după el, arăta că arendașul „a luat de la *Academie*, pentru prețul ce dă, nu numai dreptul de a cultiva pământul, ci și exploatarea fără margini și fără milă a țăranilor“ [107] ; Poni a fost susținut de Spiru Haret. În intervenția făcută cu același prilej, Xenopol a stabilit o corelație între problema țărănească și cea a desăvîrșirii unității naționale. Semnificativă e și opinia sa că măsurile de ușurare a condiției țăranilor pe care le-ar fi luat *Academia* urmau să constituie „exemplul cel mare“. În continuare, a luat cuvîntul doctorul Istrati, care și-a exprimat părerea că marea proprietate „despoaie“ pe locuitori, iar P. S. Aurelian a adăugat că testatorul lăsase *Academiei* moșia pentru a ușura starea țăranilor și nu pentru a permite „o exploatare nemiloasă“. În încheierea discuțiilor s-a hotărît anularea arendării și o nouă arendare cu condiții fixe privind cantitatea minimă de pămînt ce trebuie dată de arendaș țăranilor, prețul maxim de închiriere ce urma să fie plătit de țărani pentru pămîntul de muncă și pentru păsunatul vitelor, ca și prețul minim al muncilor agricole [108]. În 1907, în timpul răscoalei țărănești, cînd N. Iorga apăra cauza țăranilor în presă și la tribună, Xenopol a denunțat cu energie în *Academie* cauzele stării mizere a țărănimii [109]. Doi ani mai tîrziu, tot Xenopol avea să salute cu satisfacție arendarea a patru moșii ale *Academiei* direct țăranilor [110].

În ultima parte a perioadei cercetate s-au auzit mai multe voci în *Academie* care au cerut ca activitatea acesteia să nu se adreseze numai cercurilor științifice și literare, ci ca ea să devină totodată răspînditoarea cunoștințelor în mase largi. La 16/29 mai 1914, I. Simionescu declara „că acest gol al lipsei bibliotecei populare tot *Academia* trebuie să-l umple“ [111]. Cîteva luni mai tîrziu, membrii *Academiei* primeau o impresionantă scrisoare de la Petru Mioc, țăran de la Berliște din Banat, în care se exprima setea de cultură a maselor sătești. Mioc cerea „cărți folositoare din care țăranii să învețe

cum să cultive mai bine pămîntul, ca să dea un cîștig mai bun, cum să cunoască ei cine au fost moșii și strămoșii noștri, ce a fost neamul din care ne tragem, ce sîntem azi, și ce vom putea fi mîine...". „Eu nu cer pîne — scria săteanul bănățean —, căci știința pîne îmi va aduce, nu cer bani, nu cer averi, ci cer și vă rog ca să-mi dați și mie să gust din poamele atît de dulci ale marilor bărbați în știință și cultură ai neamului nostru". Această scrisoare a provocat intervențiile verbale ale lui C. Istrati, I. Simionescu și I. Bianu, care toți trei au subliniat necesitatea publicării unor lucrări de popularizare [112]. Un an mai tîrziu, I. Simionescu a prezentat *Academiei* unele lucrări realizate de el în această privință, dar nu în cadrul instituției, ceea ce i-a atras felicitările lui Istrati și Duiliu Zamfirescu [113]. Evenimentele legate de participarea României la primul război mondial au făcut ca problema să nu mai poată fi luată în discuție pînă în ultimele luni ale anului 1918, cînd acuitatea ei s-a făcut și mai simțită, chiar pentru clasele dominante, în atmosfera generalizată de frămîntări sociale de la sfîrșitul războiului. „Vremurile de prefaceri în preajma cărora trăim — arăta I. Simionescu, la 13/26 octombrie 1918 — vor cere în chip imperios atît întinderea, cît și adîncirea culturii în mulțime... Mulțimea, devenită stăpînă pe soarta ei, trebuie ajutată de toți, pentru ca să ia parte la progresul țării și să înlocuiască timpul pierdut, cît a fost lăsată în întuneric, prin o muncă mai intensă". Simionescu a cerut *Academiei* să „puie pe calea cea adevărată problema întinderii culturii în mulțime", printr-o revistă de popularizare a cunoștințelor folositoare și printr-o bibliotecă de popularizare în cadrul căreia urmau să fie editate broșuri ieftine. Nicolae Iorga s-a solidarizat cu teza lui Simionescu că „influența culturală a *Academiei* este prea mică" și a declarat că țăranul ar fi fost bucuros să cumpere astfel de cărți, pentru tipărirea cărora el oferea așezămîntul de la Văleni. În încheierea dezbaterii s-a acceptat propunerea de a se sprijini „această întreprindere de popularizare a științei și de editare de cărți pentru popor" și s-a numit o comisie specială alcătuită din I. Brătescu-Voinești, N. Iorga, I. Simionescu și Gr. Ciobanu [114].

Activitatea *Academiei Române* s-a desfășurat în cadrul ședințiilor ei în ședințe închise, dar și în ședințe publice, iar uneori festive. În cadrul momentelor festive, care stîrneau un larg interes în toate cercurile legate de cultură ale poporului

român, trebuie amintite cele patruzeci de discursuri de recepție rostite în cursul primelor patru decenii de activitate ale *Academiei Române*. În aceste discursuri au fost evocate personalități ale istoriei politice și îndeosebi culturale a României, ca I. Câmpineanu, V. Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, B. P. Hasdeu, au fost expuse probleme ale științelor exacte legate îndeosebi de dezvoltarea economică a României — *Vegetațiunea României și exploratorii ei* (D. Brînză), *Despre originea și modul de zăcere al petrolului în general și particular în Carpați* (Gr. Cobălcescu), *Cercetările hidrobiologice în România și importanța lor științifică și economică* (Gr. Antipa), ori *Evoluția culturii științifice în România* (I. Simionescu), prezentări sintetice reflectînd stadiul de evoluție al unora dintre științe, *Relațiunile între chimia organică și anorganică* (N. Teclu), *Progresele și tendințele medicinei moderne* (G. Marinescu), rezultate ale cercetărilor românești în știință, cel mai de seamă discurs rostit în această privință fiind cel al doctorului Babeș, intitulat *Despre transmiterea proprietăților imunizante prin sîngele animalelor imunizate*. Interesante au fost și discursurile rostite de membri ai secției istorice prin care s-a căutat să se aducă unele contribuții teoretice și de generalizare în domeniul istoriei : *Istoriografia română și problemele ei actuale* (I. Bogdan), *Epocele istoriei române și împărțirea ei* (D. Onciul) și mai ales *Două concepții istorice* (N. Iorga) [115].

În cursul primelor patru decenii de la întemeierea *Societății Academice*, *Academia Română* a sărbătorit în 1891 un sfert de veac, iar în 1916 trebuia să comemoreze o jumătate de secol de viață academică. *Academia* a fost sărbătorită în 1891 printr-o ședință festivă, ținută în prezența regelui [116]. După raportul secretarului general, Mihail Kogălniceanu a rostit unul dintre cele mai frumoase discursuri ale sale, pe care l-a considerat el însuși ca testamentul său politic și în care, rugat să evoce cîteva fapte memorabile din viața sa, s-a referit mai ales la cele cu caracter social : desființarea privilegiilor boierești, împroprietărirea țăranilor și emanciparea țiganilor. Scrisori și felicitări sosite din țară, de la românii de peste hotare și de la străini au arătat ecoul puternic provocat de jubileul *Academiei*. Semicentenarul nu a putut fi sărbătorit în 1916 din cauza situației create de primul război mondial.

Academia Română a întreținut relații cu cercurile științifice străine. În 1891, Kr. Nyrop, un lingvist danez, a cerut cărțile publicate de *Academie* despre obiceiurile de nuntă la români, după ce în prealabil vizitase România, iar în 1898 el a trimis în dar broșura sa *Rumaenien* [117]; tot un danez, A. M. Benedictsen arăta în 1896 același interes pentru problemele românești [118]. Însemnată a fost colaborarea cu romanistul Gustav Weigand de la Leipzig, căruia *Academia* i-a acordat un sprijin material pentru desfășurarea activității sale și îndeosebi pentru organizarea unui seminar de limbă română. În 1894 Hasdeu îl numea „un element providențial pentru răspîndirea românismului în străinătate" [119]. A. Byhan, conducător al Muzeului etnologic din Hamburg, care se ocupa cu studii asupra limbii române, a cerut să i se trimită publicațiile Academiei [120]. În afara relațiilor firești cu cărturarii români de dincolo de hotare, au existat legături cu învățați și cu cercetători străini care locuiau în provinciile românești aservite. Wilhelm Schmidt din Suceava se oferea „să publice mai multe memorii istorice privitoare la români", Andrei Veress din Cluj trimitea fotografii ale unor documente, el obținînd ulterior un sprijin material pentru editarea colecției sale de documente, iar Fr. Zimmermann din Sibiu a întocmit un repertoriu al documentelor românești din arhivele sibiene [121].

Prestigiul dobîndit de *Academia Română* în cercurile științifice internaționale s-a vădit în numeroasele invitații primite de la instituții culturale din străinătate. Societatea boemă de științe, Universitatea din Montpellier, Muzeul național ungar din Budapesta, Universitatea din Dorpat, Academia prusiană de științe, Academia de științe, agricultură, arte frumoase și litere din Aix, Biblioteca imperială din Petersburg, Universitatea din Geneva au invitat *Academia Română* să participe la diferite jubilee [122]. *Academia* a luat parte la aceste sărbătoriri fie prin delegați, fie prin adrese de felicitare. În afara relațiilor *Academiei Române* de la București cu asociația academiilor amintită ceva mai înainte, au ființat legături de colaborare cu unele instituții de cultură din străinătate, de exemplu cu unele instituții de cultură ruse pentru editarea operelor complete ale lui Dimitrie Cantemir [123]. Mai trebuie menționată alegerea lui A. D. Xenopol ca membru al *Academiei de științe morale și politice* din Paris în 1914 [124]. La rîndul ei, *Academia Română*, care a ales numeroși membri corespondenți și onorifici străini în această perioadă, a primit

vizita unor personalități de peste hotare — printre acestea viitorul rege al Italiei, filoromânul Angelo de Gubernatis, ori academicianul francez Jean Richepin [125].

Academia Română a fost prezentă la congresele științifice internaționale și a primit repetate invitații la astfel de întîlniri dintre oamenii de știință. Pot fi menționate în această privință Congresul de igienă de la Turin din 1880, la care a participat doctorul I. Felix, cel de geologie de la Bolonia în cadrul căruia Gr. Ștefănescu a funcționat ca vicepreședinte, congresele de arheologie franceze, la unele dintre care a participat Gr. Tocilescu, Congresul internațional de geografie de la Genova din 1892 închinat lui Cristofor Columb, la care *Academia* a delegat pe Iacob Negruzzi, congresele orientaliștilor ținute în diferite centre ale lumii, Congresul internațional de limbi romanice din 1895 de la Bordeaux, unde V. A. Urechiă a repurtat un mare succes, Congresele internaționale de științe istorice de la Roma, Berlin și Londra — la ultimul, din 1913, N. Iorga a fost elogios apreciat —, congresele de medicină, igienă și demografie de la Lisabona, Berlin, Budapesta. Congresele de arheologie de la Atena și Cairo, congresele de botanică, zoologie ori geologie, Congresul de matematică de la Roma, ținute toate în primele două decenii ale secolului al XX-lea în diferite centre europene și chiar la Mexico, unde Gr. Ștefănescu a participat în 1906 la un congres de geologie [126]. Mai trebuie menționate participarea lui St. Hepites la Congresul internațional de seismologie, desfășurat în vara 1909 în Elveția și cea a doctorului Victor Babeș la Congresul internațional de patologie comparată de la Paris din 1912[127]. În sfîrșit, trebuie amintită inițiativa luată în 1884 pentru întrunirea în 1885 la București a Congresului de antropologie și arheologie preistorică. Acest proiect n-a fost acceptat de majoritatea membrilor, invocîndu-se o insuficientă pregătire românească în domeniul supus dezbaterilor congresului. „Oricum va fi — a declarat însă cu această ocazie Odobescu, susținător al proiectului —, noi vom intra în concertul științific european. Este prea multă umilință din partea noastră și chiar nepăsare a declara că nu putem primi congresul la noi“ [128]. Ca și proiectul din 1884, a fost respinsă și inițiativa lui D. Butculescu, care, fără a consulta forurile în drept, inițiase în 1890 ținerea unui congres internațional de științe etnografice la București [129]. Nici propunerea lui V. A. Urechiă pentru convocarea în 1896 la București a Con-

gresului internațional de științe romanice nu s-a bucurat de mai mult succes [130].

Schimburile de publicații au constituit o altă formă a relațiilor internaționale ale *Academiei Române*. Publicațiile acesteia erau trimise la instituții culturale din întreaga lume, de la Biblioteca Universității din Cracovia la cea a Universității din Bolonia, ori la cea a Congresului din Statele Unite [131] și totodată unor savanți străini, în general din cei care arătaseră interes față de problemele românești. În 1883 se întreținеau schimburi de publicații cu 36 instituții culturale străine și V. A. Urechiă cerea în același an să se organizeze la Ministerul Învățămîntului un birou special pentru efectuarea schimbului de publicații [132].

Baza materială a *Academiei Române* s-a îmbunătățit în fiecare an, păstrînd cu toate acestea anumite deficiențe de structură care stînjeneau buna desfășurare a activității sale. Dacă în 1867—1868 *Societatea Academică* beneficiase de venituri de 48 267 de lei, în 1879—1880 aceste venituri s-au ridicat la 66 871 de lei [133], pentru ca în 1890—1891, în anul aniversării unui sfert de veac de existență, veniturile să fi atins suma de 118 325 de lei [134]. Din această sumă, 30 000 de lei reprezentau subvenția statului. Deși în creștere, veniturile *Academiei Române* au fost prea restrînse față de necesități în primele ei două decenii de existență. S-a ajuns pînă acolo încît la 21 martie/2 aprilie 1882 N. Ionescu a propus să se reducă numărul ședințelor ordinare pentru a se evita plata diurnelor [135]. La 15/27 martie 1883 secretarul general V. A. Urechiă a pus problema dotării *Academiei* cu mijloace materiale necesare, pentru ca în perioada următoare procesele-verbale să reflecte în mai multe rînduri precaritatea stării ei materiale. La 28 februarie/12 martie 1890, Grigore Cobălcescu declara că *Academia* „se găsește în mare strîmtoare bănească" și că „mijloacele de care dispune sînt cu mult mai prejos decît trebuințele sale cele mai urgente, din care cauză mai multe lucrări făcute nu se pot tipări și altele nu se fac" [136]. Opt ani mai tîrziu, Tocilescu ridica aceeași problemă vorbind de „mijloacele restrînse pe care *Academia* le are...". Tot el a ridicat problema personalului *Academiei*, în special de la bibliotecă : „...tineri culți și învățați..." care erau „rău plătiți" și nu aveau „drept la pensiune" [137]. Cu prilejul discuției, D. A. Sturdza a făcut importanta precizare că *Academia* dispunea de o avere de 8—9 milioane, dar că aceasta avea o

„destinațiune fixă" în cea mai mare parte, ceea ce împiedica utilizarea sumelor în cheltuielile curente [138]. În ultimele două decenii cercetate, averea *Academiei Române* a crescut neîncetat, nu atît printr-un apreciabil spor al subvențiilor statului, cît prin donații și testări de la particulari. În 1905 venitul atinsese 701 521 de lei ! [139] Pentru bugetul anului 1916—1917 se prevăzuseră 1 475 345 de lei la venituri [140], ceea ce reprezenta de peste 12 ori veniturile din 1890—1891. De asemenea, cu tot războiul, veniturile s-au ridicat la circa 5 000 000 de lei între 1/14 iunie 1915 și iulie 1918, din care nu se cheltuiseră nici 4 000 000 [141] și situația materială a *Academiei* a permis ca în bugetul anului 1918—1919 să se prevadă la venituri 2 394 000 de lei [142] ; în considerarea acestei creșteri trebuie însă ținut seamă și de devalorizarea leului. Situația semnalată de Sturdza în 1898 continua să se mențină. Cea mai mare parte a bugetului o reprezentau fondurile „cu destinație specială", în timp ce fondurile cu destinație generală nu însumau decît un sfert din planul bugetar [143]. De asemenea, în bugetul pe anul 1915—1916 subvențiile statului erau de circa 75 000 de lei față de un total de venituri de 1 394 360 de lei [144]. Anacronică era și situația secțiilor care nu dispuneau decît de 30 000 de lei anual, sumă cu mult inferioară necesităților, fapt relevat de Vasile Pârvan la 9/22 mai 1916 [145]. Este cert că baza materială a *Academiei Române* crescuse în mod apreciabil, dar originea „particulară" a acestei creșteri și clauzele donațiilor și ale testărilor nu permiteau ca banii să fie utilizați decît în măsură restrînsă acolo unde necesitatea era cea mai acută.

Odată cu transformarea *Societății Academice* în *Academia Română* actele de donație și de testare s-au înmulțit, ca urmare a prestigiului crescînd al instituției. M. Obedenaru, Emanoil Donici, I. Agarici, Take Petre Anastasiu și alții și-au testat averea *Academiei* [146]. Vasile Adamachi i-a lăsat prin testament întreaga sa avere, evaluată la 2 180 000 de lei în efecte, moșii și case [147]. Fondul a fost destinat instituirii de premii și creării de burse pentru studiul științelor naturii în țară și în străinătate, „ca să servească la înființarea de fabrice și industrii naționale" [148]. Testările și donațiile veneau de pretutindeni. Alina Știrbei a dăruit Academiei 200 000 de lei pentru ca din venitul lor să se acorde premii și să se efectueze publicații [149] ; A. C. Bodescu din Bălți a dăruit Academiei 2 000 de ruble pentru a se crea un premiu [150]. Importantă a fost și donația

lui I. Kalinderu, în temeiul căreia s-a înființat Fundația Oteteleșanu [151]. Aceasta a subvenționat și privegheat institutul de fete de la Măgurele. Școli au mai fost înființate din fondurile Agarici și Take Petre Anastasiu. Dar majoritatea testărilor și donațiilor era destinată de obicei instituirii de premii. Însemnată a fost crearea marelui premiu Carp. B. P. Hasdeu a făcut o donație de 50 000 del ei, dar ulterior a retras-o [152]. Alexandrina Ghica a creat fondul Ion Ghica de 50 000 de lei pentru cumpărarea și publicarea documentelor istorice [153], iar D. A. Sturdza, cînd a împlinit 80 de ani, a donat un fond de 100 000 de lei pentru crearea unei burse de agronomie și îmbogățirea colecțiilor de documente [154]. Dată fiind subvenția redusă a statului, aceste testări și dăruiri particulare au avut, cum s-a arătat, un rol deosebit de important în dezvoltarea activității instituției.

Creșterea bazei materiale și înmulțirea diferitelor fonduri, ca și extinderea activității academice, au complicat latura administrativă a activității *Academiei*, ceea ce l-a făcut pe Duiliu Zamfirescu să se plîngă într-o ședință din 1909 că secțiunile consacrau prea mult timp problemelor administrative [155]. În urma dezvoltării activității sale, *Academia* a ajuns în 1904 să numere 23 de funcționari, dintre care 5 erau atașați pe lîngă secretarul general, 4 la casierie, iar 14, cei mai numeroși, la bibliotecă, la care se adăugau 11 oameni de serviciu [156]. În 1904 s-a pus problema reglementării drepturilor la pensie a acestor funcționari, dar regulamentul fondului de pensie n-a fost adoptat decît în 1908 [157]. Lărgirea sferei de preocupări și caracterul din ce în ce mai complex al activității *Academiei* a determinat ca în 1909 să fie adoptat un regulament pentru serviciile interne ale *Academiei Române* [158]. În sfîrșit, aceleași cauze au impus ca în afara delegației și a secretarului general să fie numit în 1909 un director al administrației *Academiei* în persoana lui I. Bianu [159].

Un rol deosebit de însemnat l-a avut biblioteca, indispensabil instrument de lucru pentru cercetări. În 1884, cinci ani după înființarea *Academiei Române*, raportul asupra bibliotecii constata : „Colecțiunile noastre s-au îmbogățit cu o iuțeală foarte îmbucurătoare și au ajuns în stare de a putea aduce însemnate servițiu studiilor“ [160]. În anul următor, odată cu intrarea în vigoare a legii depozitului legal, cerut încă de mai înainte [161], acest proces s-a accentuat. În 1891 biblioteca ajunsese să numere peste 40 000 volume, 900 de manuscrise,

20 000 de documente, hărți, stampe și peste 3 000 de monede [162]. Colecțiile *Academiei* au cunoscut un nou salt în primăvara anului 1901, cînd Biblioteca centrală a fost trecută în posesiunea Bibliotecii Academiei, care a devenit astfel cea mai mare bibliotecă a țării [163]. Biblioteca centrală cuprindea 26 035 de opere în 47 736 de volume, 138 de stampe, 87 de hărți etc. [164]. În 1910 Bibiloteca Academiei număra 94 011 cărți în 150 000 de volume, 2 678 de publicații periodice, 6 684 de manuscrise, 35 577 de documente, 299 de obiecte de muzeu [165]. Dar această bibliotecă era îndeosebi o bibliotecă provenită din donații și schimburi și nu o bibliotecă alcătuită printr-un plan de achiziții. Aceasta se datora faptului că fondurile de achiziție erau infime (în 1901 : 3 000 de lei anual !) [166]. Creșterea numărului colecțiilor l-a determinat în primăvara anului 1883 pe V. A. Urechiă să propună întocmirea unui regulament al bîbliotecii, care a și intrat în vigoare în primăvara anului următor [167]. Aceluiași proces de dezvoltare se datorește alegerea lui I. Bianu ca „bibliotecar" la 4/16 aprilie 1884 [168], funcție pe care a împlinit-o cu o deosebită hărnicie și pricepere pînă la sfîrșitul vieții.

Progresele înregistrate de Biblioteca *Academiei Române* s-au datorat în largă măsură numeroaselor donații care au îmbogățit necontenit colecțiile ei. Daruri de cărți, manuscrise, documente și monede s-au adăugat an de an. Proveniența acestor donații era variată. Uneori donatorii erau modești învățători, ca I. Simu din Reșița ori N. Pretorian din Țîntăreni [169], alteori erau cărturari sau membri ai *Academiei*. Aproape toți membrii acesteia au donat prețioase colecții, mai ales manuscrise (episcopul Melchisedec, I. Ghica, M. Kogălniceanu, G. Barițiu, N. Kretzulescu, Alexandru Papadopol-Calimach, T. Maiorescu, S. Mehedinți, M. Suțu etc.). Deosebit de importante au fost donațiile repetate și masive ale lui D. A. Sturdza [170]. Masive donații au mai făcut în 1884 generalul Eustație Pencovici, care a dăruit *Academiei* „peste două mii de volume" [171], Emanoil Donici în 1888 peste 2 500 de documente [172] și doctorul Alfred Bernath, care a dat în 1917 o colecție de 6 000 de cărți [173]. Colecții de jurnale, în afară de D. A. Sturdza și de Barițiu, au mai dat V. A. Urechiă, V. Alecsandri — o colecție de extrase strînse de fratele său Ioan Alecsandri [174] — și Gr. Ștefănescu, care a dăruit *Academiei* exemplare rare ale foii „Românul" din 1860—1861, tipărite de C. A. Rosetti pe hîrtie subțire pentru a putea fi trans-

mise tinerilor români studenți la Paris, înșelînd vigilența poliției și a cenzurii habsburgice [175]. În privința monedelor, în afara donațiilor lui Sturdza, trebuie amintite importantele daruri făcute de N. Docan și M. Suțu [176]. Mai merită să fie menționate cărțile și manuscrisele donate de Ilarion Pușcariu de la Sibiu „din biblioteca lui Gheorghe Șincai“ [177], oferta lui I. Suruceanu de a trimite toate cărțile românești tipărite la Chișinău [178] și dăruirea de către V. Kogălniceanu a „adevăratei“ cărți verzi editată de tatăl său în 1878 și apoi distrusă de Vasile Boerescu, succesorul acestuia [179], ca și darul de documente Bălcescu făcut de N. Mandrea [180].

Una dintre chestiunile cele mai grele ce s-au pus *Academiei Române* încă din 1879 a fost aceea a localului [181], deși legea de instituire a societății impusese statului obligația de a ajuta la rezolvarea acestei probleme. În 1880 D. A. Sturdza sugera crearea unei loterii din veniturile căreia să se construiască localul [182]. Un an mai tîrziu — între timp *Academia* numise o comisie însărcinată cu studierea acestei probleme și chiar cu elaborarea unui proiect de lege — V. A. Urechiă ridica din nou chestiunea în raportul său de încheiere a sesiunii generale. „Dacă — spunea el — zicătoarea română cum e femeia, așa-i casa este adevărată, apoi putem adăogi că națiunile se judecă după construcțiile afectate trebuințelor culturii lor... Este timpul sosit — adăuga el — ca să dispară caracterul de provizorat și nestabilitate ce se manifestă peste tot în România; este timpul ca piatra, dacă nu marmura, să fixeze la sol instituțiunile reprezintate prin construcțiuni“ [183].

În ședința de la 13/25 noembrie 1881, cînd Urechiă era ministru al Instrucțiunii Publice, Sturdza l-a rugat „să dea *Academiei* o instalare definitivă pentru ca să-și poată utiliza colecțiunile“. „Numai așa — preciza el — se va complini opera independenței țării“ [184]. Urechia a recomandat că planul de construcție să fie cît de grabnic întocmit, iar Sturdza reluînd cuvîntul, a sugerat ca statul să treacă în proprietatea *Academiei* o moșie pentru ca din venitul acesteia să fie asigurată executarea construcției [185]. În primăvara următoare s-a discutat problema locului pe care urma să se înalțe noua construcție (lîngă Monetărie, lîngă Spitalul Brîncovenesc sau „de la vale de Herdan“) [186]. Cu toate acestea, problema nu și-a găsit rezolvarea încă mai bine de o jumătate de deceniu.

În 1884, Ion Ghica a propus ca statul să înscrie în fiecare an în bugetul său timp de 4—5 ani cîte o jumătate de milion de lei ca astfel să poată fi construit localul. În urma discuțiilor asupra propunerilor lui Ghica s-a numit o nouă comisie care să discute cu guvernul spinoasa problemă [187]. Deși, între timp, situația s-a agravat în urma incendiului izbucnit la Universitate, care „a pus în dezordine și localul *Academiei*“ [188], rezolvarea nu a venit decît în 1890, cînd la 26 martie/7 aprilie, D. A. Sturdza a putut anunța că Ministerul Instrucțiunii, titular fiind Teodor Rosetti, cumpărase pentru *Academie* casa Cesianu din Calea Victoriei 135 [189]. La începutul lunii septembrie, tot Sturdza anunța instalarea Academiei în noul său local [190].

Dar acest local a fost departe de a fi îndestulător, îndeosebi din cauza dezvoltării pe care o căpătase biblioteca. În 1895 s-a pus problema construirii unei noi aripi, iar în anul următor Consiliul de Miniștri a autorizat Ministerul Instrucțiunii Publice să cumpere pentru *Academie* casa Zaleski din calea Victoriei 137 și să cheltuiască 220 000 de lei pentru transformările necesare [191]. Peste cîteva luni, a apărut legea care trecea în proprietatea *Academiei* casele Belu, Cesianu și Zaleski, ca și terenurile alăturate [192]. În martie 1897 D. A. Sturdza putea anunța că *Academia* avea să aibă în curînd „o nouă sală mare de ședințe și alta de lectură, încăperi de siguranță pentru păstrarea manuscriptelor și documentelor, local îndestulător pentru bibliotecă...“ [193] Noul local a fost inaugurat de N. Kretzulescu în martie 1898, cînd el a adresat mulțumiri atît lui Sturdza, cît și lui Spiru Haret, ministru al instrucțiunii, pentru sprijinul acordat [194].

Dezvoltarea necontenită a bibliotecii, mai ales după contopirea ei cu Biblioteca centrală, a pus iarăși în deceniul următor problema unui nou local, în special pentru bibliotecă. În 1906 Bianu a ridicat problema unui edificiu „definitiv“ al *Academiei*, dar discuția a redus planul la chestiunea bibliotecii [195]. În 1911 D. A. Sturdza propunea pentru bibliotecă o clădire cu un depozit pentru 1 000 000 de cărți, cu o sală de lucru de 100 de locuri, alta de 30 pentru consultarea manuscriselor și cu un cabinet numismatic, care, după aprecierea sa, ar fi costat 3 000 000 de lei, dați de stat în cinci rate [196]. În 1913 parlamentul a votat cele 3 000 000, stabilind plata lor pentru anii 1913—1917 [197], dar evenimentele legate de primul război mondial au anulat acest vot. Întocmirea pla-

murilor noului local al bibliotecii, care trebuia să fie la nivelul celor mai de seamă biblioteci din lume, a fost încredințată unui arhitect de la Berlin, L. Mac Lean. Planurile acestuia au fost discutate în plen și aprobate în ceea ce privea interiorul, dar criticate în privința exteriorului, pentru care Gane cerea „ceva caracteristic românesc". Aceasta a fost și dorința lui Xenopol. Pînă la urmă s-a hotărît ca exteriorul să fie făcut „suportabil" [198]. La 30 octombrie/12 noembrie 1913 planurile au fost aprobate ca anteproiect, dar estimația arhitectului de la Berlin fiind inexactă, ele au trebuit să fie refăcute de arhitecții români G. Balș și N. Ghika-Budești. Proiectul acestora a prevăzut o sală de 150 locuri, o alta de 30—40 de locuri pentru academicieni și un depozit de 3 000 000 de cărți [199]. Evenimentele din anii 1916—1918 au amînat realizarea mult discutatului proiect.

Sub supravegherea *Academiei Române* au funcționat în perioada cercetată mai multe școli, înființate în temeiul prevederilor testamentare ale unor donatori. Dintre acestea, cea mai de seamă era Institutul „Oteteleșanu" de la Măgurele, creat prin străduințele lui Kalinderu, în care tinere fete urmau cinci ani de studiu și un an de practică profesională. Se mai adăugau Școala Ioan Costache Agarici cu trei ani de practică agricolă, Școala profesională Take P. Anastasiu de la Tecuci și o școală primară rurală la Călmățui [200]. *Academia* a acordat toată solicitudinea sa bunei funcționări a acestor instituții de învățămînt, puse sub directa ei supraveghere. *Academia* mai contribuia la progresul învățămîntului prin distribuirea gratuită a unui însemnat număr de cărți, în temeiul donațiilor I. Fătu și I. Scorțeanu. Între anii 1889 și 1901, s-au distribuit în 2 398 de școli un număr de 123 515 cărți școlare [201] ; cum revela însă o discuție de la *Academie*, nu rareori organele școlilor locale, interesate în cumpărarea de către elevi a anumitor cărți, sabotau această distribuire gratuită [202].

Academia a avut un rol însemnat în pregătirea specialiștilor în diferite ramuri ale economiei prin bursele acordate din fondul Adamachi. În preajma primului război mondial se ajunsese ca *Academia* să distribuie peste 30 de burse anuale, dintre care o bună parte pentru studii în străinătate [203]. Datorită unor burse de specializare peste hotare și-au desăvîrșit pregătirea științifică un savant ca I. Simionescu, care a și devenit membru al *Academiei* în perioada cercetată, un inginer specialist în problemele petrolului ca Victor Guțu, care

a studiat în Statele Unite ale Americii [204], și mulți alții, care au studiat fizica și chimia în Germania, matematica în Franța, arhitectura în Italia etc. [205]. Merită să fie subliniat și faptul că încă din primii ani ai instituirii lor bursele au fost acordate și unor femei [206]. De asemenea, este de observat că exista tendința, accentuată în ultima parte a perioadei cercetate, de a se sprijini cercetările individuale ale oamenilor de știință [207].

Distribuirea de premii — unele la teme date, iar altele acordate pentru lucrări întocmite din inițiativa autorilor — a fost un important mijloc de încurajare a culturii. Numărul premiilor, care răspundeau unei sfere largi de preocupări, a crescut datorită diferitelor donații și testări. Numai între 1880 și 1891 s-au acordat 7 premii pentru lucrări puse la concurs și alte 18 premii pentru diferite lucrări publicate [208]. De asemenea, în timp de două decenii, între 1894 și 1914, s-au distribuit numai din fondul Adamachi 82 de premii pentru lucrări publicate în domeniul științelor naturii, istoriei și literaturii și patru premii acordate unor lucrări cu subiect dat [209]. Pentru 1916 erau scoase la concurs 11 premii destinate cărților publicate și alte 28 de premii pentru „lucrări puse la concurs cu subiecte date“ [210]. Prin premiile sale, *Academia Română* a răsplătit munca oamenilor de știință și litere și prin aceasta a contribuit la progresul cercetărilor și la încurajarea scriitorilor. Dacă din cauza concepțiilor strîmte ale unora dintre membri și în special ale lui D. A. Sturdza, care exercita o mare influență asupra colegilor săi, n-au fost premiați scriitori de valoare ca I. L. Caragiale, I. Slavici, D. Zamfirescu, N. D. Cocea, I. Brătescu-Voinești, ori filozoful Vasile Conta [211], în cursul existenței ei *Academia Română* a acordat o justă reparație majorității celor respinși, unii dintre ei pătrunzînd chiar în rîndurile membrilor societății. Deosebit de importantă prin semnificația ei a fost acordarea marelui premiu Năsturel, de care au beneficiat succesiv Vasile Alecsandri, „iubitul și ilustrul poet al națiunii romane“ (1881), Alexandru Odobescu (1889), George Coșbuc (1897), istoricul I. Sîrbu (1905) și elenistul George Murnu (1913) [212]. Deși în 1886 cei mai mulți membri ai *Academiei* au respins propunerea lui Maiorescu ca academicienii să nu poată fi premiați, în 1891 propunerea a fost adoptată și încercarea tardivă a lui Duiliu Zamfirescu de a obține o revenire la vechiul regim n-a avut succes [213]. În cursul sesiunii generale din 1906 a fost votat un regulament al premiilor distribuite de Aca-

demia Română [214], ceea ce a asigurat o decernare mai judicioasă.

În 1883 cu prilejul sesiunii generale, V. A. Urechiă a făcut constatarea că „înmulțirea publicațiilor *Academiei* au apropiat-o de institute similare vechi și ilustre“ [215]. An de an a crescut numărul tipăriturilor *Academiei* și în același timp ele au ajuns să cuprindă o sferă mai largă de probleme. Era consecința naturală a procesului de dezvoltare a culturii românești și a însuși înaltului for. „*Academia* nu are numai sarcina de a vorbi despre cultura limbii, a istoriei și a științelor printre români — spunea I. Bianu la 14/26 martie 1887. Dînsa, ca să pună temelii serioase la dezvoltarea națională, este îndatorată să lase moștenire *în scris* toate cîte le-a putut agonisi în vederea unui așa nobil scop“ [216]. Bilanțul publicațiilor sale, pe care *Academia Română* l-a putut face în 1891, la jubileul de un sfert de veac, este edificator : 46 volume din *Anale* cu 155 de memorii, note și comunicări științifice, 14 volume de lucrări în domeniul limbii, 10 volume din *Operele* lui D. Cantemir, Miron Costin și N. Bălcescu, 5 volume consacrate obiceiurilor la români și literaturii lor populare, 7 volume de traduceri din autorii clasici, 17 volume din colecția Hurmuzaki, 5 volume de studii istorice ale lui Eudoxiu Hurmuzaki [217]. Calitatea tipografică a publicațiilor *Academiei Române* corespundea tehnicii din vremea aceea, dovadă medalia de bronz obținută la Expoziția universală de la Paris în 1900 [218].

În cursul celor patru decenii de existență a instituției care au fost cercetate în acest studiu, s-au adoptat o serie de măsuri destinate a duce la ridicarea nivelului publicațiilor academice. În 1880 s-a hotărît ca memoriile citite în *Academie* să se publice în fascicule, făcînd parte din *Anale* [219], în 1883 s-a decis să se tipărească *Analele* în trei serii, corespunzătoare celor trei secții [220], în 1894 s-a decis tipărirea separată a discursurilor de recepție, ca și publicarea rezumatelor comunicărilor în „Monitorul Oficial“, pentru ca în mod mai grabnic un public mai larg să fie informat asupra lor [221], iar în 1905 Kalinderu a propus ca în *Anale* să nu se publice numai lucrările membrilor *Academiei*, ci și cele merituoase ale unor cercetători din afară [222].

O problemă căreia i s-a dat toată atenția a fost aceea a tipăririi unora dintre lucrările societății în limbi străine de circulație internațională. Încă din 1885, Hasdeu a cerut ca

rapoartele să fie tipărite și în limba franceză, „spre a se putea comunica societăților savante din străinătate“ [223]. Problema a redevenit acută la începutul secolului al XX-lea cînd s-a hotărît în 1905—1906, modificîndu-se în acest sens și regulamentul, ca lucrările *Academiei* să poată fi tipărite în limbile latină, franceză, germană, italiană sau engleză [224]. Cinci ani mai tîrziu s-a decis publicarea unor buletine în limbi străine [225], ceea ce s-a și făcut începînd din anii 1912—1913 pentru secțiile de știință și de istorie. În 1913 Grigore Antipa a pus problema pe un plan și mai larg. El a arătat că, netipărindu-se lucrări în limbi de mare circulație, savanții străini nu știau „în ce grad poporul român, ca popor, ia parte la marea mișcare științifică din lume și ce contribuțiune — dătătoare de măsură pentru gradul său de civilizație — aduce el la această înaltă operă de cultură universală“. În consecință, el a cerut ca *Academia* „să stimuleze, să organizeze și să dea direcție mișcării științifice române, prezentînd lumii științifice rezultatele cercetărilor oamenilor de știință români, nu ca ale unor simple individualități, ci ca contribuțiunea poporului român la marea operă a culturii universale“ [226]. I. Simionescu și Victor Babeș au sprijinit propunerea lui Antipa și astfel s-a ajuns, în perioada ulterioară, la tipărirea seriei *Études et recherches*, prin intermediul căreia cele mai de seamă lucrări din toate domeniile au fost aduse la cunoștința cercurilor științifice internaționale.

În cele patru decenii cercetate, cele trei secții ale *Academiei* au avut o susținută activitate. Secția literară s-a arătat preocupată de problema dicționarului limbii române și de cea a ortografiei. Editarea textelor vechi, publicațiile etnografice, precum și editarea unor bibliografii de importanță națională au reprezentat, de asemenea, preocupări ale acestei secții. La rîndul ei, secția istorică a avut în atenția ei un întreg ansamblu de probleme. Conservarea monumentelor istorice, cercetările arheologice, înregistrarea și conservarea inscripțiilor, editarea colecției Hurmuzaki — prestigioasă culegere de documente externe —, publicarea unor importante lucrări în domeniul istoriei, călătoriile de studii au fost cele mai de seamă activități ale acestei secții. În sfîrșit, cea de a treia secție — cea științifică — s-a arătat preocupată de o serie de probleme practice, legate de dezvoltarea economică a țării, a încurajat invențiile, precum și cercetările geologice și a editat numeroase lucrări, meritînd o specială sub-

liniere, în afara „memoriilor", „Publicațiunile fondului Vasile Adamachi".

În ultimii ani ai perioadei cercetate, *Academia* a trecut prin grelele împrejurări generate de primul război mondial. Dar la sfîrșitul acestei etape istorice ea a devenit principalul for cultural al statului în cadrul căruia poporul român își desăvîrșise unitatea națională. Important este și faptul că, în pragul trecerii ei într-o nouă perioadă a existenței, *Academia Română* stătea și în fața necesității de a extinde sfera ei de preocupări. „Cele trei secțiuni ale *Academiei* noastre — spunea C. I. Istrati în mai 1915 —, nici în prezent, nici cu deosebire în ziua de mîine nu pot să mai satisfacă nu orgoliul, dar nevoile noastre și spiritul nostru de dreptate și de recunoștință chiar pentru anumite glorii naționale excluse în prezent". El cerea în același timp o înmulțire a numărului de membri, chiar în cadrul secțiilor existente, întrucît „nu avem reprezentanții necesari nici chiar pentru specialitățile admise". Istrati propunea includerea belle-artelor, filozofiei, științelor juridice, economiei politice și statisticii printre științele și disciplinele care urmau a-și avea reprezentanți în cadrul *Academiei,* ca și o creștere a numărului de membri în general de la 36 la 45—50 [227]. Intrarea României în război a făcut ca problema acestei extinderi să nu mai poată fi luată în discuție.

Academia Română n-a mai putut trece la o reorganizare a activității ei pe care o preconizase doctorul Istrati. La sesiunea din primăvara 1915, în afară de bucovinenii I. Nistor și T. V. Stefanelli, dintre românii de peste hotare n-a putut lua parte decît transilvanul I. Lupaș, membru corespondent, care a ținut cu acest prilej prima sa comunicare academică [228]; în anul următor, din nou prezent, el va fi ales în unanimitate membru activ, la propunerea lui N. Iorga [229]. În preajma intrării României în luptă a avut loc sesiunea generală din mai 1916. Înainte de a ceda locul de președinte lui Petru Poni, Istrati a ținut să ridice atunci încă o dată problema desăvîrșirii unității statale a poporului român. El și-a exprimat regretul că nu văzuse realizată unitatea, dar a adăugat că spera optimist în împlinirea idealurilor naționale [230]. Toamna, după intrarea României în război, Delavrancea a ținut în *Academie* vestita sa cuvîntare, declarînd în fața lumii întregi: „Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim..." [231].

La 25 noiembrie/8 decembrie 1916, vicepreședintele Ioan Bogdan — care împreună cu I. Bianu și apoi cu Gr. Antipa și G. Țițeica, a condus *Academia* în teritoriul ocupat — anunța cu „durere" cea dintîi dintre cele 77 de ședințe ce se vor desfășura „supt ocupație străină". Bogdan vorbea de „resignație și... demnitate", dar își exprima nădejdea că „discuțiunile și hotărîrile noastre își vor relua în curînd obișnuita lor libertate" [232]. Peste cîteva zile, Bianu a citit o comunicare „în aceste zile amare — consemnează procesul-verbal — cînd sufletele noastre stau apăsate sub durerea ocupației străine și cînd toate simțirile noastre sînt îndreptate spre ostirea țării și spre luptele ei" [233]. Nu peste multă vreme au fost puse în primejdie însești colecțiile *Academiei*, fiind ridicate de ocupanți cîteva sute de manuscrise [234]. *Academiei* i s-au luat mașinile de scris, telefonul și pînă și ventilatoarele [235]. Cu toate acestea, deși nu se găsea la București decît un număr restrîns de membri, activitatea *Academiei* n-a încetat, trecînd peste toate greutățile. Acestea nu erau mărunte, opresiunea ocupației mergînd pînă acolo încît la înmormîntarea lui Maiorescu, Onciul nu și-a putut rosti discursul pe care-l pregătise [236].

Dar împrejurările tindeau să redevină favorabile aspirațiilor poporului român. În aceste noi condiții s-a putut desfășura la Iași între 8/21 și 15/28 octombrie 1918, după o întrerupere de peste doi ani, o sesiunea generală extraordinară, la care au participat membrii *Academiei* din teritoriul liber și din cel ocupat [237]. Făcînd un bilanț, I. Bianu a anunțat cu acest prilej încetarea din viață a opt dintre membrii *Academiei* [238]. Totodată, optimist, a putut aminti cuvintele rostite de D. Onciul în februarie 1918 la București, sub ocupația străină, că „este apropiată ieșirea cu bine și cu înălțare spre mai bine" [239].

La 2/15 noiembrie 1918 membrii *Academiei* s-au întrunit la București în prima ședință ordinară după retragerea armatelor dușmane. „Libertatea — a spus cu acest prilej Victor Babeș —, pe care n-am prețuit-o niciodată îndeajuns, și-a făcut din nou apariția. Sabia lui Damocles, atîrnată timp de doi ani asupra libertății și existenței Țării Românești, s-a ridicat. Sîntem iarăși liberi ! Români liberi în toate acțiunile și aspirațiunile noastre și mai aproape ca oricînd de înfăptuirea idealului național" [240]. Într-adevăr, trei săptămîni mai tîrziu, la 23 noiembrie/6 decembrie 1918, Ioan Bogdan deschidea prima ședință a *Academiei* „după declararea unirii" Transil-

vaniei cu România și propunea trimiterea unei telegrame de felicitări Consiliului Național Român de la Sibiu [241]. Inaugurată după proclamarea Independenței și continuînd *Societatea Academică, Academia Română*, înalt și prestigios for de știință și cultură, își încheia prima perioadă de activitate. Ea sărbătorea, alături de întregul popor român, desăvîrșirea unității statului național, la a cărei realizare contribuise în mod eficient timp de peste o jumătate de veac.

NOTE

[1] „Analele Academiei Române", seria II, tomul I (Sesiunea extraordinară a anului 1879), p. 225.
[2] *Academia Română. Legi, statute, regulamente*, București, 1940, p. 9—11.
[3] „Analele Academiei Române", seria II, tomul I (Sesiunea extraordinară a anului 1879), p. 8.
[4] *Ibidem*, p. 119—120.
[5] *Ibidem*, p. 11, 31—42.
[6] *Ibidem*, p. 45—79, 106—113, 117.
[7] Textul lor : *ibidem*, p. 106—113.
[8] *Ibidem*, p. 147—161.
[9] *Ibidem*, p. 168—175, 177—179 ; textul definitiv al regulamentului ; p. 179—192.
[10] *Ibidem*, p. 161, 175, 176, 198—199.
[11] „Analele Academiei Române", seria II, Partea administrativă și dezbateri, tomul XXIV, p. 238.
[12] *Ibidem*, tomul II, p. 101 ; tomul IV, p. 83.
[13] *Ibidem*, tomul III, p. 67.
[14] *Ibidem*, tomul X, p. 40 ; vezi și Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu și Academia Română*, Blaj, 1941.
[15] „Analele Academiei Române", seria II, Partea administrativă și dezbateri, tomul XIII, p. 14.
[16] *Ibidem*, p. 60.
[17] *Ibidem*, tomul XIV, p. 7.
[18] *Ibidem*, tomul XVI, p. 8.
[19] *Ibidem*, tomul XVIII, p. 59.
[20] *Ibidem*, tomul XX, p. 59.